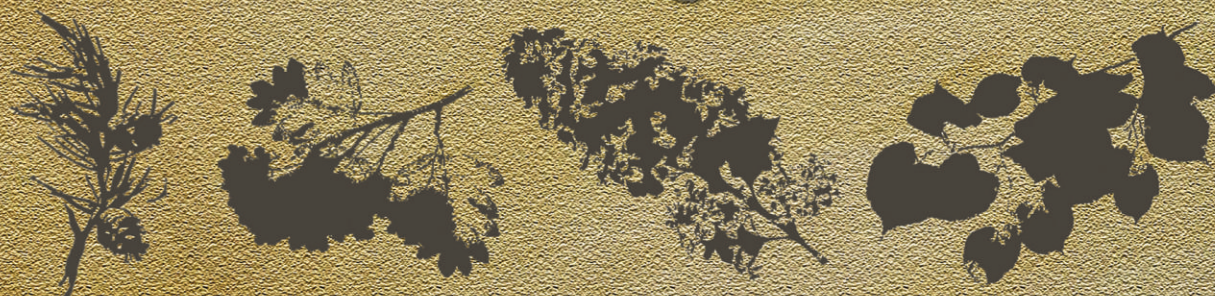

Лев Трицак ДЕРЕВА моєї голі

Лев Трицак

ДЕРЕВА моєї голі

Лев Грицак

ДЕРЕВА МОЄЇ ДОЛІ

*Документальна повість
у новелах*

Київ
«Основа»
2016

УДК 82-3
ББК 83.3 (4 Укр)
Г 82

Г 82 **Л. Я. Грицак**
«Дерева моєї долі». Біографічно-документальна повість. – Київ: Видавництво
ТОВ «Основа», 2016. – 240 с.

ISBN 978-966-699-880-7

Перед вами – життєвий шлях людини, яка зробила себе сама всупереч непростим обставинам. У документальних новелах (означених, як віти дерев) розкривається біографія неординарної, сміливої, ділової й водночас творчої особистості – Лева Грицака. У відвертій, довірливій формі автор ділиться пережитим, розповідає про свій рід, друзів, колег на тлі доби, коли Україна зазнавала кардинальних суспільно-політичних змін, стаючи на шлях незалежності.

Ця книга для тих, хто прагне реалізуватися в житті та готовий до випробувань долі.

УДК 82-3
ББК 83.3 (4 Укр)

ISBN 978-966-699-880-7

© Лев Грицак, 2016

Філософія плоду

(Замість передмови)

*Так дерева, відцвівши навесні,
Тільки на те годують соком віти,
Щоб в дні серпневі, теплі та ясні,
Упав на землю овоч соковитий.*

(Євген Плужник)

...Колись нащадки з особливою ретельністю досліджуватимуть історичний період, у якому ми живемо. Як його назвуть? Не важливо. Але переконаний, що суть визначення зводиться до одного: це був, скажуть вони, час перемін. Чи завжди переміни відбуваються еволюційним шляхом? На превеликий жаль, ні. Частіше кардинальним змінам притаманні революції, потрясіння, війни. Так було. Так є. Так, напевно, й буде...

Історія повторюється виток за витком уже в інших реаліях, з іншими поколіннями людей, за інших обставин. Основний злам, який пережили люди мого покоління (трішки старші, трішки молодші), – безумовно, 1991 рік. Ми змусили картографів усього світу перемалювати мапи і позначити на місці одного великого штучного утворення – Радянського Союзу – п'ятнадцять окремих держав. Серед них уперше за багато літ заясніло слово «Україна»!

Імперія, якою за своєю суттю лишався й СРСР, розсипалася. Майже мирно. А Російська Федерація, яка в усьому й скрізь намагалася бути старшою і першою, поспіхом проголосила власну незалежність. Українці вчинили тоді вельми мудро, підтвердивши своє бажання жити в незалежній державі на всенародному референдумі. Росіяни ж, які слова «референдум, плебісцит, опитування» здавна ототожнюють зі «смutoю», звісно, жодних референдумів не проводили. Пізніше, оговтавшись від ситуації з «розлученням», російські історики та політики перейняли питання: «А від кого, власне, ми стали незалежними?!». Це просте (без відповіді) запитання змусило їх перейменувати власне свято незалежності й перетворити його на безликий День Росії.

...Минуть роки. 2014-го російсько-путінська орда за давньою звичкою по-суне на територію моєї країни. І тоді ми попросимо Господа, аби Росія нарешті таки здобула незалежність... Незалежність від України. Аби не зазіхала більше на наше глибоке коріння, а усвідомила власне, яке насправді знаходиться не в київських землях, а десь далеко на півночі.

Трагічні реалії кількох десятиліть, аж до подій 2013-2014 років, які ми називаємо Революцією Гідності, підтвердили, що Україна де-факто по-справжньому незалежною державою не була. Всі ці пострадянські роки вона зали-

шалася в зашморгу Московії. Аж до перших смертей на Майдані.

Історичні злами рентгеном висвітлюють усе довкола: країни, суспільство, кожну людину зокрема. Наші успіхи та невдачі, українська живучість залежали не так від президентів і депутатів, яких ми обирали, як від кожного з нас. Ми виживали по-різному. Одні зневірювалися, розчаровувалися після перших труднощів, ганили з відчаю рідний край; другі пристосовувалися до реалій, до сьомого поту працювали, ростили дітей, будь-що намагалися жити чесно і гідно; треті, не обтяжені совістю і мораллю, спритно користалися хаосом і доступом до державних ресурсів, аби за ніч ставати скоробагатками.

Задумуючи цю книжку, я задавав собі запитання: навіщо пишу? Самоствердження мені не потрібне, самовихваляння – тим паче. Тоді що?!

Відповідь насправді така: мною рухає звичайне бажання зафіксувати добу, в якій живу, через призму власного життєвого шляху, коли зростав, ставав на ноги, мужнів, долав перешкоди та неодмінно досягав мети... Це – короткий літопис усього в кілька десятиліть, який фіксує цікавий історичний період у житті мого народу. Я – його маленька кровинка. Невід’ємна. Тому надзавданням цієї книги є віддяка тим людям, які допомогли мені ствердитися і стати тим, ким я є сьогодні. Це – борг перед предками, які відвоювали, захистили, вберегли цей красивий зелений материк під назвою «Україна»! Нехай помилки, яких припустилося моє покоління, не повторяться в майбутньому. А ще ця книга адресована тим, хто ступає в наші сліди, – дітям та онукам, аби їм було що аналізувати й на чому вчитися. Коли хочете – це наче передати естафету. Ось про що ця книга.

Можливо, хтось із моїх синів, онуків чи правнуків колись підхопить «естафетну паличку» й продовжить літопис нашого роду. А літопису, як відомо, без справ не буває. Мало самого лише бажання написати книжку, головне, аби тоді **БУЛО ПРО ЩО** писати! Кожна здійснена, вивершена тобою справа подібна до дерева, яке ти посадив, поливав у спеку, вкутував від холодів... І ось воно вглиблюється коренем, множить пагіння, квітує, родить на радість тобі й людям... Філософію дерева (як життя) досить вдало передав кількома поетичними рядками український письменник Петро Сорока:

*Кора дерев – Господні письмена,
В яких є все: події, імена,
Всі таємниці сотворіння світу
Від мезозою і палеоліту,*

*Усі людські ілюзії і злети,
Всі випущені стріли і ракети.
Війна і мир, омана і мана
І наша неспокутана вина...*

Так сталося, що до мене в роду Грицаків (по батьковій лінії) чи в роду Берез (по маминій) ніхто не відображав на папері свій життєпис... У нас, як і в більшості людей, родинні історії передавалися з вуст в уста. Тому мені, як

першопрохідцю, нині випадає велика честь і відповідальність розповісти не лише про власне життя, а й заглибитися в долі, побут, традиції тих, хто живий і кого вже з моєї рідні немає на світі, а ще – всіх ближніх, із ким звела доля на життєвій дорозі...

Перекоаний, що люди, з якими в різні періоди мав честь працювати, спілкуватися, підтримують мій книжковий задум. Хтось, можливо, навіть почне писати власну історію. І це дуже добре! Адже історія цілого народу складається з наших життів.

Знаю – будуть читачі, які з тих чи інших міркувань зі скепсисом візьмуть до рук цю книгу, а хтось, можливо, зовсім проігнорує. Це також нормально. Адже в кожного з нас, особливо в тих, хто працював на керівних посадах, траплялися різні ситуації. Я не виняток. Можливо, не завжди знаходив час подякувати комусь за добре діло, когось не зі зла образив, когось не до кінця вислухав і зрозумів... Усяке бувало. Були перемоги, були поразки й помилки. Я їх, повірте, знаю як ніхто! Як знаю й те, що багато чого за моєю спиною надумано, намудровано... З різних причин, та все ж найбільше із заздрощів.

Дякую предкам, які подарували мені життя. Дякую долі за те, що одного разу простелила мій шлях у бік Трускавця на Львівщині – райського куточка України, в якому досі живу, реалізую свої мрії, будую, творю, виховую дітей та онуків, висаджую молоді красиві дерева...

Лев Грицак

Перша віть. Вербова

Про Тарасову вербу
на Прикарпатті,
в Сибіру й Казахстані
та шану Великому Кобзареві

*Пишається калинонька,
Явор молодіє,
А кругом їх верболози
Й лози зеленіють.
(Тарас Шевченко)*

*Біля Тарасової верби
в Трускавці.
Санаторно-готельний комплекс
«Карпати», квітень 2016 р.*

У кожного з нас – свій Тарас Шевченко. Я народився й виріс у краї, де поруч із портретами Кобзаря люди шанобливо ставили образ ще одного великого поета – Івана Франка. Вони не конкурували між собою, ні. Просто для нас Франкова велич також дуже багато значить. Він – тутешній, із ближньої, знайомої сторони. І хоча Шевченко народжений у центральній Україні, для нас він аж ніяк не видавався «дальнім». Зараз я, можливо, для декого відкрию таємницю, але Шевченку по лінії матері передалася «карпатська» кров бойків. В «Енциклопедії історії України» чорним по білому написано: «Яким Бойко – дід Тараса Шевченка по лінії матері походить із Прикарпаття». А дослідник Павло Зайцев у монографії «Життя Тараса Шевченка зазначає: «Увесь

рід Тарасової матері – бойки. У діда Якіма були примішки крові карпатських верховинців...».

Отож два генії, дві енергетичні постаті – Шевченко і Франко – незримо єднали, єднають і єднатимуть нашу Україну. Завжди!

У цій оповіді я ще розповім про одне зі своїх найулюбленіших та найдоглянутих «дерев» – трускавецький санаторій «Карпати». В ньому є символічна Франкова стежка, яка заслуговує на окрему розповідь. А в самому центрі мальовничої галявини, перед центральним входом до санаторно-готельного комплексу зелене, набирає сил, розправляє віття Тарасова верба. Кілька десятиріч тому ми її посадили з маленької лози. Цією гілочкою поділилася одна з «доньок» верби Тараса Шевченка, що росте у Стрийському парку Львова.

Чи думав Тарас під час заслання, коли встромив вербову гілку у випалену сонцем прикаспійську землю, що через багато років його верба повернеться в Україну?! У 1961 році місто Форт-Шевченко відвідала делегація письменників Львівщини. Вони привезли гілочки верби Шевченка з Мангишлака й посадили в Стрийському парку. З тієї гілочки виросло велике, могутнє дерево. Тепер його гілочка пустила корінь і в Трускавці...

Тут не зайвим буде нагадати, що з 1850-го до 1857-го року геніальному українському поету і талановитому художнику Тарасу Шевченку довелося відбувати покарання за «сочинение возмутительных стихов» в Новопетровському укріпленні на півострові Мангишлак (нині це територія Казахстану).

У творчій спадщині Шевченка знаходимо багато робіт із зображенням Новопетровського укріплення. Воно височіло на скелі неподалік узбережжя Каспійського моря. Нині фортеця зруйнована. Проте в збереженому будинку коменданта Новопетровського укріплення із 1932 року існує музей Тараса Шевченка. Біля музею – парк, де витає Шевченків дух, землянка, в якій митець усамітнювався для творчості, криниця, з якої брав воду. Поряд розкинувся старезний сад, початок якому поклав Тарас Шевченко, посадивши у жовтні 1850 року вербову гілку, знайдену ним у Гур'єві-містечку. Вона несподівано для самого Шевченка прийнялася, ставши справжнім дивом у цій пустелі.

У своєму «Щоденнику» Т. Г. Шевченко називає ту вербичку «улюбленою», «завітною», а люди стали її величати «Тарасовою». Із часом довкола верби в Казахстані розкинувся справжній сад, який нині носить ім'я Тараса Шевчен-

*Пам'ятник Т. Шевченку
в Трускавці.*

ка й постановою казахського уряду оголошений недоторканим.

Тарасова верба вистояла в пустелі 150 років! На превеликий жаль, недавно вона загинула. Та гілочки з неї добрі люди, які свого часу відвідували ці місця, розсадили по всьому світу! До речі, після того, як усохла верба-праматір, українці привезли з Канева і Львова гілочки тих самих шевченківських верб та знову посадили їх у казахську землю, де вони прийнялися й буйно зеленіють.

Нещодавно я дізнався, що львів'яни передали кілька гілочок від Шевчекової верби зі Стрийського парку членам національно-культурної автономії українців м. Новосибірська (це було ще до російської агресії проти України). Верба прийнялася в холодній землі Сибіру, яка «проковтнула» тисячі українських в'язнів. Нині дерево множить своє віття у сквері, який планували назвати на честь Тараса Шевченка. Та чи назвуть? Адже тепер Кобзар завдяки імперській пропаганді став для росіян «бандерівцем». А страшнішого слова для московських імпер-шовіністів ще не вигадано.

* * *

Я мрію побувати в тому казахському меморіальному комплексі, який береже нескорений образ Кобзаря. Не дивно, що його шанують і казахи. Адже Тарас Шевченко був одним із перших художників, який намалював краєвиди цієї місцевості та й самих казахів.

Із 1939 року казахське місто на півострові Мангишлак Форт-Олександрівський (до 1857 року – Новопетровське укріплення) назване на честь українського Кобзаря. Нині це – Форт-Шевченко.

... Недавно я мав приємність спілкуватися із однією казахською родиною, яка приїхала на відпочинок в наші «Карпати» саме із міста Форт-Шевченка! Вони, звісно, знали історію про Тарасову вербу, висаджену багато років тому в казахському степу... Але з яким захопленням обіймали нашу! Як рідну! Останнім часом до нас почало приїжджати багато відпочивальників із Казахстану. Ми раді їх зустрічати!

*Виткані «Карпати».
Оздоблення інтер'єру санаторію.*

А ця пізнавальна розповідь на початку моєї книги нехай пробудить у кожного з нас почуття патріотизму, ще раз нагадає про необхідність поцінування

Туристичне панно в санаторії «Карпати».

свого, рідного, величного. Тарас Шевченко – український пророк, який через віки надсилає нам свій заповіт:

*Свою Україну любіть.
Любіть її... во врем'я люте,
В остатню, тяжкую минуту
За неї Господа моліть.*

Тож коли ви завітаєте на гостинне подвір'я трускавецького санаторно-готельного комплексу «Карпати», першою вас зустріне кучерява вербиця – «внучка» Тарасової верби. Привітайтеся й ви до неї...

Друга віть. Березова

Про квітучі сади дитинства,
моїх дідів Адріана Грицака
і Євстахія Березу
та головне Дерево нашого роду

*Не дивись на березу плакучу, –
На березі журливеє віття
Нагадає тобі лихоліття,
Нагада тобі тулу пекучу...*
(Леся Українка)

Дівоче прізвище моєї матері – Береза. Тому це красиве дерево мені особливо рідне і дороге. І нерозумно віддавати його захланному північному сусіду, як у тому нехитрому анекдоті. Пам'ятаєте? «Іване, навіщо ти біля хати березу рубаєш?». «Та от вона собі росте, а, не дай Бог, прийдуть москалі і скажуть: «Вот відіте, ето же тіпічно русській пейзаж».

Чужого нам не треба, але й від свого так легко й бездумно відмовлятися не гоже. Зокрема і від берези – віддавна улюбленого дерева українців, оспіваного в багатьох народних піснях (як, до речі, й десятка інших дерев та кущів).

Та найголовніше дерево, яке є в кожній людини, – це дерево власного роду. Воно одне-єдине таке на весь білий світ! Гілки його особливі, і листя, і цвіт, і плоди... Варто лиш від покоління до покоління примножувати пагони й бережливо передавати дітям, онукам, правнукам... Аби й вони додавали свого віття до того казково-дивного дерева...

Науковці це родинне дерево називають генеалогічним. У його корені – слово “ген”! Основа нашої людської неповторності. Більшовики науку генетику не сприймали як таку, навіть намагалися забороняти. Бо неповторність людська ніяк не вписувалася в їхній фальшивий колективізм і «всенародний колгосп». Людей «вирівнювали», намагалися зробити однаковими, а отже, – безликими... Молоде покоління, народжене у вільній Україні, цього не знає. Зате

Місце вічного спочинку моїх дідуся та бабусі (по батьковій лінії) – Грицак Адріана та Василини й пам'ятний камінь на честь загиблого воїна УПА – мого дядька Левка (с. Озеряни, Борщівський район, Тернопільщина).

його батьки, діди-прадіди тотальний наступ на особистість відчули на собі.

Людям краю, де я народився, судилося віками жити на рубежі. Наші поля і гори переходили з рук у руки, змінювалися господарі, королі, царі... Та незмінним лишався український ген, який, попри все, виживав. І жив! Ми – нація, яка, сподіваюся, нарешті стає господарем на своїй землі. Ми – українці! І лише від нас залежить, яку країну спроможемося збудувати й передати нащадкам, які дерева посадимо й виростимо, які добрі справи залишимо по собі...

* * *

Наш рід по батьковій лінії – із села Озеряни Борщівського району Тернопільської області. Дід Адріан мав шестеро дітей – два сини й четверо дочок. Важко було прогодувати таку велику сім'ю, тому Адріан, як і сотні його однолітків, змушений був виїхати до Америки, на заробітки. Ще за польської влади, до Другої світової війни... Надсилав звідти гроші, утримував родину. Через океан.

Бабця Леся – дуже добра, побожна жінка. Довгий час ходила до греко-католицької церкви. Коли ж за «совітів» цю церкву заборонили, відвідувала польський костел. Тоді й переїхали до Чорткова.

Польський костел у Озерянах.

...Під кінець життя дід Адріан усе ж повернувся з далекої Америки. З чужинацькими чемоданами в руках... Я цей момент добре пам'ятаю. Особливо закарбувалася в мій дитячий пам'яті зубна щіточка, яку він привіз. Мій батько довго зберігав її в шухляді... Це була казкова щіточка – зі щетиною з двох боків... Такого яскравого різнокольорового пластика я досі не бачив! З нього були виготовлені й прибори для гоління... Здавалося, вони зроблені з цукерок-льодяників – так просвічувалися на сонці, наче світилися зсередини! Дивними, досі небаченими здавалися й інші речі, привезені дідом, зокрема виготовлені з яскравих, ніжних тканин костюми, сукні. Начебто їх шили не для людей, а для інопланетян! У нас же тоді майже весь одяг був однаково-сірим... І раптом – такі кольори! Отак завдяки діду Адріану я ще в дитинстві в прямому сенсі відкрив для себе Америку!

Заробив там дід і багато грошей. Недаремно славився на всю округу як майстровитий чоловік! Про кількість заробленого в нас не прийнято було говорити... Але, Богу дякувати, після дідового повернення ми перестали бідувати. А завдяки розпорядливості бабусі, її економності, ощадливості, раціоналізму зароблених за океаном грошей нам вистачило не на один рік...

Хоча, як я пізніше дізнався, повертатися в Радянський Союз для діда Адріана було великим ризиком. Адже виїжджав до Америки ще з території тодішньої Польщі, а повернувся вже в Українську Радянську Соціалістичну Республіку, де розгортався комуністичний терор. Але, як кажуть, Бог милував. І дід,

приєднавшись до родини, прожив із нами ще багато років. Дід Адріан із бабцею Лесею мешкали в селі Озеряни в простій хаті, підперезаній яскравою голубою призьбою. Хата була білого кольору, красива, рівно вкрита соломою... Наче молодичка у жовтій хустці!

Посередині вітальні стояла простора українська піч, яка щотижня обдаровувала нас запашним хлібом. Скромні меблі: стіл, ослінчик. Завдяки цьому зручному ослінчику ми залазили на припічок, далі дерлися на черинь, до комина... Грілися в бабусиних подушках...

Під стіною виділявся майже панський (як нам здавалося) дерев'яний, із викрутасами по боках, диван, який по-місцевому називали «бамбетель». На чільному місці, на покутті, висіли ікони у вишитих рушниках.

Обіч хати – клуня, стайня... На подвір'ї росла розкішна стара груша, яка розкинула великі приземисті гілки, наче натружені порепані руки. На одній із таких гілок бабця прилаштувала мені гойдалку...

Через кілька городів від нас жила батькова сестра. Ми її називали «цьоця Геня» – гостинна, роботяща і щира жінка. У цих своїх родичів я вперше побачив великий рукотворний сад, якому, здавалося, кінця-краю не було. Розкішні крона яблунь, груш, слив, черешень... У мене тоді з'явилася мрія: коли виросту – посадити й собі такий самий великий квітучий сад, виростити найсмачніші плоди й коли вони дозріють, лягти горілиць під деревом, нахилити черешневу гілку і торкнутися вустами найкрасивішої ягоди!..

Озеряни для мене стали справжнім раєм. Коли подорослішав і мав уже велосипеда, то їздив туди аж із Чорткова, цілих 36 кілометрів!

*Хата діда Адріана в с. Озеряни, нинішній вигляд (після реконструкції),
хлів автентичний.*

*Дід Євстахій Іванович Береза, 1960-і.
Бабиця Марія Леопольдівна Щербаневич, 1940-і.*

Мої предки по маминій лінії – змішана родина, польсько-українська. Дід Євстахій Іванович Береза (мамин батько) – українець, а бабуся Марія Леопольдівна – із заможної польської родини. В Бучачі досі зберігся їхній кам'яний будинок.

Марія Леопольдівна закінчила Бучацьку семінарію, здобувши учительський фах. Працювала вчителькою молодших класів.

Євстахій Іванович навчався в будівельному технікумі. У ті часи будівельні спеціальності вважалися досить престижними й затребуваними. За Польщі до зведення нових будинків ставилися дуже відповідально. Кому завгодно не доручали мурувати будівлі. Тому й архітектура тих часів приваблива, вона пережила віки й досі радує око. Міста вирізняються упорядкованою забудовою й дотепер зберегли своє неповторне обличчя. Звісно, за винятком тих місць, де їх зіпсували казенними «новотворами» вже за радянської влади.

Досі, коли навідуюся до Бучача, це містечко огортає мене дитячим світлим спогадом із сивою історією водночас. Принагідно зроблю коротенький історичний відступ про місто, пов'язане з моїми предками. Первинна назва походить від слова «буча» – в значенні «весняна вода», «бистрина». Але перша

Панорама Бучача.

*Костел у Бучачі зі збереженими роботами
скульптора Пінзеля.*

письмова згадка про Бучач припадає на 1397 рік, коли він належав литовським магнатам Бучацьким, які прославилися під час захисту Галицької Русі і Поділля від кримських татар. Очевидно, вони і дали назву місту, хоча не виключено, що й самі одержали своє прізвище від нього.

Як довели археологи, люди на цих райських землях жили ще в епоху трипільської культури та бронзового віку. На території міста розкопано давнє слов'янське поселення, що до 1340 року входило до складу Галицько-Волинського князівства. Далі – виснажлива багатолітня боротьба з Польщею та Литвою. 1515 року місто отримало Магдебурзьке право. У 1580 році тут завершилося будівництво замку, а через кілька десятиріч зведено муровану церкву Святого Миколая. Навесні 1672 року гетьман Петро Дорошенко разом зі своїми союзниками-турками відбив Бучач у поляків.

У 1700-х роках із Бучачем пов'язана містобудівельна діяльність архітектора Бернарда Меретина і скульптора Йоганна Георгія Пінзеля. На замовлення Миколи Потоцького вони звели ряд визначних пам'яток пізнього бароко, що стали окрасою міста: придорожня фігура Святого Іоанна, міська ратуша і придорожня фігура Святої Анни, парафіяльний костел тощо.

На жаль, під час великої пожежі 1865 року в місті згоріло понад 200 будівель. Серед них – ратуша, монастир, церква, костел... Після першого поділу Польщі Бучач відійшов до володінь Австрійської імперії. Під час Першої світової війни місто окупували російські війська. А вже у грудні 1918 року, після розпаду Австро-Угорської імперії, Бучач увійшов до складу новоствореної За-

*Будинок мого діда Євстахія Берези
в Бучачі, сучасний вигляд.*

*Будинок Василя Берези (брата діда
Євстахія), м. Бучач, сучасний вигляд.*

хідно-Української Народної Республіки. Однак згодом у місто зайшли поляки, потім, уже за моєї пам'яті, був період радянської окупації – аж до 1991 року, коли Україна відновила державну незалежність. По Другій світовій війні за часів мого дитинства в Бучачі мешкало близько 7000 осіб. Ось така мінлива історія наших земель. Можна лиш уявити, який характер викристалізовувався в наших предків, яка стійкість та сила волі!

Такі майстри, як мій дід, піднімали місто з руїн, відбудовували, надавали йому привабливого вигляду... Євстахій Іванович працював у будівельно-ремонтній конторі, очолював бригаду, виховував учнів. Ще з часів довоєнних зарекомендував себе серед мешканців Бучача як один із кращих мулярів, столярів, пічників... Він був універсальним майстром! Усе вмів робити! Опанував більшість будівельних професій. У центрі міста Бучач, біля пожежної частини, дід утілював сімейну мрію про власне родинне гніздо. Збудував кількаповерховий будинок, у якому вистачало місця для всіх членів родини.

Дідусь Євстахій Береза був високим, фізично сильним. Водночас пам'ятаю його людиною надзвичайно толерантною і доброю. Я за все життя не чув з його вуст жодного лихого слова... Усі негаразди тримав у собі. Мовчки. Особливо любив свою доню і мене, єдиного онука... Я його також надзвичайно любив і дуже переживав: що ж то станеться зі світом, коли раптом дідусь помре?!

Пізніше, після переїзду до Чорткова, за дідом «переїхала» і його будівельна слава. Тут дід до всіх своїх умінь додав новизну – будівництво сходів. У місті досі є багато об'єктів, які зберегли тепло рук мого діда. До нього люди записувалися в чергу, аби зробив сходи, склав піч (у нас її називали – «п'єц») вимурував будинок чи щось змайстрував... Власну хату він також збудував сам – від фундаменту до даху. Досі не збагну, як у нього на все вистачало сил і, головне, знань?!

Багато що, як зрозумів пізніше, залежало від самодисципліни: весняно-літ-

ньої пори дід вставав годині о чет-
вертій ранку і йшов, як у нас каза-
ли, на калим (на підробітки в
позаробочий час). Після того на
дев'яту ранку щодня, без запіз-
нень, виходив на свою основну
роботу. А після роботи (з шостої
до десятої вечора) знову працю-
вав «на себе». Коли порахувати
робочий день мого невтомного
діда, виходить, що він тривав не
менше 17 годин!

Дід Євстахій Береза запам'я-
тався надзвичайною вимогливіс-
тю до себе й до інших. Якщо, приміром, фарбували стіни в кімнаті й дідусь
помічав десь нерівність тонів, – він усе переробляв. Пригадую, з яким задово-
ленням і заслуженою гордістю дід приносив додому заробітну плату. В но-
веньких пачках, перев'язаних банківською стрічкою... Як на ті часи, дід зароб-
ляв немалі гроші!

У неділю дідусь відпочивав. Коли був у доброму настрої й при здоров'ї,
брав мене за руку і ми йшли до його друга Танасіва. Вони випивали по келиху
пива, закушували оселедцем, ікрою (з магазинних дерев'яних бочок), мені
купували пляшку ситра «Дюшес». Із неквапливої бесіди двох літніх муд-
рих чоловіків я дізнавався багато цікавого про життя в Чорткові, про людей,
різні житейські історії та долі...

Ще дід був дуже вмілим рибалкою. Причому приносив додому тільки вели-
ку рибу, малу неодмінно відпускав назад, щоб піростала. Коропів виловлю-
вав по вісім – де-
сять кілограмів!

*Один з будинків
Бучача
(вул. Агнона, 1),
збудований
за кураторства
мого діда
Євстахія.*

*Будинок у Бучачі, збудований напередодні
Другої світової війни Євстахієм Іванови-
чем Березою (моїм дідом) для усієї своєї
родини, колишня вулиця Грюндвальська
та Фрунзе.*

Наша хата (в центрі під червоною бляхою), м. Чортків.

Дуже любив товариство, гарно співав і танцював. Не пропускав жодного весілля, коли його запрошували. Був веселим, життєрадісним, завжди – в колі молоді. Бо душею сам, до останнього свого дня, також лишався молодим. Навколо нього, мов карусель, завжди крутилося яскраве, різнокольорове, веселе дійство. Шанували його і прості люди, і керівництво...

Вечорами, коли закінчувалася робота і стихав вуличний гамір, дід по-партизанськи усамітнювався, притуляючи вухо до радіоприймача й слухав новини, які називав «комунікатом». Приймач у нього був не простий однопрограмний «колгоспничок», як у кожного тоді в домі на стіні. Дідова «Даугава» ловила далекі зарубіжні голоси, як тоді називали «ворожі». В темряві звучали заборонені голоси з-за океану: «Голос Америки», «Свобода»... Хоча політикою дід ніколи не займався, але орієнтувався в ній завжди. На всі події в країні та світі мав власний, незалежний погляд.

Не обходилося і без суперечок поколінь, адже нас, піонерів-комсомольців, легко тоді зомбувала комуністична пропаганда. Ми, наче заворожені, повторювали: «Я другой такой страны не знаю, где так вольно дышит человек»...

Мудрий дід Євстахій Береза – і за прожитим віком, і за досвідом, та й за рівнем поінформованості завдяки «комунікату» – знав набагато більше від нас усіх разом узятих! Але, звісно, не завжди і не все міг говорити, оберігаючи дітей та онуків від недремного КДБ, який усюди мав свої вуха.

Коли вже студентом я намагався після лекцій із наукового комунізму довести діду, що комунізм – це і є найсправедливіший у світі лад, він на те лиш хитрувато посміхався і протяжно так, утаємничено мовив:

– Чекай-чекай, тобі ще треба підрости... Потім усе сам зрозумієш.

Дід не з розмов знав, що насправді зробили з Україною так звані «совецькі освободітелі», був свідком страждання безвинних жертв політичних переслідувань, багатьох смертей... Про все це він міг розповідати хіба що натяками.

*Моя двоюрідна сестра Зиновія Похила
(праворуч) із сусідами.*

Утім, як би не було важко, Євстахій Іванович намагався жити в гармонії з людьми та природою, не завдаючи найменшої шкоди оточенню, як кажуть, не роздавив навіть равлика...

Як я вже зазначав, дід Євстахій Береза був із багатодітної родини, в якій росло шестеро дітей. Усі залишилися сиротами. Доля більшості дітей склалася трагічно, як і в тисяч інших родин.

Щороку на Йордан на річці Стрипі в Бучачі дід вирізав на льоду хрест для всієї громади, де проводився обряд занурення в крижану воду. На цьому місці нині збудовано капличку. Річка тоді була глибокою, набагато повноводнішою, ніж нині...

Перед приходом «совітів» містом поширилася чутка, що росіяни руйнують церкви й забирають церковне оздоблення на металолом. Дід організував серед ночі зняття з Бучацького храму дзвонів. Люди закопали їх і цим урятували від знищення. Коли через багато років дзвони відкопували – знайшли неподалік 68 останків безвинно убієнних людей наших... Це були жертви страшних сталінських репресій. Зараз на цьому місці встановлено пам'ятний хрест.

Що я взяв у характері від діда Євстахія? Перше – відповідальність. Будь-яка робота, за яку берешся, має бути виконана бездоганно, без найменшого ганджу! Як і мій дід, я також вимагаю від себе та від інших якісної роботи. Незалежно від того, стосується це будівельної справи чи медицини. Якість і тільки якість! А ще важливо відповідати вимогам часу. Мій мудрий, працелюбний, творчий дід намагався ні в чому не відставати від життя й пильно стежити за новими тенденціями в архітектурі, будівництві, дизайні... Де Чортків, а де Львів?! Понад двісті кілометрів! Як на нинішні часи – не так і далеко, а тоді це був неблизький світ. І все ж дід Євстахій постійно їздив до Львова, купував на ринку якісь нові модні трафарети. А я, малим хлопчаком, допомагав їх вирізати скальпелем на підставці з березової дошки. Так що

скальпеля до рук я взяв дуже рано. Про медицину тоді, звісно, ще й гадки не мав, але орудував інструментом вправно, вирізаючи різні чудернацькі фігури. Аж до мозолів на пальцях. Так старався й хотів догодити своєму вимогливому дідусяві. Коли дід не стало, серед його речей було кілька сотень кілограмів отих паперових трафаретів, які залишили свій відтиск у багатьох житлових будинках Бучача і Чорткова.

Обіди в нас здебільшого готувала бабця. Батьки поїхали навчатися на лікарів до Львова, а дитину (тобто мене), як зазвичай ведеться, залишили на діда з бабою... Бабця кухарила дуже вміло, за рецептами польської кухні... Готувала також неповторний український борщ. Любили в нашій родині курячі бульйони і страви на цих бульйонах.

Бувало, попри величезну зайнятість на роботі і втому, коли випадала вільна днина, на кухню заходив і дід. Як творча натура він міг узятися до приготування хіба що якоїсь особливої страви. На свій вибір і смак. Це було для нас справжнім святом. Найсмачнішими в нього завжди виходили холодець і голубці. Хай не ображаються мої господині, але таких голубців ні до того, ні після того я ніде не їв. Коронна дідова страва! Я навіть потай намагався підглядіти секрет отих неповторних голубців. І ось що вийшло в результаті моїх спостережень: за доброго настрою дід Євстахій вставляв удосвіта і йшов на базар. Там купував «відповідне», як він казав, м'ясо (під'ярля), різав невеличкими кубиками. Одночасно відварював рис... А ще для цих випадків у погребі (в дубових бочках) чекала квашена за спеціальним рецептом капуста, яку називали «крижівки» (в цілих головках). Її дід також робив сам кожної врожайної осені, добираючи капусту особливого смаку й пружкості. Далі обережно загортав підготовлений рисово-м'ясний фарш у хрумкі капустяні листки й ставив усе те в «живу» духовку, вмонтовану в справжню українську піч, у якій випікали й хліб. (Через багато років, за прикладом діда, я зробив подібну піч і в себе на дачі).

Окремої розповіді заслуговує ще одна дідова страва – холодець. Після того нашого домашнього холодцю я досі не можу їсти його в чужих людей. Бо в них то просто не холодець... Холодець, який готував наш талановитий дід, був прозорий, світився на сонці, мов бурштин. А смакота! Ложку від рота не відірвеш...

Серед страв, які легко і швидко може приготувати кожен (я також не раз собі її готував), – смажена картопля. В дитинстві я замовляв її чи не щоранку. З яєшнею.

Коли вже студентом приїжджав додому на канікули, бабця балувала варениками. Таких смачних, як у неї, я не куштував ніде! Вона готувала їх із картоплею, грибами, капустою... Я любив їсти їх почергово: один з картоплею, за ним слідом – із грибами, а потім – із капустою...

Мама згадувала, як ще до її заміжжя Євстахій Іванович традиційно на зиму купував поросля, годував, а потім влітку сам його різав. Виготовляли домашню ковбасу, яку заливали смальцем. Пекли в кімнатній пічці хлібці з кукурудзяного борошна... Топили дровами....

У вільний час, пам'ятаю, родиною любили грати в доміно.

Рід наш славний! І по лінії Берез, і по лінії Грицаків. У цій книзі хочу зафіксувати імена бодай найближчих родичів... Вони заслуговують на довгу й добру пам'ять, бо прожили гідне життя, дали можливість жити всім нам. Це трудящі, чесні, майстровиті люди. А коли приходили часи лихоліть та воєн, брали до рук зброю, як, приміром, дядько Левко, який у свої 22 роки добровольцем пішов в УПА.

Старший дідів брат Василь, 1902 року народження, молодший Тадей – із 1919-го... Майже під кінець війни молодшого брата забрали до Червоної армії, послали на фронт. Він такий був далекий від солдатчини! Гвинтівку в руках ніколи не тримав. А в нього лишалося двійко діток – трьох років і півтора... Не повернувся додому...

Мій прадід по маминій лінії Леопольд – з перших хвиль української еміграції, ще до Першої світової війни виїхав на заробітки до Сполучених Штатів Америки разом із дружиною... Там досі – відчакнута гілка нашого роду...

...Родичі підтримували бабцю Марію фінансово. Особливо багато допомагав Борис (Болек), молодший брат бабці... Він працював лікарем. Зримий приклад красивої, шанованої, успішної людини в білому халаті стояв перед моїми очима із самого дитинства. Отак і склалася наша лікарська династія. Мій син Ярослав, виходить, – уже третє покоління в цій династії.

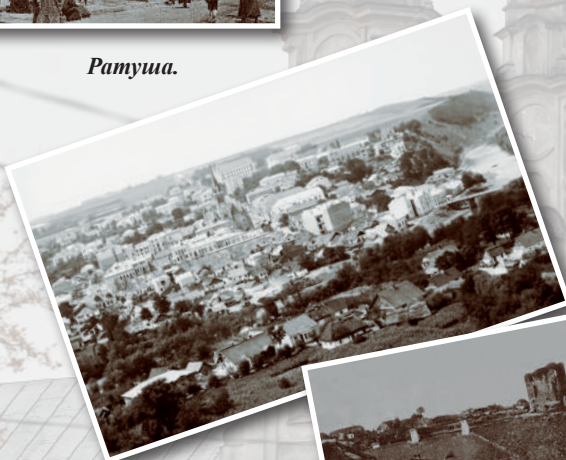
Будинок, збудований моїм родичем - Леопольдом Щербаневичем.

Ратуша.

*Старий Бучач.
Історичні фото
кінця XIX –
початку XX ст.*

Панорами міста.

Руїни замку.

Вулиця Адама Міцкевича.

*Й.-Г. Пінзель.
Статуя Діви Марії.*

Панорами міста.

*Бучацький монастир
василіян.*

*Нагірянські
млинки.*

Сучасний Бучач.

*Покровська церква
XVIII ст.*

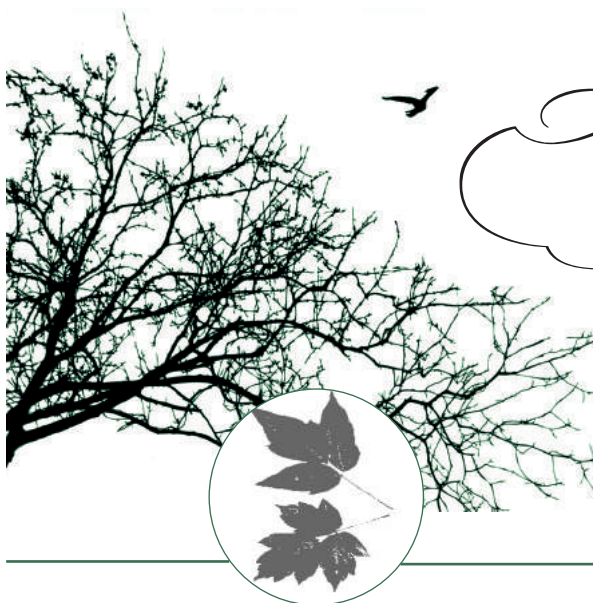
Річка Стрипа.

*Старий єврейський
цвинтар.*

Польський костел.

Третя віть. ЯСЕНОВА

Про рідний Чортків,
руїни старої фортеці,
село Озеряни,
друзів дитинства
та відчайдушну мрію – літати

*Ясени, ясени,
Бачу вас за селом край дороги,
Вам вклоняюсь до ніг,
Як вертаю з далеких доріг.
Ви приходите в сни,
Як дитинство моє босоноге,
Ви приходите в сни,
Кучеряві мої ясени.
(Михайло Ткач)*

*Я, малий,
на руках у батька, 1952 р.*

Мені поталанило з місцем народження. Хоча його, як кажуть, не обирають, але якби в мене була можливість народитися ще раз і право обирати, де саме, я обрав би тільки Чортків! У цьому історичному прекрасному місті з'явився я на світ Божий сніжної зими 25 січня 1952 року.

Природа у моєму дитинстві була просто казковою! Чортків лежить у каньйоні річки Серет. Із трьох сторін його наче обнімають високі гори, густо порослі мішаним лісом. Мені хотілося дізнатися назву кожного дерева, яке там росло. Ми, хлопчаки, часто вилазили на верхівки тих дерев, щоб побачити більше навколишнього світу, але

передовсім – роздивитися з висоти своє рідне місто... З-поміж інших дерев особливо запам'яталися мені ясени. Чи не тому, що про них співалося в популярній на той час пісні? А можливо, й тому, що слово «ясени» легко римувалося зі словом «сини». Ми вилазили босоніж по блискучих ясених гілках, піднімаючись усе вище й вище, «нашморгуючи» в кишені ясених «пропелерів»-крилаток. Коли їх розсипати з висоти, вони так красиво крутяться в повітрі, розлітаючись навколо... Як справжні пропелери! Так наша дружна ватага щодня освоювала свою територію – гори, долини, річку, мимохіть «засіваючи» все навколо ясеним насінням...

Перші кроки.

Щодо походження назви міста існує кілька версій: одні дослідники пов'язують її з магнатом Чортковським, другі – з першопоселенцем Чорним, який начебто поставив тут перше обійстя, треті ведуть її від назви родинного села Чартки першого історично відомого власника Чорткова шляхтича Прадонтича, четверті – від назви місцевості, де на берегах річки Серет і виникло поселення... Є й інші версії.

Польські історичні джерела надають перевагу першій версії про шляхтича Чортковського, якому в давнину належало це поселення. Прізвище знаменитого шляхтича, яке, не виключено, справді дало назву моєму рідному місту, походить від слова «чарті», що в перекладі з грецької означає «грамоту» чи якийсь «документ»... Але вже точно «чорт» (у звичному розумінні цього слова) тут ні до чого.

Протягом XV – XVIII століть Чортків перебував у складі Речі Посполитої. В

різний час він то переходив до козацької держави гетьмана Богдана Хмельницького, то опинявся під владою Туреччини, то повертався до складу Польщі... Після

Чортків, критий ринок і костел.

*Чортківський
старовинний замок.*

першого поділу Польщі в 1772 році Чортків відійшов до Австрійської імперії. На короткий час окупували це місто й російські війська. Наприкінці 1867 року Чортків став повітовим центром південної частини Галицького Поділля. Але хто б містом не володів, українці тут жили завжди. І потерпали в різні роки то від татарських нападів, то від польських визискувачів, то від репресій з боку російсько-радянської влади, яка прийшла сюди після Другої світової війни...

Чортків побудований ще за часів Австрії, в ньому переважають ошатні три-чотириповерхові будинки. Вперше згадується в документах під 1427 ро-

ком як село Чартковіце, під 1458-м – уже як Чортків. У 1522 році він отримує статус міста і Магдебурзьке право. Пізніше в місті додалося й польської архітектури... Чортків нагадує мені Львів у мініатюрі. У центрі – строгий, наче ракета, старовинний костел Святого Станіслава, який своєю величчю та красою не поступається львівським готичним спорудам. Найдавнішим же храмом Чорткова є Успенська церква, збудована в 1583 році. Один із найвідоміших зразків українського дерев'яного зодчества – чудом уціліла Вознесенська церква. Її споруджено без жодного цвяха! Прикраша-

*Вознесенська церква -
пам'ятка архітектури дерев'яного
зодчества XVII ст., Чортків.*

ють архітектурний ансамбль міста Церква Святої Покрови та Церква непорочного зачаття Пресвятої Діви Марії... Поруч – критий ринок із годинниковою баштою.

У часи мого дитинства частина храмів була в жалюгідному стані, використовувалася не за прямим призначенням, а як господарські споруди. Звісно, під впливом атеїстичного виховання ми не дуже переймалися цим. Нас більше цікавили палаци культури, клуби, стадіони. Чортківський міський стадіон був якраз через дорогу від нашої комунальної хати. В пам'яті, яка зберегла моє місто, – мальовнича пішохідна «стометрівка», що простягалася від райвиконкому до костелу. Все те – в буянні зелені та квітів. Так і хочеться заспівати, перефразовуючи Дмитра Луценка: «Як тебе не любити, рідний Чортків».

Я у три роки...

До наших днів у місті збереглися руїни старого замку... Ще в школі нам розповідали, що колись тут височіла дерев'яна оборонна споруда, яку спалили турки. Згодом на цьому місці було побудовано цегляно-кам'яний замок із баштами, товщина стін сягала до двох метрів, висота – до дванадцяти! Замок кілька разів зазнавав руйнації, та щоразу відбудовувався. У 1648 році тут розміщувалися загони Максима Кривоноса.

Подальшу долю оборонної споруди важко назвати щасливою: спочатку замок було відведено під військові склади, згодом його орендували єврейські купці. А ще тут розміщувалися польська в'язниця та складські приміщення жіночого монастиря. Мине багато років, і лише в незалежній Україні за рішенням Кабінету Міністрів рештки чортківського замку отримають статус всеукраїнської пам'ятки архітектури – їх включать до Національного історико-архітектурного заповідника «Замки Тернопілля».

Тоді ж, у моєму ранньому дитинстві, це було одне з улюблених місць для ігор малечі, хоча й не зовсім безпечне. Ми там гралися в загадкових печерах, тримали в схованках свої дитячі «скарби», рогатки.

Коли підросали – перші романтичні побачення також влаштовували біля кам'яних мурів, наче були впевнені, що вони нікому не розкажуть про наші юнацькі секрети. Там я робив свої перші аматорські фото. Сама по собі фортеця, її старі напівзруйновані стіни, вали живили дитячу уяву про скарби. І ми, хлопчак, періодично бралися за лопати й шукали щось неймовірне...

Звісно, ніяких коштовностей ніхто не знаходив, зате уламки керамічних люльок, старих металевих речей, монети періодично траплялися.

Високі скелі над річкою Серет вражали нас різнокольоровими сланцевими шарами, нагадуючи про те, що колись тут було дно океану... Ми видряпували з тих шарів закам'янілі відбитки скелетів риб, молюсків та невідомих нам морських істот, які шалено збурювали дитячу фантазію.

У нашому місті в різні роки працювали археологи. Серед основних знахідок – усипальниця заможного воїна з рештками дорогої зброї та обладунків, які датуються шостим століттям до нашої ери. Про все це досить докладно йдеться в працях місцевого краєзнавця Яромира Чортіти.

Якщо ви не були в Чорткові, то втратили дуже багато! І не тому, що для мене це місто особливе, бо рідне. Переконалий, кожному, хто цікавиться Україною, її історією, варто побувати в місті мого дитинства. Про давнішу його історію я коротко розповів, але, крім усього, хотів би ще нагадати, що Чортків – місто незламного українського війська. Адже саме тут у роки Української революції 1917 – 1921 років відбувалися жорстокі бої молодого Українського держави з польськими інтервентами. Зокрема, у 1919 році біля міста розпочалася Чортківська наступальна операція Української Галицької Армії проти поляків. У середині 1919 року УГА налічувала близько 25 тисяч осіб, які мали на озброєнні 144 гармати, 376 кулеметів, навіть літаки!.. На жаль, пере-

важаючим силам противника вдалося захопити тоді майже всю Східну Галичину. Українське військо змушене було відступити зі Львівщини через Тернопільщину до Збруча і в Кам'янці-Подільському об'єднатися з армією Української Народної Республіки.

Я навів ці короткі історичні дані для того, щоб у нинішній складний час російської агресії проти України ми не забували про доблесть наших попередників і знали, що українці віками славилися як хоробрі воїни.

...Минули роки. Моє покоління народилося й виростало в повоєнний час. Ми юрбами гасали повз старі будинки, які ще берегли на стінах шрами від колишніх баталій. Мої перші друзі в жит-

Мама Христина, 1960 р.

*Рідна хата в Чорткові (збудована в 1958 році) береже тепло рук діда Євстахія.
Вимурувана ним піч та сходи на другий поверх...*

ті – хлопчаків з нашого та сусідніх дворів, ми ганяли м'яча, бавилися в різні ігри... Дорослі неохоче пускали нас, гамірливих, у свої двори... Навіть виганяли. Моя ж мама, навпаки, всіляко заохочувала, щоб ми гралися саме в нашому дворі. Так їй було спокійніше. Мама пригощала моїх друзів різними смаколиками, домашнім печивом... Тому в нас ватаги чортківських хлопчаків із сусідніх вулиць збиралися найчастіше.

Не знаю чому, але на нашій вулиці Шкільній я був, як тоді казали, «заводієм». Організовував ватаги, збирав хлопців і дівчат до гурту. Мене слухали... Перші уроки відповідальності за когось як отаман я пройшов саме в тих дворах...

У мене був справжній шкіряний мяч. А це означало, що хлопець я був «центровий», навколо якого гуртувалися інші, хто хотів грати у футбол. Дитячих ігор тоді було – море! А наша фантазія – безмежною! Ми навіть організували футбольні матчі з військовими (у Чорткові на той час було досить багато військових частин).

Крім фортеці, другим за популярністю місцем, де «тусувалася» місцева дітвора, річка Серет. Причому незалежно від пори року. Кожна пора року мала тоді для нас свої принади і тривала, здавалося, цілу вічність. Це тепер, у

Гребля, Млинівка.

Із сином Юрієм на греблі у рідному Чорткові, 2011 р.

дорослому житті, не встигнеш озирнутися і вже – «З Новим роком!». А тоді літо означало безкінечні подорожі на велосипедах, купання в річці, риболовлю. Весна – пора цвітіння, любові, романтики, мандрів околицями міста і навколишніми селами... Осінь – жовтаві ліси, збирання грибів. Навіть обридлива осіння сльота нам не докучала. Особлива пора – зима. Я любив із татом ходити в міському парку на лижах. Навіть вибиралися по свіжому сніжку за місто. Це мене неабияк загартовувало. Коли пізніше в школі у дев'ятому класі проводилися змагання з лижних гонок на 2 кілометри, я посів перше місце. Обійшов старших за себе. І навіть Володя Ткаченко, мій однокласник, який вирізнявся фізичною силою й витривалістю, поступився лижнею.

Якщо Серет замерзав, ми грали на льоду в хокей. Я добре катався на ковзанах. А ще взимку охоче спускалися з крутосхилів. Лижня в лижню. Один за одним. Із шаленою швидкістю. Це був виклик і загартовування одночасно. Так ми випробовували себе на сміливість, миттєву реакцію. Далеко не кожен ризиковав. Я ж знову і знову підіймався на гору в передчутті швидкого лету, коли очі засипає снігом, вітер перехоплює подих, а серце мало не вистрибує з грудей.

Над річкою Серет височіла бетонна дамба («аньола») із трьома шлюзами. Об'єкт вельми зручний для найрізноманітніших забав, хоча й дуже небезпечний. Літньої пори ми з друзями обов'язково чи не щодня ходили купатися на річку. Серет – досить глибокий. Перед дамбою – до трьох метрів глибини. Конструкція ж самої дамби нагадувала загадкову фортецю. До неї входили шлюзи, збудовані поляками ще в 1930-х роках, аби подавати воду для багатопов'язного млина.

Поруч із Серетом канал зі спокійною водою. Ми називали його Млинівка. Як і всі мої однолітки, там я навчився плавати. Хоча до того разів зо три мало не потонув біля дамби. Після «школи» Млинівки ми навіть на найбільшій глибині почувалися, як риба у воді: плавали, пірнали, стрибали у воду з шестиметрової висоти...

Моя мама Христина Грицак та Богдан Музичка з дружиною і донькою Вікторією. Чортків, 2006 р.

Млин згодом перевели на електрику, а нашу Млинівку люди засипали землею, розбивши на її місці городи. А шкода.

Серед найближчих моїх друзів дитинства – Михайло Сенік. Він не відзначався особливими успіхами в навчанні, але це не заважало нам товаришувати – було безліч спільних захоплень: разом ганяли м'яча, їздили на риболовлю, гралися «у війну»...

Гра «у війну» – то окрема тема... Зазвичай ватага хлопчаків розділялася на дві команди. Я очолював одну з них. Не пригадую, щоб наш загін програв коли-небудь хоча б одну «війну».

У школі товаришував (і досі товаришую) також із Леонідом Карповим. Вірним другом досі лишається Богдан Музичка. Разом спортом займалися, грали в баскетбол. Пам'ятаю, якось ішли зі школи з Богданом через стадіон, почали боротися... Він вважав себе значно сильнішим. Але тоді я його якось поборов. Бачу – аж сльози в Богдана виступили на очах від образи. Тоді я вперше вочевидь побачив, як виглядає поразка, і на собі відчув солодку радість перемоги...

Зараз Богдан мешкає в Канаді, він досить успішний бізнесмен у сфері інтернет-телебачення, мільйонер. До речі, поширює українські канали. Коли я їздив до США, повідомив йому про це заздалегідь. То Богдан при-

Моя перша «Читанка».

їжджав туди до мене. Зустрілися біля Ніагарського водоспаду, це від Богданового помешкання – кілометрів зі сто... Хотів мене провезти до себе в Канаду... Я не ризикнув, адже в Канаду нам потрібна була окрема віза. Посиділи, позгадували наше босоного дитинство. Він часто приїжджає в

З мамою Христиною біля річки Прут, м. Яремче.

Україну, зустрічаємося, досі кличе в Канаду на гостину... А я все збираюся, збираюся... Інколи здається, що ось-ось зберуся. Та насуваються нові проблеми і я беруся за їх вирішення... Хоча усвідомлюю: іноді треба все відкласти і поїхати на зустріч із другом. Адже життя наше таке швидкоплинне...

...Із самого малечку я дуже хотів мати велосипеда. Тоді, в часи мого дитинства, існувала така градація: якщо батьки мали змогу, то спочатку купували дитині триколісний велосипед, далі, коли ноги підростуть, – «Школьник», потім – «Орлёнок». Я всі ці етапи пройшов. І ось коли вже «виріс» з останнього, захотілося мені мотовелосипеда. 105 карбованців коштував... Шини його трохи ширші, ніж у звичайного велосипеда. І двигунчик був, який заводився педалями. Я так його хотів! Але дід відрубав: «Ні! Доки я живий – не будеш мати ні мотовелосипеда, ні мотоцикла». Чому він так сказав? Бо, знаючи мій ризиковий характер, турбувався про безпеку.

Я тоді влаштував перший свій дитячий протест: дві доби нічого не їв... Досягли компромісу: мені купили не мото-, а спортивно-дорожній велосипед «Спутник» із кількома передачами, що перемикалися на рамі... Цей транспортний засіб давав можливість значно розширити горизонти навколишнього світу! Ми з друзями вже почали подорожувати в радіусі до 30 кілометрів від міста, обстежувати й відкривати для себе нові села й містечка... Тоді на велосипеді я вперше заїхав аж до Озерян, де мешкали батькові сестри.

Сусідський хлопець Анатолій Ротар (на кілька років старший від мене) мав мотоцикла «Ковровец»... То ми розбирали його, ремонтували... За це він на цілий день давав мені мотоцикла. Катайся – скільки душа забажає! Ото розкіш! А ще ми ходили разом на риболовлю... Ловили «павуками», «парашутами». Тоді це не заборонялося – риби було вдосталь. Вистачало всім.

...Пригадую, коли влітку спускали нашу Млинівку, ми в намулі шукали патрони. Більшого чи меншого калібру. Одного разу знайшли навіть гранату. Ми не знали, що то таке. Відкручується ручка, всередині якась мастика... По-

думали, що то мастило для воза. Віднесли до конюшні дядькам... Вони як побачили – повтікали. Довелося нам віднести ту гранату назад, у Млинівку. Там же, на дні Млинівки, валялося повно всілякого заліззяччя, серед якого траплялися й снаряди. Цікаво, що тоді ніхто не звертав на це особливої уваги. Більше того, ми ті снаряди навіть намагалися здавати в школі на металолом. Вони тижнями лежали на шкільному подвір'ї, аж доки не приїжджала машина по металобрухт. Лиш тоді вантажники обережно відкочували ці небезпечні знахідки вбік... Люди, на жаль, звикли до страхіть війни й перестали дивуватися і боятися зброї. Я так пояснюю ту недбалість.

Можливо, це раннє дитяче знайомство з боєприпасами й стало причиною мого зацікавлення зброєю, яке пізніше, в дорослому житті, переросло в інтерес до полювання. На нашій вулиці один хлопець робив саморобні «гарматки». Брав 6-міліметрову мідну трубочку, приробляв до неї умовні «колеса», словом, виходила досить натуральна гармата, лиш у мініатюрі. Потім діставав патрони з малокаліберної гвинтівки, розігрівав їх свічкою і «гармата» стріляла. Згодом таку саму «гармату» зробив собі і я, встиг навіть «позначити» нею кілька дверей у нашому домашньому господарстві, доки батько рішуче не припинив ці небезпечні розваги.

Старші хлопці робили так звані «поджиги» (такий собі саморобний пістолет): заклепані мідні трубки прикріплювали до рукоятки. В трубці вирізався малий отвір, куди набивалася сірка... Підпалювалося усе те і виходив справжнісінький постріл. Ті небезпечні конструкції, бувало, розривалися просто в руках, декого ранили... Але нас це не зупиняло.

У десятому класі я купив у магазині іграшкового коркового пістолета за 63 копійки, переобладнав його під малокаліберні патрони і стріляв. Якось того пістолета на деякий час у мене позичив товариш Михайло Сенік. Пізніше мені розповідали хлопці, що він жартома погрожував своїй дівчині: «Або ти мене будеш любити, або я тебе «застрелю»! Історія з пістолетом скоро закінчилася: мене викликали в місцевий відділ КДБ і з усією строгістю наказали здати зброю. Шкода, а що вдієш? Розібрав пістолета на найменші деталі, загорнув у пакетик. Навіть червоною стрічечкою (як подарунок) перев'язав і «подарував» лейтенантові КДБ.

Потяг до зброї кадебісти мені все ж не відбили. Я навіть сам хотів зробити рушницю. Але тато, побачивши серйозність намірів, купив мені в магазині справжню новеньку двоствольку. Каже: «Бачу, ти все одно щось собі вимаєструєш... Аби не поранився від чогось саморобного, візьми нормальну, безпечну річ. Тільки тримай голову на плечах». Зробив мені мисливський квиток (за віком я вже мав на це право). Так почалося моє полювання з подарованою татом рушницею.

А перед цим я навчився стріляти з малокаліберної гвинтівки. У школі завжди посідав перші місця в змаганнях зі стрільби. Пригадую, батько якось узяв в одного військового пневматичну гвинтівку – постріляти. Я консервні бляшанки збивав на льоту з першого пострілу. Одного разу вирішили з хлопцями перевірити, чи пробиває вона віконне скло? Поцілів у вікно якоїсь старенької хати (думали, там ніхто не живе). Вікно не пробило, проте слід-зірочка на склі лишилася... Хоч ми одразу повтікали «із місця злочину», дідок, який, як виявилося, мешкав у тій хаті, нас помітив і поскаржився батькам. До того дня мене ніколи не били. А тоді (добре, хоч був у пальті) мама взяла пасок і нумо хрестити ним по спині! І тато додав від себе... Змусили мене віднести гвинтівку назад господарю-військовому...

У шкільні роки я дуже цікавився технічними новинками. Передплачував журнали «Моделист-конструктор», «Техника молодёжи», «Наука и жизнь». Із різних схем багато цікавих речей робив, наприклад, плавунець, щоб орудувати веслами на воді... Зробив човна з гумової камери від трактора «Беларусь». Прилаштував вітрило. Ми з хлопцями на тому «кораблі» піднімалися річкою вгору проти течії, кілометрів на три... Повне подвір'я друзів збиралося в мене, там і конструювали. Мама в своїх спогадах про це також згадує.

Пригадую, пізніше у мене й скутер був. Тато його мені купив після першого курсу медінституту. На ньому був слабенький двигун «Ветерок», якого ми швидко «запороли» (після того я навчився розбирати й складати двигуни). Так мені це було цікаво! Зате з якою гордістю ми всією вулицею несли свою флотилію на річку. Від малого – до найстаршого. Ціла ватага! Це ж яке диво – саморобний вітрильний човен та швидкісний скутер, на яких можна попливти в найдавші далі! А може, й до самого моря! Дитяча фантазія. На тому човні я перекадав усіх бажаючих. Зробив якось до того човна і водні ліжжі. Навчився віртуозно кататися й на них.

У дитинстві я читав багато детективів. Любив книги про Шерлока Холмса, фантастику. Перечитав практично всі детективи, які були доступними на той час. Це позначилося на моєму характері й подальших поглядах на життя.

Попри безмежно цікавий світ Чорткова, все ж раннє моє дитинство проходило здебільшого у бабусі в Озерянах. Я про це вже згадував. Особливий, чарівний край! Село зближувало мене з природою. Уявіть: з одного боку дідової хати – озеро, з другого – безкрає поле. Городець доглянутий, грядки вирізнялися чистотою, буйним цвітом і багатим листом. Там усе родило, як із води!

Приїжджаючи до бабусі на канікули, я любив мандрувати полями й знайомитися з новими сільськогосподарськими культурами, яких у місті не бачив. Особливо вражали безкраї лани кукурудзи, пшениці, гречки, бобів... Стручки зеленого соковитого гороху запам'яталися мені як найбільше смакове

диво! Кукурудза завжди вражала своїм «зростом» – у ній легко можна було загубитися, як у лісі!

Це єднання з природою заклало в мені любов до всього, що росте, цвіте, плодоносить. Де б я не був, завжди намагаюся оточувати себе новими деревами. Вони всі стали мені справжніми друзями. Так, друзями! Підійду до дерева, прикладу долоню до кори і, здається, чую, як пульсують соки. А ще листя погладжу, аби знало, як я його люблю...

Дерева ростуть разом із нами, вони є свідками всього, що відбувається навколо. І покидають цей світ, як і люди: хто від хвороб чи наглої смерті, а хто – від глибокої старості, через триста – чотириста років. Але є в них і відмінність від людей. Вона полягає в тому, що дерева не здатні зраджувати і чинити зло.

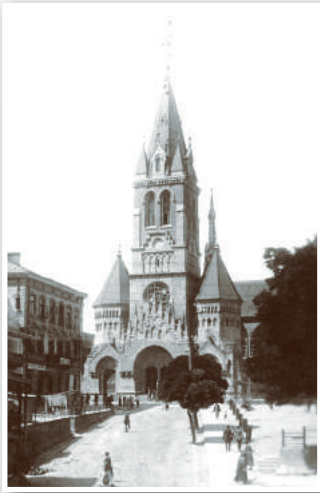
* * *

...Стара фортеця, річка Серет, висока гора над річкою. Я любив у дитинстві вилазити на ту гору, де пульсували джерела зі смачною живою водою. Там на плато, під смеречиною, ставив намета. І залишався на ніч. Сам. Випробовував себе на хоробрість. Спитаєте, чи страшно було? Звісно, що страшно. Внизу, під урвищем, шуміла річка, в темряві вчувалися пронизливі крики диких звірів і хижих птахів. Але я стискав свою дитячу волю в кулак і вперто чекав світанку.

Запам'яталося, що на тій горі літало багато ворон. Це мудрі, вікові птахи, які вміло виконують найвищий пілотаж. А ще спостерігав за розкішними польотами лелек наді мною... Птахи літали наввипередки з... літаками. В Чорткові базувалася ескадрилья військових винищувачів. «Залізні птахи» чи не щоранку виконували в небі свої «маневри»... Саме із-за гори наді мною вони заходили на круг. І я милувався чарівністю польоту птахів і літаків. Вивчав їхню схожість і відмінність. Тому пізніше й записався до авіамодельного гуртка, де майстрував планери, виготовляв різні літачки... Хотів «розшифрувати» політ. Мріяв сам навчитися літати й твердо вирішив, що буду пілотом! Там, на тій горі, я став романтиком. І як би потім проза життя не намагалася мене «приземлити», я глибоко в душі лишаюся юним романтиком!

Мама – найкраща у світі господиня!

*Костел св. Станіслава.
1900 р.*

Панорама міста. 1900 р.

*Руїни
Чортківського замку.
(Замку Гольських).*

*Церква
Вознесіння Христового.
1717 р.*

Вулиця Адама Міцкевича.

Старий залізничний вокзал. 1930 р.

*Стара міська ратуша
та базар.*

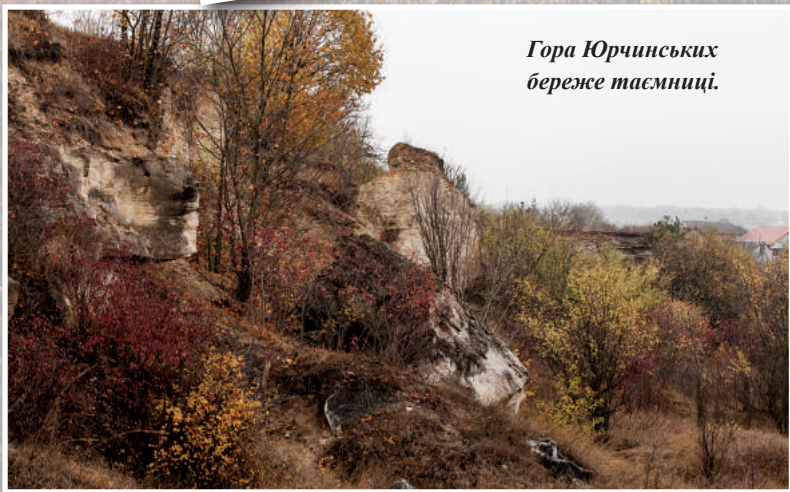

Гребля на річці Серет.

*Гора Юрчинських
береже таємниці.*

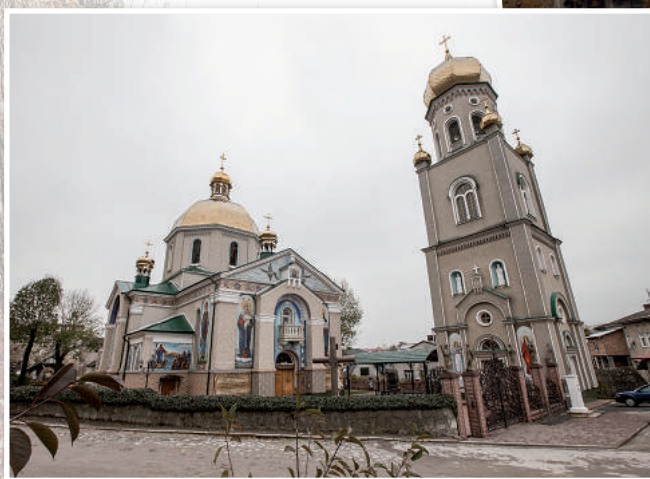

Сучасний Чортків.

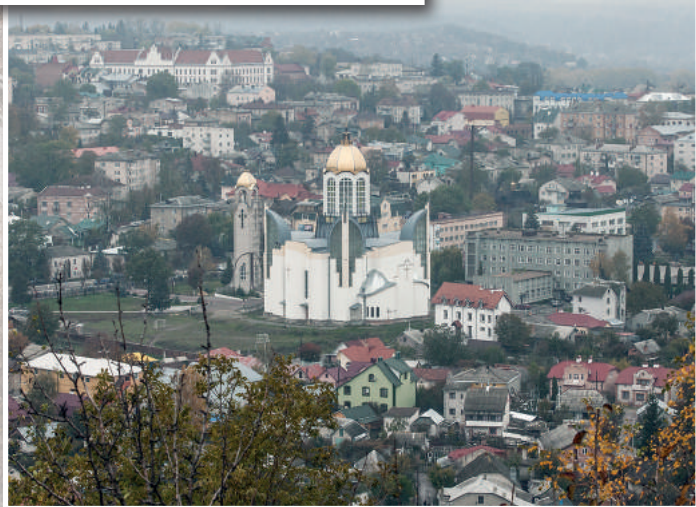
*Домініканський костел
поч. XVII ст.,
Чортків.*

*Церква Святої Покрови,
1906 р.*

*Собор Верховних
апостолів
Петра і Павла,
2001 р.*

Четверта віть. Дубова

Про людей-дерева,
школу та перше кохання

*Ну хто ж мене не прийме за свого:
Оцей дубок, а чи оця тополя...
Ми разом з ними бігали до школи...
Хіба ж вони не приймуть за свого?!*

(Микола Гриценко)

*З мамою та тіткою
Стефанією біля будинку,
де проживала наша родина
у м. Чорткові, 1957 рік.*

Дивна річ – порівняння! Ми часто порівнюємо людей із тваринами, птахами, деревами, квітами... Мама лагідно називає синочка зайчиком, хлопець свою кохану тендітну дівчину – берізкою, а талановитого співака величаємо соловейком...

У подібних порівняннях, схоже, закралася одна велика несправедливість. І стосується вона найкрасивішого, наймогутнішого, найдовговічнішого дерева України. Ім'я йому – дуб. Чомусь ще зі шкільної парти слово «дуб» найчастіше чуємо з негативним відтінком – так називають тупого, відстаючого учня, який погано вчиться, не здатний опанувати навчальний матеріал... Погодьтеся, важко знайти пояснення такому порівнянню. Але ж воно чомусь прижилося. І на те нема ради.

Я люблю всі дерева: дуба, ясена, клена, березу, смереку... Всі! Бо виріс і росту серед них, і висаджую сам, і доглядаю за ними, як за дітьми. Коли ми

вперше з ними познайомилися в дитинстві, я був малим, а дерева – великими, мудрими, сильними. Я підіймався на їхні могутні тужаві плечі і вдивлявся в далечінь. Дереву допомагали зазирнути за горизонт.

Добре пам'ятаю, як пішов у школу. До першого класу... Батьки купили мені великого, у пів мого зросту шкіряного ранця.

Перший дзвінок... Перша вчителька Софія Павлівна. Я навчався в Чортківській школі № 1, у приміщенні якої за часів Польщі була гімназія. Ту гімназію закінчував ще мій тато...

Учитель математики Володимир Гуглевич – статечний, вишуканий, інтелігентний... Він ще батька мого колись навчав. Належав до тих флегматично-врівноважених педагогів, які особливо не змушують дітей навчатися: хочеш – учися, не хочеш – отримуй «трійку» і йди собі з Богом.

І математика, і всі інші предмети давалися мені легко. Тож намагався бути відмінником. До старших класів, звісно. Вже за парубоцтва з'явилися перші четвірки – з російської мови, англійської...

Запам'ятався перехід з арифметики до алгебри та геометрії. Це наче вихід у космос! Складні формули, теореми... Алгебру в нас викладала вчителька на прізвище «Кляпа». Вона дуже сердилася, коли хтось із учнів кашляв, чхав – боялася заразитися... Це вчителька старшого покоління й увібрала в себе, як нам здавалося, всі риси класичного вчителя: в міру огрядненька, з гладенько

*Я з першою вчителькою – Софією Павлівною Дзьоник
(другий справа у другому ряду). Чортківська школа №1.*

укладеним волоссям на голові, строго і водночас скромно одягнена. Завжди акуратна, врівноважена, зосереджена, вимоглива. І дуже-дуже «правильна». Вона не ділила учнів на любимчиків та лобуряк залежно від їхнього навчання та поведінки.

На початку кожного уроку Кляпа просила всіх покласти на край парт відкриті зошити з виконаним домашнім завданням. Коли ж з'ясовувалося, що хтось його не виконав, вона без жодних емоцій, із кам'яним обличчям ставила в журнал «одиницю»! Кілька «одиничок» від неї за час навчання отримав і я. Ми тоді ще не розуміли, що мудра вчителька виховувала в нас обов'язковість і відповідальне ставлення до виконання доручення чи завдання. Не думаю, що можна обійтися без цих рис характеру в повсякденному дорослому житті. Хоча тоді ми, звісно, цього не усвідомлювали й часто ображалися на сувору математичку...

Коли нам почали читати геометрію, я одразу полюбив цей предмет. Важко навіть пояснити чому. Мені подобалося долати складні бар'єри у вигляді задач, малювати графіки та геометричні фігури, осягати їхню загадкову магію... Геометрію я знав, напевне, найкраще в класі.

Чортківська школа №1 вважалася найпрестижнішою в місті. Разом з нами навчалися сини судді, голови райвиконкому, начальника районного відділу КДБ... Хлопці були «козирні», пихаті, дещо зверхньо ставилися до однокласників. Пізніше я зрозумів причину тої зверхності: більшість їхніх батьків прислали на західну Україну «усмирять хохлів», русифікувати, витравлюючи все українське.

У школі, окрім точних наук, я ще дуже любив фізкультуру та працю. Вчителем трудового навчання був Петро Федорович Запорожець, а його дружина Раїса Максимівна, наш класний керівник, викладала російську мову та літературу. Вона також з когорти вчителів, яких прислали до нас зі сходу.

У попередньому розділі я розповідав, що з дитинства любив майструвати. Це передалося від батька і діда. Уроки праці для мене – суцільне свято. Адже все вдавалося. Радість від зробленого, від отриманого результату – неймовірна.

Та найбільше з усіх шкільних предметів я обожнював креслення. Це якась магія! Жодної «четвірки» не приносив, усе складав на «п'ять». Допомогало мені й те, що з дитинства любив малювати. Хоча креслення, на відміну від легкого, вільного малюнка, потребувало дисциплінованості, точних, вивірених ліній, чіткості й стислості. Пізніше це допомогло мені під час випуску шкільної газети. А дівчині, яка мені подобалася, я навіть оформив цілий альбом її віршів.

Багато чого в тій радянській школі було добре продуманого й правильного. Дітей змалечку привчали до праці. Уже тоді ми отримували перші профе-

сійні навички: хлопці – з основ столярної, слюсарної, автосправи, дівчата – з кулінарії, шиття. На уроках трудового навчання ми працювали на верстатах з обробки дерева та металу.

Досить багато уваги тоді приділялося гурткам позашкільного виховання. Діти мали чим зайнятися поза школою, не тинялися без діла вулицями, а обирали на свій смак секції в місцевому палаці піонерів. Я записався до авіамодельного гуртка, займався в ляльковому театрі, ходив на хор, танці. Додалася ще й музична школа, клас акордеона. На цьому наполягла мама, хоча музика, чесно кажучи, давалася мені зі скрипом. Третину занять я прогулював. Аби викладач музики не подзвонив мамі, викручував удома кришку телефонної розетки, від'єднував один із двох дротів, ставив кришку на місце. А сам, уміло замаскувавши акордеон в кущах, через бетонну загорожу – на футбол!

Після школи заняття музикою геть закинув. Але чомусь досі пам'ятаю свою першу мелодію пісні «Ой за гаєм, гаєм...», яку тоді бездоганно вивчив. Одну. На все життя. Хоча, попри те, що я ігнорував уроки музики, все ж вони додали до мого характеру особливої творчої грані.

Футбол у моєму дитинстві часу займав найбільше. Ми грали на вулиці, на стадіоні, всюди, де була найменша можливість. Після закінчення уроків у школі годину-півтори присвячували футболу. Щодня. Десь у класі дев'ятому мене «перемкнуло» на баскетбол. Потім – на теніс. У нас був навіть великий теніс. Не кажу вже про різні тренажери, штанги і тому подібне... Головна мета, яку тоді переслідувала держава, – готувати для армії допризовників. І ефект ці зусилля давали неабиякий! За рівнем спортивного оснащення наша школа була найкращою в місті. Шкільне подвір'я перетворилося на суцільний спортивний майданчик. Висипле дітвора на перерву – той на турніку висить, той – на брусах теліпається, той – на каната поліз... Шум, сміх, гамір.

Напередодні складання випускного екзамена з математики (алгебри та геометрії) мій однокласник В'ячеслав Сахаров, мама якого мала подругу в районному відділі освіти, дізнався, яке саме завдання нам зададуть на випускному екзамені. Я його хвилин за п'ятнадцять розв'язав.

Зате яким був антураж державного іспиту! До організації випускних екзаменів тоді підходили дуже серйозно. Виносили парти у просторий коридор, аби не можна було списати і кожен учень був, як на долоні... Обов'язкова присутність суворої комісії...

Пам'ятаю, нас, три випускних класи, зібрали в коридорі. Директор викликав найкращу (на його думку) ученицю, відмінницю. Вона дістала з трьох конвертів один, у якому й були умови задачі. Я і досі не збагну, як могло так статися, що саме в обраному конверті знаходилася вже розв'язана мною задача?!

Дівчину, яка витягувала того «чарівного конверта», звали Людою. Моя пер-

Маківка гори Юрчинських, сучасний вигляд.

ша шкільна любов. Вона була яскраво вираженим гуманітарієм, писала вірші.

Сіли розв'язувати задачку. Я по пам'яті чистенько записав уже готову відповідь. І взявся допомагати друзям. Через день вивісили результати, дивлюся свою оцінку – «чотири». А в тих, кому я допомагав, – «п'ятірки»... Для мене це був шок! Я ж на сто відсотків упевнений, що в мене нема не те що жодної помилки, а навіть найменшої помарочки – все ідеально! І раптом... Поділився своїми сумнівами з татом. Він знайшов учителя математики Гуглевича й без жодного «шкандалу» чемно поцікавився, чому все-таки в мене «чотири», а не «п'ять»? Це було принципово, адже попереду – вступ до інституту, де вираховувався середній бал атестата. Вчитель, анітрохи не знітившись, відповів:

– Якщо директор не проти, я поставлю «п'ятірку»...

З'ясувалося все згодом, коли мамина знайома, моя вчителька української мови та літератури, відверто зізналася:

– Ви знаєте, я не можу поставити вашому синові «відмінно» з обох предметів (мови та літератури). Вибирайте якийсь один, бо... в нас ліміт на медалістів. Я уявив, як нелегко давалися їй слова гіркої правди, адже не раз вона зачитувала мої твори всьому класу, як зразкові.

Тоді я вперше на собі відчув гіркий смак життєвої несправедливості... Але найдраматичнішим у цій ситуації було те, що несправедливість чинили вчителі, яких ми вважали моральними взірцями в усьому. Звісно, їм давало вказівку шкільне начальство, а шкільному начальству – районне. Такі були часи. І все ж, і все ж...

Після тієї сумної історії з оцінками я побіг на свою гору над Серетом, туди,

Річка Серет. Гора Юрчинських.

де мене розуміли всі: дерева, птахи, літаки. Я вдивлявся очима в небо й укотре спостерігав за чудесним пташиним летом. Це надихало й заспокоювало водночас. А ще – давало самому відчуття висоти! Те відчуття висоти я зберіг на все подальше життя. Висоти у своїй мріях та їх здійсненні.

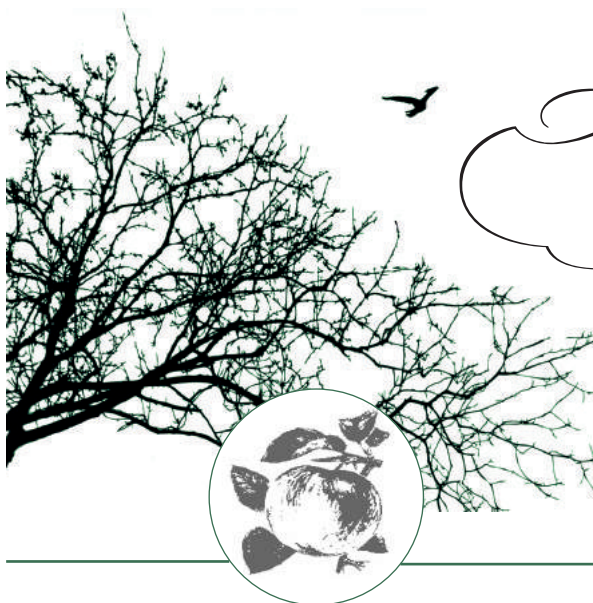
Моє юне кохання зароджувалося також на цій високій горі. А отже, йому також судилося бути тільки високим. Люда, дівчинка, яку я тоді покохав, – натура дуже емоційна, яскрава, поетична. На березі річки Серет, під нашою розлогою вербою, вона декламувала власні поезії. Здавалося, ми з нею однаково хочемо літати й наші мрії знаходилися десь дуже близько...

* * *

Через призму прожитих літ я вкотре зізнаюся собі: усе, що оточує тебе в дитинстві та юності, залишається дорогим і незабутнім на все життя. Адже і люди, і дерева, і птахи впливали тоді на мій характер. А отже, – формували мене, виховували, робили тим, ким я згодом пішов у доросле самостійне життя.

...Я подумки піднімаюся на свою гору й щиро на весь світ кричу: дякую, мій Серете, дякую, моя круче, дякую, моє місто, дякую вам, люди, птахи й дерева мого дитинства!

П'ята віть. Яблунева

Про свята мого дитинства
та розстріляний вертеп

*По багряній осені
Черемош, як шabelька,
Ще й роса посивіла на мороз.
Дзвонять стиглі яблука,
Перестиглі яблука –
Осінь все ж очікує чогось...
(Степан Пушик)*

Окрема розповідь про свята мого дитинства. В наших краях владі ніколи не вдавалося знищити релігію. Найбільше мені запам'яталося Різдво. Пригадую, як тоді перед Святим вечором дідусь вносив до хати солом'яного дідуха, ставив на покуття. Потім усі йшли до церкви, перед цим приготувавши святкову вечерю.

На Святвечір варили кутю, готували дванадцять пісних страв. Пісна вечеря була такою смачною й поживною, що ні про яке сало чи м'ясо ніхто й не згадував. Бабця пекла пампушки з варенням із рожі, варила вареники, юшку з грибними вушками. Королева різдвяного столу – звісно, кутя! Це не просто рідка каша. Її треба було по-мистецьки створити. Самому.

Спочатку підготувати зерно, відповідно обдурти. Потовкти мак. У нашій родині це була моя робота. Коли ти макогоном у макітрі мнеш дрібний мак – із півгодини, без упину, до мозолів на долонях – отоді кутя для тебе особлива! Бо в ній часточка твого терпіння й сили. Мак необхідно розтерти ретельно, доки не виступить «біле молочко»... Потім – додаємо родзинки, горіхи. І, безумовно, мед. Вибирали найкращий з-поміж усіх, найароматніший, найуро-

чистіший! Окремо до куті варився узвар із сушених грушок-дичок та яблук. Таку «живу» кутю нині мало хто готує. Макогін дерев'яний, макітра глиняна, жодного тобі контакту з металом, на відміну від того, як це робиться нині: кавомолкою змололи мак – і по всьому. Ні! Кутя мого дитинства була важкою. Щирою, справжньою, з крапелькою й мого дитячого поту... Найсмачнішою на весь білий світ!

На Різдво дід Євстахій сам готував ковбасу, сам коптив. Окремо робив паштет. Безпосередньо в Різдво ми вже розговлялися смачними м'ясними делікатесами.

Кількома днями пізніше, під старий Новий Рік, дівтора колядувала та засівала по хатах. Цього дійства хлопчики чекали з нетерпінням, адже крім того, що красиве, врочисте, воно в наші кишені приносило основний дохід за весь рік. Засівальникам, які раненько заносять у хату радість, молодість і дзвінкий привіт, дарували гроші.

Рано-вранці, ще й не сіріло, ми збиралися у ватагу: Місько Сенік, Любомир Філіпчук, Ігор Герчак, Ляоня Карпов і я... Спершу я заходив із новорічним вітанням до бабці Лесі. Її «тариф» – найбільший, для улюбленого внука вона завжди відкладала цілого «червінця» (10 карбованців)! На ті часи – дуже великі гроші. Взагалі ж засівальники за кілька ранкових годин могли собі надбати чималу суму. Дорослі жодним чином не претендували на ті дитячі гроші, всіляко заохочували нас. У тому – велика мудрість батьківського виховання, коли ми несли людям надію на добро на весь рік і водночас чесно заробляли свої перші гроші.

Ця щира й солідарна народна традиція пережила не одне століття. Колядки до того ж – веселе дійство. Тому не обходилося й без якихось чудасій. Скажімо, скупих людей, які щораз давали не більше мідного п'ятака, ми по-своєму «відзначали»: у віконну раму впритул до самісінької шибки вставляли металевий дротика з картопляною гулькою, до якого прив'язували нитку. Тягнеш зі схованки за нитку, а коли відпускаєш – «гулька» стукає у вікно. Дядько питає: «Хто там?». Виходить – нікого! Ще раз, ще... Аж доки не здогадається, що то малі шибеники придумали.

Весна ж мого дитинства однозначно асоціюється з Великоднем. Церковний передзвін лине над Чортковом, як золотий туман... Урочисті, святково вбрані люди. Посмішки на обличчях. Здається, саме в ці дні Господь забирає з люд-

*З дідом Євстахієм
біля ялинки.*

... Із батьками.

ської пам'яті сумне, лишаючи тільки світлі, радісні спомини. Тому й люди всі аж світяться на Великдень! Цю традицію (разом збиратися на Пасху) ми зберегли і досі. Неодмінно їдемо до мами і разом святимо паски, розговляємося за великим родинним столом.

Запам'ятався мені й Спас. Свято це припадає на 19 серп-

ня, на відході гарячого літа. Пам'ятаєте? Прийшов Спас – пішло літо від нас. Або: прийшов Спас – тримай кожух про запас. Цього дня в церквах святити яблука, було вдосталь меду. Наша бабуся пекла пісні паляниці на дров'яній пічці... А потім зверху поливала їх медом, перемішаним із тертим маком... Смакота! Цих ламаних коржів, запиваючи узваром, можна було з'їсти дуже багато. Здається, не встиг узяти одного, другого, а миска вже порожня.

Звісно, тодішня комуністична влада намагалася всіляко заманити людей на свої нові свята. Дещо в неї виходило, якісь починання люди не сприймали. Західна Україна, якій ще боліли рани і втрати визвольної боротьби, важко «звикала» до нових радянських порядків, тож комуністичні керманічі шукали «м'якший» підхід до людських сердець, адже знали: будь-яка різка зміна може викликати новий сплеск опору.

До тих радянських свят, які були спокійно сприйняті людьми, можна віднести Першотравень. Та й радянським воно вважалося умовно, адже відзнача-

ли його здавна практично в усіх європейських країнах.

Скажіть, ну хто проти таких понять, як солідарність трудящих, мир, труд, а тим паче – май? Та ніхто. Єдине, що радянська влада вміло маскувала це народне дійство у червоні кольори та ліпила зверху «серпасто-молоткасті» символи. Все інше було звичайною маївкою, доброю нагодою зустрітися з друзями, по-

Я... та перший космонавт Ю. Гагарін.
Гульфуф, 1962 р.

співати пісень, випити чарку. А ті портрети й написані гасла, які декому вручали нести за рознарядкою, після параду, наче лопати, скидалися на купу десь під сараєм...

У Чорткові Перше травня відзначали гучно. На все місто через потужні репродуктори із самого ранку звучала патріотична музика, яка заздалегідь налаштовувала всіх на святковий лад. Урочистості й строгості додавав військовий парад. Повз трибуни з начальством, майже як на столичних демонстраціях, карбуючи крок (аж у вухах лящало) проходили військові підрозділи. Радянських солдатів у нашому місті розташовувалося кілька тисяч, тут зосереджувалися аж п'ять військових частин. Серед них елітними вважалися льотчики.

Першотравнева демонстрація, м. Чортків.

За військовими йшли колони трудящих. Кожен колектив заводу чи якоїсь майстерні виготовляв власну символіку, люди проявляли фантазію й намагалися якнайкраще представити свої досягнення. Що в тому поганого? Хтось може сказати: подумаєш, якісь подяки, папірці-грамоти... Але ж вони захочували, надихали людей! Кожному приємно, коли твою чесну працю помітили, оцінили. Трудові нагороди, включно з орденами та медалями, сприймалися як стимул працювати ще краще. Молодь щиро прагнула брати приклад зі знаних, заслужених майстрів, переймала естафету, з'являлися цілі трудові династії. А самі велелюдні демонстрації, коли відчуваєш плече один одного, згуртовували людей. Комуністична партія таким чином тримала суспільство мобілізованим, патріотичним, готовим до будь-яких викликів. Інша справа, що ідеологія ця трималася на штучних символах, фальшивій історії... Але то вже, як кажуть, інша тема.

Мій батько, який доволі скептично ставився до радянських свят, на першотравневі демонстрації ходив залюбки, фотографував ці події, пізніше знімав на кінокамеру, відеокамеру, робив фільми. І хоча сам був із родини бандерівців, – мав цілий чемодан подяк та грамот за успіхи на залізниці, а також творчі відзнаки.

Україна ж за двадцять п'ять років незалежності так і не створила власної ідеології, яка б гуртувала людей. Чи не тому, що за порожніми гаслами досі немає державних учинків?! Справжній патріот, на моє переконання, – це людина, яка своїми результативними кроками стверджує Україну. А в час війни

Старшокласник Левко Грицак
із дядьком
Романом Тадейовичем Березою,
Чортків. 1976 р.

боронить рідну землю від ворога. Як справедливо сказав поет Михайло Шевченко:

*Патріотом бути – це не почесі,
Патріотом – це стоять на смерть!*

Тому я ціную сміливість, героїзм воїнів та майстерність і талант зодчих. Так мене навчали власним прикладом предки. Так намагаюся жити сам. І це просте розуміння людських цінностей передаю далі – своїм дітям та внукам.

* * *

...Коли ми облагороджували схили біля санаторію «Карпати» в Трускавці, ключовою скульптурною композицією став «Розстріляний вертеп», створений талановитим майстром Романом Петруком. Це художнє втілення реальної події, коли в наших краях після Другої світової війни загін НКВС знищив Різдвяний вертеп, сприйнявши його за перевдягнених повстанців... Розстріляли

«Розстріляний вертеп»
(територія санаторно-готельного
комплексу «Карпати», м. Трускавець).

мирних чоловіків, жінок, дітей... Ці постріли спрямовувалися не лише по живих людях, а й по наших вікових традиціях та ідентичності.

Скульптуру «Розстріляний вертеп» як застереження ми встановили ще тоді, коли про Росію прийнято було говорити як про «надійного друга». В ті часи до Трускавця курсував прямий потяг із Москви, який щодня привозив тисячі відпочивальників. Звісно, росіяни, котрі проходили повз «Розстріляний вертеп», стнали плечима, не йняли віри, як таке могло статися?!

Тепер, коли від російських куль та снарядів гинуть українські захисники, лишаючи сиротами своїх дітей, стала зримою загарбницька сутність імперської Росії.

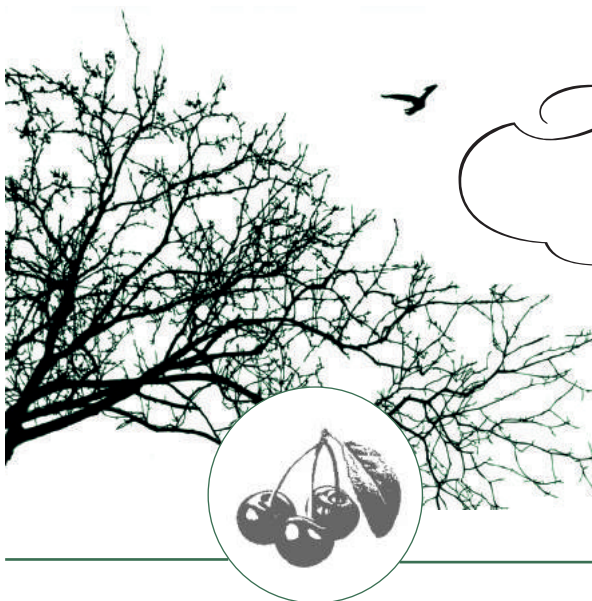
*Пам'ятник Героям Небесної сотні
в м. Чорткові.*

А нинішній період випробувань цілком можна назвати «Розстріляним відродженням України». З єдиною міцною вірою в те, що Україну як суверенну європейську державу більше нікому не вдасться розстріляти!

* * *

... Хто не знає свого минулого, той не вартий майбутнього. Здається, прописна істина. Але чи завжди ми, створюючи щось нове, аналізуємо шлях, пройдений попередниками? На жаль, ні. Багато хто має коротку пам'ять...

Українці тривалий час жили під окупацією. Найсвіжіша окупація, яку пережило зокрема й моє покоління, – радянська. Звісно, аналізуючи той час, можна знайти і певні світлі моменти... Але не забуваймо, скільки горя України та українцям принесла окупаційна влада Кремля. Скільки найсміливіших, найроботящіших, найпатріотичніших із нас забрали війни, голодомори, політичні репресії. Не забуваймо і про Небесну сотню, й тисячі українських героїв, які стали в оборону східних рубежів своєї держави сьогодні. Пам'ятаймо й ті трагічні сторінки, коли на теренах моєї рідної Галичини радянська армія знищувала волелюбні загони воїнів УПА, які віддавали життя за незалежність своєї отчої землі.

Шоста віть. Черешнева

Розмова
з рідною матусею

*...Стоїть вона в світанку сумовита,
Як біла хмара, променем пририта.
Скидаю капелюх. Не пізнає.
Це я, черешне, я, хлоп'я твоє!
Вона знімає рукавом сльозину:
А де ж ти так барився довго, сину?
(Дмитро Павличко)*

Дякую Господу, що маю змогу сидіти навпроти найдорожчої у світі жінки, дивитися в її красиві очі й розпитувати про життя та наш родовід. Здається, цілу вічність слухав би маму, її мелодійну, змістовну, тиху мову, з якої постає вся її доля і я – маленький вогник надії у маминім серці.

У мами я – один. То можна лиш уявити, які надії та сподівання покладали вони разом із татом на свою єдину дитину!.. Це «одиначтво», крім батьківської любові, змалечку накладало на мене якусь особливу внутрішню відповідальність: не підвести, не згнєбити, а, навпаки, – приносити їм радість від того, що мають

З найріднішою людиною – мамою.

люблячого сина! Ось така взаємна відповідальна любов нас супроводжує в житті. Тато, на жаль, давно покинув цей світ... Тому вся батьківська любов і турбота нині – в тендітних, сухеньких маминих руках, які я щораз цілую з великою вдячністю...

Моя мама, Христина Євстахівна Грицак (дівоче прізвище – Береза) народилася в місті Бучачі Тернопільської області. Із цього містечка досі не вивітрився шляхетний «австро-польський дух». Пересипане всуціль українськими символами, голосами, колоритними обличчями, воно все ж береже власну віковічну ауру, в якій вчувається різноголосся й різнопісення українське, австрійське, польське, єврейське... Це порубіжжя, де в різні часи проживали люди багатьох національностей, має якусь особливу ауру, котра не може не відображатися на характері людей, які тут народилися.

...Я пам'ятаю свою маму тендітною, молодою і дуже красивою! Попри невеликі статки, вона все ж умудрялася стежити за модою: ходила на високих підборах, постійно оновлювала власний гардероб. Шила одяг в однієї львівської кравчині, до якої їздила на примірки. Коли мама вдягала обновку, вона, як мені здавалося, щоразу ставала ще гарнішою – так усе пасувало її стану, очам, гордій ході!.. Пізніше у Чорткові мама познайомилася з місцевою талановитою кравчиною – пані Ганею, тож з'явилася можливість шити обновки в рідному місті, а не їздити щоразу до Львова. Мама знала ціну грошам: шитий на неї одяг обходився навіть дешевше від магазинного, але був набагато елегантнішим.

Моя мама – лікар! Красивий, добрий, чуйний лікар, якого знали, цінували, поважали. І поважають до сьогоднішнього дня! З мамою досі вітається чи не половина жителів Чорткова, які вдячно пам'ятають її добре серце...

Красива моя мама все життя творить красу й навколо себе: вдома, на роботі... Коли очолила дитяче відділення Чортківської міської лікарні, зробила його чистим, світлим, комфортним. Не порівняти із сьогоднішніми лікарнями. Паркет блищав від чистоти, стіни пофарбовані в світлі тони, деякі з них були навіть розписані місцевими художниками на різні, сказати б, казково-природно-оптимістичні сюжети. В лікарні не смерділо, як тепер у багатьох лікувальних закладах, лиш злегка витав аромат ліків, чимало з яких, до речі, виготовляли власноруч у лікарняній аптеці. А ще було багато кімнатних квітів, котрі прикрашали коридори та підвіконня...

Мама одразу проявила себе дуже здібним фахівцем та організатором, згодом стала заступником головного лікаря Чортківського району з питань материнства і дитинства. Що може бути вищим за авторитет справжнього лікаря? На мою думку, ніякі інші професії (хай не ображаються їхні представники) не можуть порівнятися з лікарською, особливо, коли ти даруєш здоров'я, рятуєш життя маленькій дитині.

Робота лікаря важка. Мама поверталася додому пізно ввечері геть знесилена. Але могли й серед ночі розбудити, коли якісь серйозні випадки траплялися з хворими дітками... Відмовити вважалося гріхом, тому мама вставала і їхала за будь-якої нагальної потреби рятувати маленькі життя.

За заслуги в медичній царині мою маму, Христину Євстахівну Грицак, нагороджено орденом «Знак пошани», численними медалями та відзнаками. А в ті часи, по правді сказати, медалей та орденів (звісно, якщо ти не генеральний секретар ЦК КПРС) просто так не роздавали, їх треба було заслужити. Але про цю «державну вдячність» мама згадує нечасто. Для неї більшою цінністю є подяка сотень, тисяч людей, які й через роки посиляють їй живу подячну силу... Ця сила нині їй так потрібна.

А тоді, крім вдячності, була ще й велика людська втома, яку мама, як не дивно, знімала... іншою роботою. На домашнє господарство часу не залишалося, хіба – неділя. Неділя, як відомо, «не для діла», цього дня працювати гріх, але в мамі не було іншого вибору й іншого дня на тижні. Тому перехреститься, попросить у Господа прощення і береться за домашні справи...

Вона досі дуже любить поратися на городі, віддає цій праці енергію своїх рук, серця й наповнюється живою енергією квітучої землі. Ми садили картоплю, горох, квасолу, кукурудзу – все найнеобхідніше. Город мали невеликий, усього кілька соток. Зате доглянутий він був, «причесаний» – як голова у доброї панянки...

До того ж мама умудрилася на цьому невеличкому клаптику землі знайти

місце ще й для квітів. Про квіти вона багато читала в журналах. Їй надсилали поштою посадковий матеріал неопторних тюльпанів, лілій, жоржин... Особливо вона гордилася трояндами

*Наш будинок у Чорткові.
Моя мама із сусідами Дрогомецькими:
Людмилою, Володимиром, Ярославчиком.*

багатьох сортів найрізноманітнішої кольорової гами.

А ще в часи молодості мама любила вишивати. Навіть після найважчого робочого дня знаходила в собі сили для шиття... Всі онуки, невістки і правнуки отримали від неї в подарунок вишиванки. Тож усі ходимо в маминих вишитих сорочках. Вишиває вона і скатертини, рушники, серветки...

Мамина вишивка.

Я не можу пригадати жодного моменту в житті, щоб мама просто сидючи відпочивала. В неї завжди в руках була якась робота.

Мене також змалечку привчали до того, що маю допомагати по господарству. З цього, власне, й починалися мої трудові університети. Прилучення до краси також відбувалося з нашої затишної, теплої оселі, родинного гнізда, яке ми всі дуже любили й почувалися в ньому захищеними.

* * *

...Ми сидимо з мамою в нашому чортківському домі, такому ж чистому й охайному, як колись. На стінах – портрети рідних людей і скрізь – веселкова мамина вишивка, яка й серед зими береже в нашій оселі квітуче літо...

Перед тим, як зануритися в спогади, мама розповідає, що цьогоріч закрила майже 300 банок консервації. Все те багатство – в її чортківському погребі, чекає на нас, адже це вона зробила, аби догодити смакам її сина (тобто – моїм смакам), невістки, онуків, правнуків...

– Левку, ти ж знаєш, наша біла черешня родить щороку... Тому є черешневе варення для вас. Після черешень достигає малинка. То я вже її заморозила. Знаю, ви таку любите. Далі – смородина. Я її перетираю з цукром, аби не втратити жодного вітамінчика.

Цього року навчилася робити желе смородинове... Спробуйте, гадаю, внукам сподобається. Після смородини – яблуко (білий налив) до рук проситься... То я його насушила для узвару. Абрикос, що ти мені саджанцем із Києва привіз, цього року добре вродив. Я його і насушила, і джем зварила. Такий смачний! Та й груша стара, яку бать-

Мамині «закрутки».

Гімназія в Бучачі, де навчалася моя бабця Марія зі своїми братами.

ко мій ще у 1953 році посадив, досі грушками всипається. Треба й з неї щось таке придумати...

Я обнімаю маму за плечі й прошу згадати своє життя, аби в цій книзі воно неодмінно зацвіло яскравою гілкою нашого роду. І вона веде далі:

*Мама Христина,
1960-і.*

– Народилася я в Бучачі. Це місто пасує моєму серцю... З'явилася на світ Божий у квітні, коли зацвітали на бучацьких пагорбах проліски й фіалки, зав'язувалися суцвіття бузку. Було це 1931 року. Хоча батьки за національністю й українці, але мали в глибшій історії також польське коріння. Таких змішаних сімей у нашому краю немало...

Моя мама Марія, а твоя бабуся, була видною, красивою, гоноровою! Закінчила місцеву гімназію та семінар із правом навчати дітей у перших класах.

Батько мій мав рідкісне ім'я Євстахій. Рано лишився сиротою. Всього в його сім'ї було п'ятеро дітей: крім мене, два брати – Василь і Тадей та дві сестри – Ванда і Янка.

Працював батько майстром-будівельником. Декілька споруд у Бучачі, що збереглися досі, зве-

*На екскурсії в Яремчі.
Мама Христина, бабуся Марія,
тато Ярослав, 1960-і.*

вершив – також заселив... А навпроти жив дідусь (мамин батько) з іншими родичами... Таке в нас родинне гніздо було. Кожного вечора ходили до бабці, провідати її, сиділи, говорили...

Якось я залишилася в них ночувати. Вночі мама почула підозрілий шурхіт... Як з'ясувалося, до нас лізли бандити, аби чимось пожитися... І мама першою почула, розбудила тихенько батька... А злодій уже стояв коло ліжка, готовий бритвою полоснути по горлу... Батько різко схопився на ноги і погнався за ними, зловив одного з трьох... Потім їх поліція всіх спіймала. Мама після того три місяці не могла заснути. Суд був у Чорткові. Дали тим злодіям по три роки.

– А пригадаєш життя за Польщі? Легше було, як за «совітів»?

дені за його орудою: банк, поліклініка (колись називали «касохора»), будинок лікаря... Батько керував будовою, але будь-яку роботу міг виконати й сам (отаких би нам зараз керівників, правда?!). Він нічого не вмів робити погано. Чесний, порядний, доброзичливий.

Перед Другою світовою війною батько Євстахій звів і наш будинок. Я дуже добре пам'ятаю те будівництво. Спочатку перший поверх заселив, другий за-

– Ох, сину-сину, – зітхнула мати, – стосунки з поляками були непростими, ще й якими непростими! Зараз, коли в нас із Польською державою дружба, про таке не прийнято говорити. І все ж, якщо ти задумав правдиву книжку, то, як кажуть, люби, Боже, правду. Не можу сказати, що за Польщі українцям тут жилося аж так легко. Я була свідком такого випадку. Їде на возі наш український юнак у вишиванці...

Мої рідні:

*мама Христина Євстахівна,
бабуся Марія Леопольдівна,
батько Ярослав Адріанович.*

До нього підходить польський поліціант і голосно кричить: «Ей ти, кабане!», що означає – «свиня». Реакція українця була миттєвою. Незважаючи на те, що перед ним стоїть представник влади, він скочив із воза і так зацідив полякові межі очі, що той від несподіванки упав, а потім розгублено згріб у жменю картуза й побіг, не оглядаючись. Серед поляків вважалося ганьбою, коли поліціант проявляє слабину.

Українцям важко було влаштуватися на добру роботу, виникали проблеми і з навчанням у вузах... Поляки нас утискали, вивищувалися гонорово. Так, це правда. Не всі, безумовно. Були і серед них різні люди. Але таке зневажливе ставлення до українців з їхнього боку, як, власне, до представників і інших народностей, справді мало місце. Тоді, включно до 1939 року, в Бучачі проживало приблизно порівну поляків та українців. Також було багато євреїв, в основному вони займалися бізнесом.

За польської влади ніхто собі не дозволяв кинути папірець на вулиці. Поліціант ходив із блокнотиком... Коли хтось не підмів біля двору, – виписував штрафи. Мовчки, без скандалу. І то спробуй не сплатити!

Був у нас один пан Ніткевич, який мав коханку. То йому ніхто через це не подавав руки. Отакі панували моральні засади. А ось бургомістр (голова міста), пригадую, коли приходив на будівництво, вітався з простими робітниками. Це вважалося нормальним – подати руку майстру.

Мамин брат Борис закінчив Краківський університет. Він дружив із донькою бургомистра... Але коли в 1939 році прийшли росіяни, Борис виїхав із міста до Англії. Потім перебрався до Америки. Другий мамин брат Тадей працював у суді. А третій брат Казимир жив у Франківську, а тут мав свій магазин. Сестра мамина мала свій ресторан...

Батькова сестра з чоловіком прожили, як два ангели. Синочок у них рано помер. Дуже побожні були.

Ми мали можливість за своє життя порівняти дві панівні культури – польську та російську. Друга з'явилася на наших теренах у 1939 році разом із радянською владою. Це прийшла не культура, а безкультур'я.

– А як «російських визволителів» Бучач зустрічав?

– За все місто сказати не можу, різні, напевне, настрої були. Але я бачила, що здебільшого зустрічали їх гарно – з квітами, пирогами... Аякже, «брати-слов'яни»! Так нам тоді розповідали. Ми підходили до них, розпитували... Тоді були популярні соціалістичні ідеї, соціалізм вважали мало не синонімом рівності і братерства... Сподівалися, наївні, що вони нашому батькові допоможуть будинок добудувати. Свої ж начебто...

Пригадую, підїхали вояки на танках під наш недобудований дім. Дітвора висипала на вулицю, та й дорослих стояло багато. Я особисто була свідком, як

Платівки Бориса Щербаневича.
Дядько (мамин брат) Борис Щербаневич –
диригент хору в м. Нью-Йорку, США, 1960-і.

вийшов із танка замурзаний російський солдат у засаленому комбінезоні...
У нього запитують:

– Як там у вас, в совецькій Росії живеться?

А він і відповідає:

– Отлічно! У нас всьо єсть! – Витягнув шматок газети, насипав махорки, скрутив цигарку... І продовжив, затягуючись димком: – У нас всьо єсть – спічкі, махорка...

Хтось далі допитується:

– А помаранчі у вас є?

Так у нас тоді називали цитрусові – апельсини, лимони.

Російський солдат, не моргнувши оком, відповідає:

– Канечно єсть! У нас ето тракторамі делают...

Люди презирнулися, усміхнулися кожен про себе, але виду ніхто не подав, що «розкусили» брехуна.

Пам'ятаю, як у першу ніч після приходу «совітів» за підготовленими раніше списками почали забирати «неблагонадьожних» людей...

У Бучачі, в районі монастиря, внизу під горою тече річечка. То ми там діворою гралися в різні ігри й бачили, як радянські солдати викопали довжелезний рів у людський зріст... Пізніше старші розповідали, що то була загальна могила для українських патріотів. Земля над тією могилою ворухилася. Поклали сотні безневинних людей, цвіт нації!

Мій дядько Андрій Береза відсидів 10 років у в'язниці. Вони ходили колядувати й збирали гроші на допомогу воїнам УПА. То кадебісти вистежили їх і всю ватагу колядників кинули за ґрати.

Училася я з перервами в школах Бучача і Чорткова. Навчання перервала

*Христина – учениця 6-го класу Бучацької школи,
н'ята ліворуч в третьому ряду зверху.*

війна. Я любила вчитися, самотужки опанувала різні предмети зі старих конспектів. Дуже мріяла вивчитися на лікаря.

І ось у 1941 році влада змінюється – прийшли німці. Багато свідомих українців повірило, що німці можуть нам нарешті дати волю від поляків та росіян і ми заживемо в самостійній Українській державі...

Пригадую, як наш батько в щирому па-

*Мама біля Чортківської
гімназії «Рідна школа».*

Школа, де навчалася моя мама в першому класі.

тріотичному пориві пошив довгий синьо-жовтий стяг і вивісив на ґанку. Але реакція німців на це була різко негативною. Тато швидко зняв того прапора й заховав «до кращих часів»... Ми зрозуміли, що вільні українці, Українська держава не потрібні ні москалям, ні поля-

кам, ні німцям... Вільні українці потрібні лише самим собі. Багато хто почав розуміти, що волю нам ніхто просто так не подарує, за неї треба боротися.

У першу ж ніч за підготовленими раніше списками німці забрали єврейську еліту. Їй точнісінько так само, як і червоні дикуни за кілька років до того, постріляли людей на околиці Бучача й закопали в довжелезних ровах...

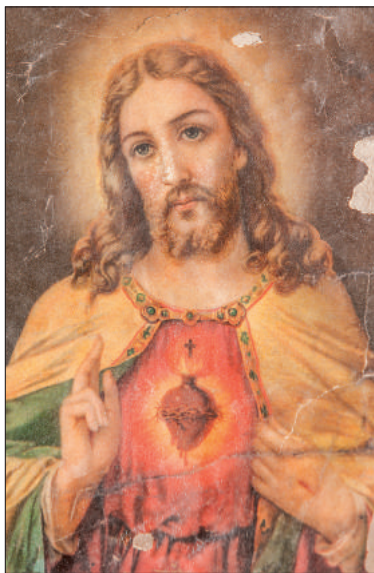
Навпроти нас мешкала єврейська родина Фінкільманів: господар, господиня і двоє дітей – хлопчик та дівчинка. Ми дружили. Сусіди часто приходили до нас у гості, приносили дітям цукерки. За інших дикунів – уже арійської крові – вони змушені були переховуватися. Та нацисти їх вистежили й перестріляли всю їхню родину... Лиш господар, Шльома Фінкільман, зумів утекти, вистрибнувши з вікна. Переляканий прибіг до нас уночі. Тато його заховав у погребі. Я носила йому їсти... Назавжди запам'ятала його великі чорні перелякані очі, які просили порятунку. Очі, повні сліз, страху і жалю...

У нашому будинку проживала ще одна єврейська родина на прізвище Погорілі, родом зі Львова. Тримали в Бучачі магазин. У них хлопчик був мого віку на ім'я Мозя. Його мати Євгенія, яка на той час лишилася в Бучачі, прийшла після обіду, аби пересидіти в нас облаву. Хоч нам і самим було страшно (німці за переховування євреїв розстрілювали), все ж залишили її в себе на ніч. Ранком я витрушувала білизну, чую – питають німці: «Є жиди?» Я, хоч була дівчиськом, накидаю на Євгенію платка й веду її через дорогу з нашого – в інший будинок. Ми йдемо, а за рогом стоять німці... Якби, не доведи Господи, хтось із них зупинив нас... Розстріляли б обох.

Євгенію пізніше нацисти таки схопили... І моя мама ходила до польських адвокатів, аби викупити її. Родичі зібрали гроші й так урятували.

Утім, навіть серед ворогів різні люди траплялися. Було тоді в Бучачі два німці. Одного звали Пель, а другого – Паль. То, напевне, Петро і Павло по-нашому... Так ось, ці німецькі солдати попереджали людей про облави. Таким чином багатьох урятували від розстрілу...

Коли закінчувалася війна, німці вивозили українців сім'ями до Німеччини.

*Образок Ісуса Христа,
який супроводжував і оберігав
у дитинстві мою майбутню
мату Христину в роки Другої
світової війни.*

Як робочу силу. Наш батько Євстахій, аби уникнути такої долі, якимось дивом знайшов десь коня, воза. Поклали на воза перину, подушку, ковдру. Зверху посадили мене. Мама заздалегідь приготувала три торбинки – собі, татові й мені – і порівно поклала в кожную потроху грошей та якісь там кілечка. На випадок, якщо доведеться на хліб вимінювати... Так добралися до Калуша. Там німець якийсь причепився, хотів відібрати коня. Мама дала йому перстенець невеличкий, аби не займав нас. Подіяло... Більше того, він нам ще одного коня привів. Тепер у нас було двоє коней. Мені досі сниється, як я пасу тих коней на росяному лузі. Рятівників наших пасу...

Наприкінці війни Бучач упродовж трьох місяців кілька разів переходив із рук у руки: то німці його захоплять, то знов росіяни... Безперервна стрілянина, вибухи. І по мені стріляли кілька разів. Як відступали «совіти», їхали солдати на танку, а ми, дітлашня, – цікаво ж! – у вікна виглядаємо... То один із солдатів як дасть чергу автоматну. Кулі пройшли поверх наших голівок. На стіні висіла ікона... Також лишилася неушкоджена. Але вся стіна була зрешечена кулями. Другий раз по мені стріляли німці. Коло єврейського цвинтаря. Третій раз німець гнався за нами...

У сусідки був під горою глибокий погріб. То ми двома родинами під час активних воєнних дій і бомбардування переховувалися в ньому.

А батька нашого в березні 1945 року забрали до радянського війська. Ми його з мамою проводжали. Йшов він, пам'ятаю, з дерев'яним чемоданом. Таких, як тато, строєм пішки вели з Бучача до Чорткова – 32 кілометри. Поплакали з мамою, помахали хусточками на околиці Бучача та й повернулися додому.

Мама Христина з письменником М. Гриценком біля будинку Щербаневичів у Бучачі.

Старі сходи колись рідного дому.

Мамина
родина
Щербаневичів.

Батьку пощастило, він як відчував, що фах будівельника і тут стане йому в пригоді – на всяк випадок поклав собі до кишені алмазного склоріза. Під час розподілу по частинах командир запитав солдатів: «Хто вміє склити?». Батько підняв руку, ще й інструмента на підтвердження показав. А тоді гостро стояла проблема відновлення житлових та адміністративних будівель, адже чи не в кожній було вибито вікна. Ось так майстровитість батькова та кмітливість, можливо, врятували йому життя.

Батька не відправили на фронт, а залишили служити в Чорткові у військовій «КЕЧі» (будівельно-відновлювальній організації). Після війни виділили йому в Чорткові маленьку квартирку. За нього начальство трималося, бо майстром батько був на всі руки. Тоді на відбудовних роботах такі люди цінувалися на вагу золота! У «КЕЧі» він залишився працювати й після війни. Згодом очолив будівельну бригаду. І спорудив через деякий час власний будинок.

Буремні роки... Страшні спогади... Якось по закінченні війни йду зі школи й бачу – біля церкви на стовпах висять два молодих хлопці з табличками на грудях: «Собаке – собачья смерть». Це були бійці УПА. Українські партизани ще багато років після війни боролися за вільну Україну вже проти радянських окупантів. Наших хлопців-партизанів, як вогню, однаково боялися і поляки, і росіяни. Бачили ми і червоних партизанів. Під час війни в будинку по-сусідству з нашим стояли ковпаківці. Поводилися досить нахабно, навіть дико. Якось моя сестра вдягла мамине пальто – таке гарненьке та й вийшла на вулицю. Ковпаківець вилив на неї з вікна відро помиїв... А що вона могла вдіяти?! Заплакала – та й усе.

– Розкажи, як стала медиком?

– Так вийшло, що вже після одруження поїхали ми з твоїм татом Ярославом

Мама – студентка Львівського медінституту, крайня справа.

до Львова вступати до медінституту. Він подав документи на санітарно-гігієнічний факультет, я – на фармакологічний. Мені тоді було вже 22 роки... Три екзамени склала на п'ятірки! А за останній (фізику) викладач ставить «два»... Звісно, міг би й іншу оцінку поставити. Просто, напевне, я не вписувалася в «ліміт», тобто кількість місць для тих, хто мав бути зарахований. Чоловік Ярослав вступив, а я – ні. Тобі, Левчику, на той час було сім місяців.

Тож я повернулася додому, ще рік готувалася до вступу... Наступного року склала всі екзамени добре. І таки добилася свого. Щоправда, вдруге я подала документи на педіатрію, а не на фармакологію. Видно, судилося мені бути не фармацевтом, а лікарем-педіатром.

Навчалися ми на стаціонарі, а тебе, малого, виховували дід із бабою. Навідувалися додому нечасто – один раз на два-три місяці. Звісно, скучали, звісно, хвилювалися (тоді ж мобільних телефонів не знали, як тепер). Але батьки наші були такі старанні, добрі, відповідальні (сам прекрасно знаєш), що ми не сумнівалися: наша дитина і сита, і доглянута. Ти ріс дуже спокійним і врівноваженим. Ніколи не мали з тобою клопотів. Та й у школі навчався добре.

Пам'ятаю, завжди економили з чоловіком гроші зі стипендії, аби обов'язково тобі якусь іграшку привезти зі Львова...

Після закінчення інституту повернулися в рідний Чортків. Я спочатку

Випускники Львівського медінституту.

працювала педіатром і одночасно – на викликах швидкої допомоги, навіть лекції у медучилищі читала. Чоловік влаштувався головним лікарем у санстанцію села Колиндяни. Згодом його перевели головним лікарем у Чортківську санепідемстанцію. Пізніше став викладачем місцевого медичного училища і за сумісництвом – ординатором в інфекційній лікарні. Ми багато працювали, заробляли як на ті часи непогані гроші, тож не бідували.

Ніколи не забуду свою першу «надважку» хвору дитинку. Її звали Таня Решетар. Я практично самотужки (не допомагав ніхто зі старших лікарів) вряту-

вала їй життя. І ця дитинка на знак вдячності присвятила мені віршичка... Якої більшої нагороди треба для лікаря?!

Коли вже ми після навчання повернулися до Чорткова й жили

*Батько і мати –
капітани запасу
медслужби.*

Тато Ярослав – викладач
Чортківського медучилища.

ха, бідність... Тож помітивши в тобі творчі задатки, хотіла, щоб син подружився з музикою і в нашому домі звучали Шопен, Бетховен!.. Пробач за цю наївну мрію. Знаю, ти всіляко уникав тих уроків, тікав з них із хлопцями на футбол...

Тато також мав неабиякий мистецький хист. Незважаючи на те, що все життя займався санітарною медициною, знаходив час для реалізації своїх творчих уподобань. Навіть фільми знімав на місцевій студії. Все творче в тобі – точно від батька, душевне й щире – від діда. А любов – то від мене...

Тато був ближчий до політики, аніж я... Одразу після створення Народного Руху України став його активним членом. Комуністом ніколи не був. Та й не міг ним бути, оскільки рідний брат офіційно носив тавро «бандерівця». Тоді це тавро неблагонадійності поширювалося на всіх близьких родичів.

Батько любив техніку – мав мотоцикла, автомобіль, магнітофони, відео-магнітофони, кінокамери, відеокамери, фотоапарати...

Пригадуєш, як він купив тобі моторного човна? Несли його хлопчакі на річку всією вулицею. Я тоді нарахувала вас двадцять чотири: від найстаршого – до найменшого, який пальчиком тримався за човна, але також допомагав нести...

Ще хочу сказати, що ми з татом з усіх сил намагалися передати тобі, крім нашої любові, ще почуття відповідальності – жити по правді серед людей, за-

всі разом, пригадую твої, сину, малюнки, різьбу... Творча дитина! Ми з татом робили все, що могли, аби єдиний син виріс усебічно розвинутою, вихованою людиною...

– Мамо, а як щодо намагання долучити мене до музики?

– Колись я сама мріяла навчитися грати на піаніно. Але завадили війна, потім – розру-

Тато з колегами-викладачами
Чортківського медучилища, 1960-і.

*Батько Ярослав (праворуч)
із другом Степаном Гончариком.*

Спеціалізована література з бібліотеки мого батька Ярослава.

служити в них авторитет і повагу. Так виховували нас наші батьки. Так жили ми, так виховували й тебе...

...Коли прийшла сумна година й мого тата (твого дідуся) Євстахія не стало, люди несли труну аж до цвинтаря пішки, чотири кілометри. Море людське зібралося! Я почула, як хтось підійшов збоку і здивовано так запитав:

– Кого це хоронять так пишно?

У відповідь прозвучало:

– Уявіть собі – звичайну людину.

Мама просльозилася... На її очах я нечасто бачив сльози. Вона мужня жінка, зустрічала багато людських бід, не раз сама зараджувала людському горю...

*Поховання на Чортківському міському цвинтарі:
дідуся та бабуся (по маминій лінії) Берези Євстахій та Марія, батько – Ярослав.*

Ще мама – розсудлива й привітна, лагідна й строга. Найкраща! Я їй безмежно вдячний за все, що маю. І залишатимуся у вічному боргу перед нею...

* * *

Звісно, в цій короткій розмові мама не могла всього розказати, але ось ці її безцінні спогади, сподіваюся, колись прочитає не одне покоління нашого роду. Й кожен щось особливе візьме для себе.

...Коли мама натхненно розповідала про триста банок консервації, які приготувала для нас (у свої 85 років!), я не міг утриматися, щоб не записати з її вуст кілька улюблених рецептів. Нехай і вони перейдуть маленьким кулінарним скарбом моїм дітям, онукам та й усім добрим людям, хто читатиме ці рядки. Бо добро – на те й добро, щоб ним ділитися, правда?

Кілька рецептів консервації від моєї мами – Грицак Христини Євстахівни

Бурячок у маринаді

Закриваю бурячок червоний, відварений у маринаді: на літр води – по столовій ложці солі, цукру, оцту... Заливаю тим маринадом цілі бурячки... Такий бурячок і для хрону добрий, і для борщу.

Огірочки особливі

Огірочки закриваю в літрових баночках: замочую їх у воді кілька годин.

Можна під час замочування додати харчової соди (кажуть, тоді нітрати з них краще виходять). Накладаю в банку корінь та листя хрону, листя винограду, смородини, вишні і шматочок гірконого перцю.

На літрову банку – одну столову ложку солі й заливаю все те водою.

Нехай стоїть добу. Потім зливаю розсіл, кип'ячу його й заливаю тим розсолем огірочки, разів два-три.

Закриваю і – в погріб. Хрусткі, зелені, пахучі. Усі люблять мої огірочки!

Трояндова насолода

Є такий спеціальний сорт троянд, які рясно зацвітають уже в травні. Від блідо-рожевого – до рубінового кольору... Збираю пелюстки в макітру, посыпаю лимонним порошком і перетираю макогоном. Потім ставлю на кілька годин у холодне місце. Додаю цукру. (На смак. Хто яке любить – солодке чи не дуже). В погребі чи холодильнику може стояти дуже довго.

Із того варення взимку печу рогалики. Ще моя бабуся й мама робили таке варення... Отож, йому років і років.

Сьома віть. Яворова

Про виховання творчістю
й патріотизмом,
наше з батьком захоплення
містом Лева

*Як пахне явір восени!
Як пахне явір!
Ще й при потоці наяву,
Всі сні, в уяві...
(Василь Герасим'юк)*

*Батько,
Ярослав Адріанович
Грицак,
1980-і рр.*

На жаль, на відміну від мами, яка розповіла про себе сама, батько вже цього зробити не може. Тому напружу власну пам'ять та скористаюся спогадами й переказами наших родичів і друзів.

Батько мій, Ярослав Адріанович Грицак, народився 25 березня 1927 року в селі Озеряни Борщівського району Тернопільської області, коли ці споконвічні українські землі перебували в складі Польщі.

Мальовниче село Озеряни й досі постає в моїй уяві та снах... Красива хата в квітах, акуратний парканчик, виготовлений із потемнілих дощечок до півтора метра заввишки. Тепер таких парканів не роблять. Ось я, малий, на гойдалці, яку мені прилаштували на розлогій гілці старої груші.

Я знав: тут народився мій тато. В цьому дворішці, за цим потемнілим парканом, який за його дитинства, можливо, був світлим... Тато ходив у школу в Озерянах та Борщеві, а закінчив гімназію в Чорт-

кові. Він був досить здібним учнем, опанував польську, німецьку, англійську, російську мови. Та в своєму житті, як і всі односельці, розмовляв рідною, українською.

Коли 1941 року в село прийшли німці, батько мій, тоді ще підліток, вільно спілкуватися з ними німецькою.

Із самого малечку я звернув увагу на те, що тато не такий, як інші знайомі мені дядьки. Він вирізнявся творчим підходом до всього, за що брався. Але я відчував, особливо у старшому віці, що в професійному і кар'єрному зростанні йому не вдалося реалізувати весь свій потенціал. Хоча творчої енергії в батька було так багато!

Коли я працював над цією книгою, звісно, звертався до своїх друзів, родичів, людей, з якими довелося в різні роки працювати, щоб і вони щось згадали про наші спільні роки. Найбільш відповідально проявив себе мій двоюрідний брат Ігор Костюк, який народився в с. Озеряни Борщівського району 14 червня 1943 року і продовжив-виростив свою гілку нашого родинного дерева. Він у 1965 році закінчив Чернівецький державний університет, у різні роки працював в обчислювальних центрах Держплану України, Міністерства освіти України, Київської держадміністрації, відмінник освіти. Ось, зокрема, рядки із його спогадів про мого батька Ярослава (його вуйка):

«... Їздив я до Чорткова велосипедом через Залісся, туди ближче, ніж через Колиндяни, відстань майже вісімнадцять кілометрів. Пам'ятаю, приїхав велосипедом до вуйця Славка. Він був дуже цікавим до техніки, любив мати справу з радіоапаратурою, дістав десь і подарував нам радіоприймач на батареях «Родина-47», тато слухав навіть по ньому «Голос Америки» на коротких хвилях. Мав вуйцьо мотоцикла і ми малі дуже тішилися, коли до нас в Озеряни він приїжджав на ньому.

Пізніше вуйцьо Славко подарував мені магнітофон «Аидас-9М», яким я довго користувався, записував гарну музику, пісні.

Вуйцьо мав кінокамеру і кіноапарат, то він знімав нас, а потім показував нам кіно. А мене він любив. Коли я приїжджав до Чорткова вже з Києва, де я працював в обчислювальному центрі Держплану України, то він хвалився своїм друзям, що я, його племінник, працюю в Києві.

У вуйця Славка була своя машина, спочатку «Волга-21», а потім «Волга-24». Було таке, що коли ми прилетіли на АН-2 з Тернополя в Чортків і з

Брат Ігор Костюк.

аеропорту йому подзвонили, то він через десять хвилин в капцях і в піжамі на своїй «Волзі» вже був готовий відвезти нас в Озеряни».

... Брат Ігор Костюк поділився не лише своїми спогадами, а й надіслав мені кілька власних віршів. Це іще раз підтверджує творчий хист нашої династії Грицаків. Один із віршів свого двоюрідного брата я пропоную до уваги читачів.

Сніг мудрості

*Літа летять, як норовисті коні,
Покоси з літа в осінь пролягли,
Сніг мудрості упав на наші скроні
І хризантеми в зиму відцвіли.*

*Прийшли у світ свобод сини і дочки
Крізь безтурботне плетиво років.
Їм вишита матусею сорочка
Нагадувати буде про батьків.*

*Пора настала, ми йдемо у старість,
У спогади безсоння поверта.
Та є надія, є велика радість –
Вже юність до онуків загляда.*

*Радіймо й ми і веселімось з ними,
Хай повертають у дитинство нас,
Ще теплі літа і морозні зими
Весняний та осінній час.*

Мої спогади про батьків, зокрема про тата Ярослава, діляться на дві частини: перша – батьки студенти, які лишили мене на виховання дідусеві з бабусею й зрідка навідувалися в гості; друга – коли сім'я наша після закінчення батьками інституту нарешті «возз'єдналася» і ми почали жити разом, під одним дахом...

Батьки одружилися рано й до навчання встигли з любові зачати дитину, тобто – мене. Тато закохався в маму з

*Мої батьки
Ярослав та Христина,
1959 р.*

Історична панорама міста Львова.

першого погляду, бо вона була дуже красивою. І, певне, аби не дісталася іншому, – без вагань запропонував їй руку і серце!

За роки навчання у Львівському медичному інституті мої батьки-студенти разом приїжджали до Чорткова нечасто. Але коли вже вибиралися додому – то з подарунками, цукерками, ніби вибачаючись за те, що скоро знову будуть змушені їхати на навчання. Я завжди чекав їх із нетерпінням!

Пам'ятаю, як ми з бабцею вперше приїхали до Львова провідати тата й маму. Мої батьки-студенти винаймали тоді помешкання по вулиці Вишинського, 10, кв. 2. Велике місто мене вразило! Гуркітливі трамваї, вітрини магазинів, багато світла! Я вперше в своєму житті побачив на вулицях стільки людей. Одягалися вони по-іншому, ніж ми, – якимось яскравіше, чистіше, чи що... Мені також захотілося, коли виросту, жити в такому місті в одному з найкрасивіших кам'яних будинків, на найвищому поверсі. Щоб згори щодня милуватися цією рукотворною красою.

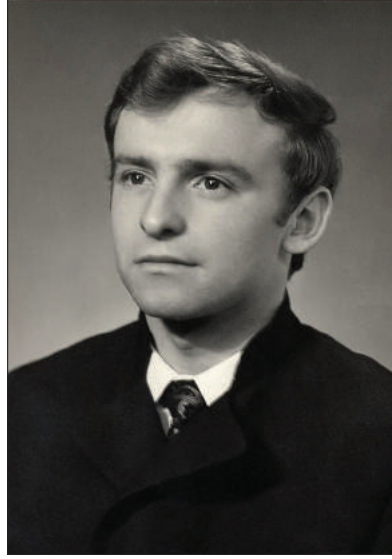
Львів – гонорове, я б навіть сказав – столичного штибу місто. Його історія яскрава і дивовижна, насичена цікавими подіями та знаменитими постатями. Я дуже його люблю. Тому буде справедливо у цій документальній розповіді зробити маленьку «історичну зупинку» в місті Лева. Тим паче, що наші з ним імена «однокореневі»: Львів, Лев...

Львову – понад 760 років! Місто засноване на перетині шляхів, славалося як один із головних торговельних центрів. Згодом, перебуваючи під впливом багатьох європейських країн, зокрема Польщі, Австрії, Німеччини та Росії, Львів запозичував у кожної з них те, що йому найбільше пасувало... Наприклад, прекрасні зразки архітектури. Нині місто по праву називають духовною

та мистецькою столицею України.

Львів будували за найдосконалішими тогочасними будівельними технологіями. Для цього було запрошено зодчих із Німеччини. В місті того часу панувала класична готична архітектура. Та в 1527 році сталася величезна пожежа. Німецький готичний Львів, схожий на історичні квартали сучасного Таллінна, згорів ущент. Новий Львів другої половини XVI століття був уже зовсім іншим, і будували його італійці. Вони створили чудові зразки ренесансної архітектури, які збереглися дотепер.

Саме той, «італійський» Львів так вразив мене в дитинстві, коли ми приїздили сюди з бабусею, та розбурхав мою уяву. Звісно, я тоді поласував досхочу і морозивом, і солодкою газдовою, а ще – покатався на дитячій залізниці в Стрийському парку... Світлий дитячий спогад, коли були красивими й молодими мої батьки – студенти Львівського медінституту. Була живою й здоровою бабуся, і весь великий та загадковий Львів був схожий на різнокольорове диво.

Де мої 16 років?

Пізніше, коли підріс і почав дещо розуміти в житті, мені здалося, що багато в чому тато своє покликання змарнував. Хоча він мав гарний і потрібний фах санітарного лікаря, серце його все ж прагло творчості. На відміну від мами, яка пішла в медицину за покликом серця. Я б навіть сказав, вона дуже природно й органічно сприймалася в білосніжному халаті. Наче народилася в ньому. Тато був іншим. З одного боку, душа його постійно тягнулася до техніки, а з другого – до творчості. Ці два начала все життя конкурували в ньому. Він не був чітко вираженим ані «фізиком», ані «ліриком».

У Чорткові ми мешкали спершу в комунальній квартирі двоквартирного житлового будинку. Навпроти нас – сім'я Баласанянів. Жили гарно, дружно. Подвір'я, дерев'яний хлів, туалет надворі... Наш сусід був радіомайстром. Це і мене підштовхнуло до радіолюбительства. Досі перед очима – купа блискучих радіозапчастин, на які я тоді дивився, мов зачарований. Уявляєте, як то цікаво було для дитини? Цілий невідомий світ, з якого народжувалися звуки й голоси...

Тато Ярослав працював зв'язківцем у Чортківському залізничному депо. Був дуже прогресивним, усім цікавився, особливо технічними новинками. Чи не першим у Чорткові придбав таке чудо техніки, як магнітофон... Незвична му-

зика постійно лунала в нашій хаті, і народжували її чудернацькі невидимі інструменти. Дивним видавалося те, що все це виникало з якоїсь загадкової блискучої стрічки. До речі, магнітофон мама періодично ховала подалі від мене, під ліжко, бо я ріс не менш допитливим, ніж тато... Але в загадкових сутінках ще легше було його розкрутити, аби спробувати дізнатися, що ховається в «музичній скриньці»? Одного разу я не втримався і таки розібрав того магнітофона до надрібнішої деталі... Таким було моє перше знайомство з технікою.

Ще одне чудо техніки, котре знову ж таки першим у Чорткові купив мій тато, – мотоцикл! Як зараз пам'ятаю, це був «ИЖ-49» із перемикачем передач на баку, праворуч... (Я собі недавно купив подібний раритет і відновив).

Згодом батько придбав автомобіля. Зробив ще один «технологічний прорив», адже автомобілів тоді в населення було небагато.

Авто в нас з'явилося, коли я вже навчався на першому курсі інституту. Пригадую, як тато зі мною радився, якого ж автомобіля придбати? Вибір тоді був невеликий: «Запорожець», «Москвич» і найбажаніша машина – «Волга». Я радив «Москвича», але батько, будучи максималістом, обрав красуню «Волгу». Білу, наче птах!

І хоча американці зверхньо називали цю машину вже не трактором, але ще не автомобілем, Боже, яке ж то було диво техніки! Придбали ми її на початку літа. В мене саме розпочалися екзамени. То я екзаменаційні білети вчив у тій білосніжній «Волзі». Здавалося, й ночував би у

Наша перша «Волга-21».

ній, так подобалася. Чудо-техніка! А ще мені назавжди запам'ятався аромат нової машини. Упереміш – пластик, шкіра, метал, фарба. Пречудовий «коктейль». Тоді я зрозумів, як пахне моя і татова мрія.

Я вже говорив про унікальну колекцію технічних новинок мого батька та його нестримне бажання творити. Творча натура проявлялася і в захопленні художньою фотографією. Спочатку це були прості чорно-білі фото. Батько заприятелював з одним фоторепортером зі Львова, і той навчив його основам фотосправи. Пам'ятаю, як він показував мені у Львові, яким має бути якісний негатив для фотографії в газету. Потім, коли з'явилися кольорові фотографії, батько зайнявся кольоровим фото. Спершу використовував радянські хімічні

Батько з камерою «Красногорск-2».

Шувар – режисера-сценариста.

Починали знімати кінокамерою «Нева-2» з турнікетом на три об'єктиви. Пізніше тато віддав її мені, а собі придбав сучаснішу, «Красногорск», під 16-міліметрову плівку.

Фільми, які разом із друзями знімав мій тато Ярослав, неодноразово посідали призові місця навіть на всеукраїнських конкурсах. Пригадую, чортківські кіноаматори особливо гордилися своїм фільмом «Червона калина». У ньому розкривалася краса природи й людей нашого краю на фоні кохання українських хлопця і дівчини, одягнених у національні костюми.

Роль дівчини зіграла симпатична учениця Чортківського медучилища, хлопець – також із місцевих. Авторам вдалося передати неймовірну красу української нації в обличчях, жестах, мові... Цей фільм наприкінці 1960-х посів перше місце на Всесоюзному конкурсі аматорського кіно в Запоріжжі. Я добре пам'ятаю ту неймовірну радість від творчого успіху (батько тоді взяв мене з собою, і я святкував перемогу разом із дорослими майстрами). Нагороду чортківським кіноаматорам вручав відомий режисер Панкратов.

У мене досі зберігається все кіношне обладнання, що лишилося від батька: фотоапарати, кінопроектор «Україна», кінокамера «Красногорск» і сотні метрів відзнятої кіноплівки... Такий він, власний музей Чортківської аматорської кіностудії, присвячений пам'яті мого батька...

Окрім усього, маю ще одне захоплення, яке ось уже років п'ять, як не дає мені спокою: відновлення та колекціонування старих моделей радянських машин та мотоциклів. Знову ж таки, зародив ту любов до техніки колись мій батько. Я писав уже про свої неймовірні враження від нашої білосніжної «Волги», з якої не хотілося вилазити. Ті враження так запали в мою душу, що через багато літ «проросли» новим захопленням. Післявоєнна техніка, починаючи з 50-х років минулого сторіччя, не дає тепер мені спокою. У людей здебільшого ця техніка стоїть металобрухтом. Я домовляюся, купую і відновлюю до того

стану, щоб старі мотоцикли й автомобілі «ожили» й «задихали», а значить – по-ї-ха-ли! Нині маю більше десяти реставрованих автомобілів та п'ятнадцять мотоциклів. Особливо я горджуся двома машинами «Волга-21» темного та світлого кольорів. Нещодавно ми з дружиною Мирославою вдало їх «обкатали». Враження неймовірні – наче в молодість з'їздив! Є в моїй незвичній колекції старі «Москвичі», «Запорожець», «Волинянка», «ГАЗ-69». Усі вони, як і належить, зареєстровані, з номерами. Хоч завтра сідай і – назустріч вітру, вперед! Більше того, у господарській зоні санаторно-готельного комплексу «Карпати» мрію створити музей ретро-техніки, аби наші гості могли також помилуватися, а хтось позгадувати часи своєї далекої молодості...

* * *

На завершення цієї новели знову хочу привернути вашу увагу до Львова, де я, власне й побачив уперше всі чудеса техніки. Звісно, після того, як я туди приїздив до батьків-студентів, минуло багато років. Потім не раз знайомився з містом Лева як екскурсант, мріяв тут навчатися, трішки навіть попрацював. Мої знання про Львів ставали глибшими. Відкрив для себе стільки цікавого, пов'язаного із цим містом! Скажімо, всім відомий факт, що у Львові було надруковано першу українську книгу – «Апостол» Івана Федорова. Але мало хто знає, що колись підземелля цього міста були найбільшим складом вина в Європі. Як і те, що секрети приготування славнозвісної кави, якою нині смакує весь світ, також народжувалися тут...

На початку XVII століття Львів за чисельністю населення був уже найбільшим містом України. Вдвічі більшим від Києва.

Що характерно, це надзвичайно сміливе та вперте місто. Протягом трьох із половиною століть ніхто не зміг підкорити Львова. Хоча за цей час він зазнав сотні облог.

У вересні 1939 року Львів включили до складу СРСР. Та опір Української Повстанської Армії радянській окупації тривав до другої половини 1950-х років. 17 вересня 1989 року у Львові відбулася найбільша на той час сотисячна демонстрація за відновлення незалежної Української держави та Української греко-католицької церкви. У 1990 році – за рік до здобуття Україною незалежності – над львівською Ратушею замайорів наш національний синьо-жовтий стяг. Його з групою однодумців встановлювали і мої друзі-художники Олег Микита та Орест Скоп.

Львів – це моя доля. Я мешкаю в Галичині, де Львів – адміністративний центр області. Це місто подарувало мені багато друзів-митців, завдячуючи яким ми втілили чимало творчих проєктів. Саме Львів пробудив у мені оте загадкове творче відчуття, яке не дає спокою й змушує щораз прагнути досконалості.

«Реанімовані машини «Вола-21» після обкатки.

За браком часу, на жаль, нині навідуюся сюди здебільшого в господарсько-організаційних справах. Та все ж намагаюся знайти годинку, щоб помилуватися тутешніми краєвидами й випити чашечку неповторної львівської кави...

Мені гріє душу, що до мого Львова нині приїжджає так багато людей. Місто демонструє європейські тренди. Здається, що Львів, образно кажучи, всю велику Україну веде за руку до Європи...

*Повоєнний Львів.
Фото 50–60-их років XX ст.*

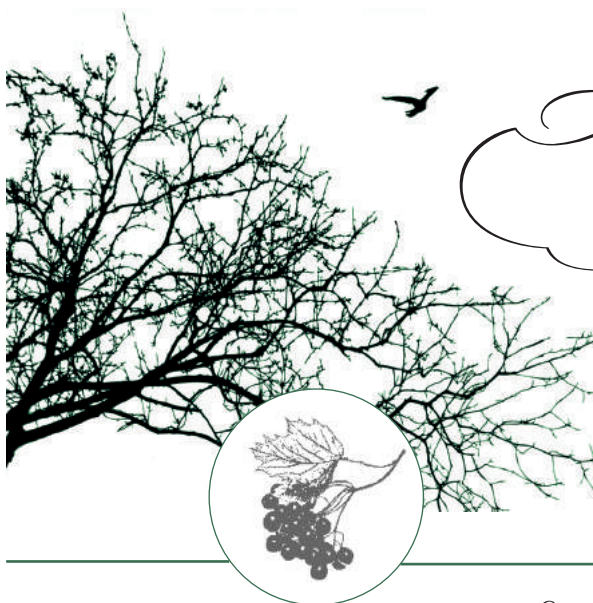

*Сучасний Львів,
що дуже живо пам'ятає
історію всіх часів.*

Восьма віть. Калинова

Про дядька Лева,
на честь якого мене назвали,
українських героїв
та відомих земляків

*Ой у лузі червона калина похилилася,
Чогось наша славна Україна зажурилася.
А ми тую червону калину підіймемо,
А ми нашу славну Україну, гей-гей, розвеселимо!*
(Степан Чарнецький)

Колись цю пісню співали... мовчки. Далі – стиха. І лиш тепер – на повен голос! Адже цей прекрасний музичний твір однозначно асоціювався з українськими месниками, які боролися за свою незалежну державу. Пісня набула популярності перш за все в їхньому середовищі, згодом – у колі українських патріотів, в еміграції.

Чому я в своїй книзі навіс текст саме цієї пісні? Бо в нашій родині також був повстанець, поет – мій рідний дядько Левко, який за мирного часу і доброї долі міг би немало досягти в житті... А ще тому, що текст пісні «Ой у лузі червона калина» написав наш земляк Степан Чарнецький, який народився в селі Шманьківці (за 10 кілометрів від Чорткова) далекого 1881 року. Він автор кількох поетичних збірок та наукової праці «Нарис історії Українського театру на

Пам'ятник
С. Чарнецькому
у Шманьківцях.

Степан Чарнецький.

Галичині». Степан Чарнецький дружив з Іваном Франком, Панасом Мирним, Ольгою Кобилянською, Соломією Крушельницькою...

Тема визвольної боротьби та повстанців, які поклали свої голови за волю України, в роки мого дитинства і юності обговорювалася дуже обережно.

Коли я вже став дорослим, потроху почали розкриватися деякі наші родинні таємниці. Так, я дізнався, що батько мій у роки війни був зв'язковим із криївкою УПА, де перебував його рідний брат Левко, передавав бійцям різну інформацію із села Озеряни, носив продукти і, відповідно, отримував якісь секретні завдання...

Трагедія національно-визвольного руху на Галичині під час Другої світової війни та в повоєнні роки торкнулася багатьох родин моїх земляків. Тоді сміливі українські патріоти вирішили використати історичний шанс, щоб здобути незалежність для своєї Вітчизни. Вони воювали за Україну між двох тоталітарних імперій – німецькою та радянською.

У Чортківському районі загони УПА почали організовуватися в середині 1943 року. Зокрема, бійці вчинили акти помсти щодо начальника німецької кримінальної поліції, начальника тюрми. У 1944 році в УПА вже воювали понад 800 моїх земляків. Лиш через десятиліття, після розсекречення архівів КДБ, ми дізналися, що, приміром, весною 1945 року загін воїнів УПА вів бій із двома сотнями енкаведистів у лісі Галілея. В результаті вдалої операції 30 ворогів було вбито, 80 – поранено. Втрати повстанців – 6 убитих і 6 поранених...

Лише коли підріс, я більше довідався про свого героїчного дядька Левка, який 17 листопада 1945 року двадцятирічним юнаком загинув у бою із загonom НКВС біля свого рідного села Озеряни. Усіх загиблих тоді привезли в центр села. Його мати (моя бабця Леся) прибігла босою попрощатися, але не могла зізнатися в тім, що то її син.

Дядько Левко Грицак –
воїн УПА.

«Святе писання» - настільна книга моєї
бабусі Василини.

Нині з відкритих архівів КДБ достеменно стало відомо, що мій дядько Лев Адріанович Грицак, 1926 року народження, був провідним діячем Борщівського районного проводу ОУН-УПА, мав псевдо «Сірій». Таємно, один раз на кілька тижнів, уночі приходив він додому, аби зігрітися, помитися, обсушитися, запастися харчами. Їхня криївка знаходилася неподалік від села, де жили батьки, кілометрів за сім. Дядько Левко, як і батько, був здібною, творчою людиною. Не випадково в загоні підпільників обіймав посаду референта із пропаганди. Самовідданий пропагандист національної ідеї! Писав літературні твори. Ось єдиний його вцілілий вірш:

Посвята Україні

*Тобі, Україно, на клич твій святий,
Що грімко в просторах лунає,
Я кров і життя понесу молоде,
Я все тобі дам, що лиш маю.*

*У крові й вогні не кину тебе,
За тебе полечу до бою.
І знай, що терпіння мені не страшні,
Ні смерть не страшна вже за волю.*

*Бо краще вмирати у крові й вогні
Зі славою гордо у полі,
Як бути погноєм і жити в ярмі
Закутим рабом у неволі.*

*Я вірю, Вкраїно, що день вже настав
Твоїї відплати святої,
І глянь лиш, окови твої раб пірвав,
Залізні окови неволі.*

*Та знай, Україно, на клич твій святий
Клянусь, що полину до бою.
І знай, що не сам я – героїв сотні
На клич твій полинуть до бою.*

Цей вірш зі збірника «Повстанська муза», підготовленого Чернівецьким державним університетом до 20-ї річниці незалежності України. Як він зберігся, як уцілів? Не відомо. Не знаємо, чи збереглися ще якісь поезії нашого

родича. Адже написав він, напевне, не один твір. Можливо, в розсекречених архівах КДБ знайдуться інші рукописи поета Левка Грицака? І тоді він відродиться, оживе в своєму племінному поетичному слові.

Дядько Левко перебував у лавах тих героїв, хто до останнього подиху свідомо боровся за незалежність України. Чекісти їх оточили, й наш Левко з побратимами, аби не здаватися в полон живими, добровільно покінчили з життям. Молодим, двадцятилітнім життям...

...Мене назвали на честь Лева Адріановича Грицака, старшого батькового брата. Через усе своє життя я несу відповідальність за обох Левів. Іноді в тих чи інших ситуаціях запитую себе: а що сказав би на це дядько Левко, як би вчинив він? Я глибоко усвідомлюю, що називаючи мене цим ім'ям, батьки й родичі прагнули подовжити життя загиблого героя. Подовжити в добрих учинках, перемогах.

Іноді у важкі хвилини мені здається, що відчуваю поруч плече дядька Левка, його підтримку... І тоді кажу сам собі: не маєш права на слабкість, збирай волю й терпіння в кулак!

...Ще років із десять по завершенню війни не припинялася національно-визвольна боротьба підпільників у наших краях. Краєзнавець Я. Чорпіта у своєму документальному дослідженні доводить, що 1800 українських патріотів загинули в боях із німцями та «совітами» на Чортківщині. Понад 600 повстанців було взято в полон. Звісно, більшість із них розстріляно чи ув'язнено на тривалі терміни...

Серед загиблих героїв-земляків – і мій дядько, могила якого невідома. Щоб увіковічнити його пам'ять, мій тато на надгробку своїх батьків у с. Озеряни помістив і портрет старшого свого брата Лева Адріановича Грицака, який поклав своє молоде життя на оltар України.

...Нові покоління українців нині відкривають незвідані сторінки своєї історії. Ще не так давно про справжніх українських героїв українська влада лицемірно мовчала. Тепер зрозуміло чому – аби не дратувати північного ведмедя в барлозі. Лише за президентства В. А. Ющенка нація повернула собі справжню історію визволь-

*Пам'ятний камінь на честь загиблого воїна УПА –
мого дядька Левка
(с. Озеряни, Борщівський район, Тернопільщина).*

Символічна могила вояків
ОУН-УПА. Гора Федір.

ної боротьби та відновила добрі імена воїнів УПА. Вчителі в школах із подивом у колишніх «ворогах» відкривали справжніх героїв і розповідали про них вихованцям.

Так само, як птахи з вирію, повертаються й інші забуті або замовчувані імена моїх земляків. Окрім згаданого вже Степана Чарнецького та його відомої пісні «Ой у лузі червона калина», хочу назвати українського художника світового рівня, який свого часу емігрував до США, Якова Гніздовського. Уродженець села Пилипче Борщівського району, він навчався в Чортківській гімназії «Рідна школа» імені М. Шашкевича.

Із забуття повертається до нас ім'я вченого-географа Романа Дrajньовського, який після Другої світової війни змушений був виїхати до Австрії, пізніше – до США.

Серед ушавлених імен – видатний артист і театральний діяч Панас Карабіневич, артистка, співачка Катерина Рубчакова, якій Іван Франко свого часу писав: «Ви виводите українське мистецтво на світову сцену!».

Серед відомих постатей, пов'язаних із рідними місцями, – письменник Богдан Лепкий, творча спадщина якого налічує 77 книг. Його ім'ям названо одну з вулиць Чорткова.

А завершити цей екскурс у героїчну історію як свого роду, так і свого краю, хочу згадкою ще про двох легендарних українців – Степана Бандеру та Романа Шухевича. Перший, майбутній Голова ОУН, певний час проживав у Нагірянці у свого вуйка, ходив тут до школи. 2008 року в с. Ягільниця відкрито музей Степана Бандери. А видатний політичний та військовий діяч України Роман Шухевич перебував 1945 року в Заболотівці Чортківського району, де знаходилася криївка штабу. В роки незалежності України на честь генерал-хорунжого УПА Романа Шухевича в цьому селі встановлено пам'ятник.

А своєрідним «живим нагадуванням» про усіх месників, які полягли за волю України, є розкішні кущі калини, що нині, як вартові, обступили трускавецький готельно-санаторний комплекс «Карпати». Навесні вони бувають білим цвітом, а восени горять червоними кетягами, наче наповнені кров'ю полеглих українських героїв.

Віриться, що наступні покоління українців не лише пам'ятатимуть, а й примножуватимуть славу своїх попередників!

Дев'ята віть. Тернова

Про крутий віраж
у виборі професії,
«тернове» місто,
студентські роки
та уроки людяності

*... І грає арфа, мов у сні,
Про щось солодке і болюче,
І все життя – як ліс дрімучий,
Як ліс терновий навесні.*

(Олександр Олесь)

...І знову – про політ! Так, він запав мені в душу з дитинства – політ птахів над річкою Серет, які спочатку ледь не торкалися води, потім підіймалися над кручею, а далі стрімко злітали у високе небо, де вже складала конкуренцію літакам. «Залізних птахів» над Чортковом літало багато. Неподалік був військовий аеродром, де проходили вишкіл курсанти молодшого авіаційного складу. Вони, як молоді птахи, котрі щойно вилетіли з батьківських гнізд, у небі виконували свій перший вищий пілотаж.

Я проводжаю птаха від землі аж до того моменту, коли він губиться в хмарах. Потім так само «веду» поглядом котрогось зі штурмовиків і спостерігаю за ним аж до посадки. Краса польоту мене зачаровувала. Це розбурхувало в моїй юнацькій уяві мрії, підсилювало бажання збагнути незбагненне, народжувало Мій Особистий Політ. У майбутньому.

Колись тато зізнався мені, що сам мріяв стати пілотом. Так що, можливо, ця його нездійснена мрія передалася мені. Він підтримував моє захоплення літаками, примудрявся водити в музей авіації, який функціонував поруч з аеродромом, хоча доступ цивільним туди і був заборонений.

Пригадую, якось тато мені говорив, що він особисто чув, як по телевізору виступав тодішній керманіч СРСР, генеральний секретар ЦК КПРС Леонід Ілліч Брежнєв і говорив, що незабаром благополуччя громадян досягне тако-

го рівня, що кожен зможе дозволити купити собі власний невеликий літак. Тоді тато сумовито промовив:

– Я, звісно, до тих часів не доживу. А ось ти, сину, зможеш мати свій літак.

Тоді я ці слова сприйняв як серйозну й досяжну мету і твердо вирішив: піду в пілоти. Єдиною людиною, яка «пригальмовувала» мої високі мрії, була мама. Як авторитетний лікар вона якось по обіді заявила:

– Звісно, ти можеш пробувати вступати, витрачати час, нерви... Але тебе не візьмуть.

– Чому? – Здивувався я.

– Бо в тебе зуби криві!

Мама сказала це так безапеляційно, наче остаточний діагноз поставила, що я їй... повірив. (Пізніше ми сміялися разом, коли згадували той епізод). Ненька на свій захист виправдовувалася:

– Сину, я й сама не знаю, як у мене виходило про ті зуби. Просто материнське чуття підказувало, що маю якось тебе переконати обрати іншу професію.

Після того, як льотну справу за маминим «діагнозом» забракували, постало питання: а куди ж вступати? Мама й тут мала свій «план»:

– Підтримай, сину, нашу з батьком сімейну традицію – подавай документи в медичний...

Так я подав документи до Тернопільського державного медичного інституту. На вступних іспитах зустрів, пам'ятаю, біля морфологічного корпусу свого шкільного товариша Андрія, який стверджував, що простудював двотомник Ланзберга з фізики, тож тепер задачки підвищеної складності для вступників луцить, наче горішки. Це мене дещо злякало (така суперпідготовка). Мені ж залишалося сподіватися на тверду «п'ятірку» з фізики в шкільному атестаті і щире захоплення хімією та електротехнікою.

Усі екзамени я склав на «четвірки». І хоча конкурс тоді був вісім осіб на одне місце, набраних балів вистачило для зарахування. Звісно, я відчув солодкий смак перемоги в чесній конкурентній боротьбі. Попереду чекало нове, насичене яскравими подіями життя.

Тернопіль... Місто моєї студентської молодості. На відміну від гонорового Львова, Тернопіль – маленьке, тихе, я б навіть сказав – паркове місто. До нього зеленими гуртами підступають ліси, напоєні сонцем і дощами. Їх називають Медоборами. Неподалік – цілющі джерела, карстові озера та кам'яні лабіринти

Я із татом.

печер. Казкова природа! Назва міста, ймовірно, походить від польського слова «tęta» – «терен» та слова «поле». У поєднанні – тернове поле, Тернопіль...

Цей край оспіваний чарівним голосом Соломії Крушельницької, змальований у картинах Михайла Бойчука, возвеличений у віршах Богдана Лепкого. Тернопільщина дала Україні великого духовного пастира Йосипа Сліпого.

Місто Тернопіль розкинулося на березі річки мого дитинства – Серет, яка протікає й через Чортків... Це надзвичайно зближувало, тому я швидко сприйняв його за рідне. Як пізніше дізнався із джерел, історія Тернополя складна, як і всіх міст українського порубіжжя. У другій половині XII сторіччя Галицько-Волинське князівство входило до складу Київської Русі. У 1340 році Галичину захопила Польща. Король Сигізмунд видав гетьману війська польського Яну Тарнавському грамоту на володіння цією територією та будівництво замку над Серетом.

Під час Другої світової війни Тернопіль був майже повністю зруйнований. Обласні органи управління до 1946 року спочатку працювали в Збаражі, а потім – у Чорткові.

У п'ятдесяті – шістдесяті роки відбувається масштабне оновлення міста. Споруджується нова дамба для утримання вищого рівня води, закладається міський парк культури та відпочинку, реставрується Старий Замок, будується красива набережна. В роки навчання, частину цих будов я застав.

Тернопіль – театральне місто. У різні роки тут виступали корифеї українського театру Марко Кропивницький, Марія Заньковецька, Микола Садовський, композитор Микола Лисенко, всесвітньо відома Соломія Крушельницька. Режисер Лесь Курбас організовував славнозвісні «Тернопільські театральні вечори».

На мою думку, це один із найзатишніших обласних центрів України. Для спокійного, зрівноваженого життя важко знайти краще місце. Посеред міста – великий Тернопільський став площею понад 300 гектарів. На ньому є навіть два маленькі островці з романтичними назвами «Острів закоханих» та «Чайка». Літньої спекотної днини до озера тягнеться все живе. Особливо там багато студентів. Теплохід «Герой Танцоров», човни, катамарани... Сміх, гамір...

Місто Тернопіль – комфортне не лише для проживання, а й для навчання. Україномовне середовище, багато молоді, парки, красиве озеро... Я досі люблю сюди приїжджати, прогулюватися старовинними вуличками, згадувати студентську молодість.

У тих радянських вишах незалежно від профілю багато часу приділялося так званим ідеологічно-політичним предметам. Ми розуміли, що в житті вони навряд чи знадобляться. Але ті ж «історія Комуністичної партії Радянського Союзу», «марксистсько-ленінська філософія», «політекономія» чи «науковий кому-

нізм» ставилися тодішньою системою освіти навіть вище за спеціальні дисципліни. Лише після третього курсу «пішли» медичні спеціальності. Це вже, звичайно, було цікаво.

Тернопільський медичний інститут вирізнявся своїми специфічними підходами до навчання. В цьому навчальному закладі з багатьма традиціями нормою вважалася підвищена (нам здавалося – завищена!) вимогливість як до студентів, так і до викладачів. Основні зусилля спрямовувалися на надання (і, відповідно, отримання) якісних знань. У мене були друзі, які навчалися у Львівському, Івано-Франківському медінститутах, медфакультеті Ужгородського університету. Тож я мав можливість спостерігати, наскільки легше, якщо не легковажніше, вони ставилися до навчання. Вони майже не боялися екзаменів, бо знали, що за будь-яких умов прослухані предмети неодмінно «закриють». У нас же вимогливість викладачів була на порядок вищою. Це, звичайно, дуже виснажувало, але й уселяло впевненість, що, як кажуть, «люди з нас будуть».

...Пам'ятаю такий випадок із першого курсу на заняттях з анатомії. Викликали до дошки одну студентку (прізвища не називатиму) й запитали про будову людського черепа. Це було дійсно непросте завдання, яке потребувало знання передовсім латинських термінів. Щоб опанувати тему однієї пари практичних занять, потрібно уважно прочитати (запам'ятати!) не менше 50 сторінок тексту. Череп насправді має дуже складну й точну структуру. Дівчина задумалася, довго щось згадувала і, врешті, почала очима шукати підказки. А в нас у чотирнадцятій групі був веселун і балагур Ігор Клим. Він, прикривши рота долонею, шепоче підказку: «Макакус резус» (означає назву одного із видів мавпи).

Довірлива дівчина вголос повторила ці два незрозумілі їй слова: «Макакус резус». На що викладач сухо кинула: «Сідайте, «двійка». А Вам, Климе, – «одиниця»!

Із курсом анатомії траплялося чимало курйозів. Саме на кафедрі анатомії я навчився курити. Стимулювали однокурсники, які вступили після служби в армії і вміли солідно попахувати цигаркою. Спостерігаючи, як поважно і

*Ігор Клим –
інститутський
товариш.*

*Студенти Тернопільського
медичного інституту.*

Першокурсники, 1970 р.

впевнено вони це роблять, мені також хотілося швидше «подо-
рослішати». А ще –
під впливом військо-
вих фільмів, у яких
фельдшери та хірурги
в перервах між опера-
ціями так гарно три-
мали пінцетами ци-
гарки і задумливо за-
тягувалися.

У гуртожитку я жив недовго. Тому не буду лукавити: спогадів про те, як голодні студенти ділили між собою окраєць хліба, у мене немає. Свою роль тут відіграло те, що в батьків я один, тож вони намагалися створити мені максимально комфортні умови для навчання. А після хорошого в гірше йти не хочеться. Через те спартанські умови проживання в гуртожитку (по п'ять осіб у кімнаті) я витримав усього кілька місяців. Свої порядки щодо чистоти й охайності я запроваджувати не став. Закони колективного співжиття потребували зовсім інших стосунків, коректності, дипломатії. А тим паче, коли з тобою, вчорашнім школярем, в одній кімнаті живуть, як тоді здавалося, майже дядьки – старші хлопці, що вступили до вузу після армії чи кількох років роботи в лікарнях. Звісно, в них виробилися свої звички, а основне – право бути тут за «командирів». Тому я вирішив знімати квартиру. Частина немісцевих студентів, хто міг собі це дозволити, винаймала квартири в місті неподалік медичного інституту.

Мама знайшла мені кімнатку в трикімнатній квартирі багатоповерхівки біля самого Тернопільського ставу з видом на велике люстро води. Краса! До того ж кімнатка трапилася гарна: світла, чиста, естетично вмебльована й прибрана. Те, що я люблю.

Та основним «козирем» цього помешкання були його господарі: Василь Іванович Колінько та його дружина Євдокія Пилипівна. Василь Іванович – колишній льотчик, фронтовик, а Євдокія Пилипівна все життя пропрацювала в лікарні медичною сестрою. Остання професія й стала визначальною у виборі квартири: хтось із маминих знайомих медиків порекомендував саме цю родину, на квартирі в якій я й поселився.

Я навіть не здогадувався, що ці інтелігентні, щирі, добрі люди відіграють у моєму житті таку велику виховну роль. На час розлуки з домом вони замінили мені батьків. Охарактеризувати Василя Івановича можна було одним словом:

добряк. Хоча й мав серйозні проблеми зі здоров'ям (хворий шлунок після операції), нікому цього не показував. Перед вечерею, пам'ятаю, сідає, 50 грамів спирту налле. Тут же на столі – настояний лимон, квашена капуста і картопля. Неодмінно пригостить, хто б біля нього не був.

І Василь Іванович, і Євдокія Пилипівна – родом із Донбасу, десь із тих країв. Надзвичайно доброзичливі люди. Закінчуються в мене, скажімо, картопля, цибуля чи морква, дивлюся – вже досипано. Звісно, мама згодом усе те компенсує. Та все ж... Прихиляли вони мене до себе саме щирим ставленням, подільчистістю, співучастю. Цьому я навчився в подружжя чужих і таких рідних мені людей – подружжя Коліньків. У них я прожив майже шість років. Скільки говорено-переговорено за цей час. Скільки життєвих уроків дали мені ці люди, зокрема той, як треба жити чоловіку з дружиною: люблячи, допомагаючи, підтримуючи одне одного.

Через деякий час у відвертих розмовах я вже відкривав їм і власні любовні

*Однокласниця з Чортківської школи
Любов Дмитерко.*

*Фото зроблене мною фотоапаратом
«Вега-2».*

таємниці. Тоді я підтримував стосунки зі своїм шкільним коханням, дівчиною на ім'я Люда. Вона після школи навчалася в Дрогобичі. З нетерпінням чекав, коли приїду в Чортків на канікули, зустрінемося, піднімемося на своє високе улюблене місце, що над річкою Серет... Іздив до неї і в Дрогобич.

Про наші стосунки з Людою я розповів Євдокії Пилипівні. Поділився з нею сокровеним, своїми світлими почуттями, а також тим, що моя дівчина, на жаль, зрадила

нашому шкільному кохання (скороспіло встигла вискочити заміж, але згодом розлучилася). І ось ми знову разом. Я її пробачив, адже дуже люблю.

Пригадую, Євдокія Пилипівна вислухала уважно, не перебиваючи. А потім сумно похитала головою:

– Так, синку, любов сліпа... На жаль.

Моя дівчина Люда мала складний характер, дуже емоційний, я б навіть сказав – вибуховий. Не знаю, якою вона була б дружиною, якби доля привела нас на весільний рушник. А це цілком могло стати реальністю, адже Люда готова була до другого заміжжя. Тепер уже зі своїм першим коханням. Прислала мені листа, і я з нею погодився, написавши у відповідь, що після четвертого курсу (як лиш складу останній екзамен) приїду до неї в Дрогобич, де ми

Суботник у старому парку, 1970 р.

Переді мною стоять тато й мама.

– Вибач, синку, що без попередження. Приїхали привітати тебе із закінченням сесії, – першою озвалася мама (так виходило, що вона в родині часто ставала першою). А потім додала: – Ти, певне, зібрався в Дрогобич? Женитися?

У мене похололо всередині. Звідки вони могли дізнатися?!

Мама продовжила на одному диханні:

– Синочку, може, ти й ображатимешся на мене, але материнське серце не обдуриш. Підказує воно, аби зупинила тебе від цього кроку. Тож вибач, але паспорт твій у мене. А без паспорта тебе не розпишуть.

У моїй голові майнула блискавична думка: «Звідки в мами мій паспорт?». І головне – як вона дізналася про нашу з Людою таємницю?! З'ясувалося все цього ж дня, коли ми разом із батьками повернулися в мою кімнатку, що над Тернопільським озером...

Я, звісно, страшенно образився. Не розмовляв із батьками. Мовчки зайшли в квартиру. Нас зустріла щира посмішка господині Євдокії Пилипівни, яка вже чекала всіх на обід. І тут я раптом здогадався! Точно, це ж Євдокія Пилипівна, певне, прибираючи в моїй кімнаті, прочитала листа до Люди. Це вона подзвонила мамі, а та заздалегідь приїхала й поки я був на екзамені – забрала з шухляди стола паспорт.

Але тоді я про ці свої здогади не сказав нікому. Сіли, пообідали. В щирій розмові холодна атмосфера почала тепліти, льодок танув. Мама з полегшенням зітхнула, коли на моєму обличчі з'явилася довірлива посмішка.

...Люда, моя недавня любов, з якою я був за крок від одруження, опісля ще двічі одружувалася і стільки ж разів розлучалася. Коли вщухли емоції, відщеміло серце й загоїлися любовні рани, я почав спокійно аналізувати ситуацію й сам дійшов висновку, що все-таки добрі дорослі люди мене тоді вберегли. А образ Євдокії Пилипівни Колінько, щирої мудрої жінки, досі стоїть перед моїми очима як символ турботи про ближнього свого.

Десята віть. Каштанова

Про славний медичний інститут,
неповторні студентські роки,
друзів та викладачів
і професора-поета

*Оцих каштанів юний цвіт зухвалий
У мого сонця на виду!
Скажіть, Ви що від мене приховали,
Що я сто літ шукаю й не знайду? ..
(Михайло Шевченко)*

Тернопільський медичний інститут давав ґрунтовні і різнобічні знання. Нашим викладачам було небайдуже, яких спеціалістів вони випускають у люди. Звідси, як я писав вище, – висока вимогливість до студентів як майбутніх професійних лікарів. А ще я вдячний своїй альма матер за те, що в її фундаментальних традиціях було естетичне виховання молоді. Нам викладали чимало цікавих і потрібних дисциплін, які, на перший погляд, не стосувалися безпосередньо медицини: етику, естетику і тому подібні. Випускник

*Із старостою нашої 14 групи
Ольгою Байдюю (Семків). 1972 р.*

виходив зі стін інституту справді високоосвіченою, інтелігентною людиною. І це багатьом із нас неабияк пригодилося в житті, адже медик має бути не лише висококласним фахівцем свого профілю, а й психологом, якщо хочете – моральним авторитетом. Тоді й лікування буде по-справжньому ефективним. Від поваги й довіри до лікаря за-

*Тернопільський державний
медичний університет, 1960-і.*

лежить дуже багато. Але цю істину ми сповна пізнали, вже працюючи безпосередньо в медичних, оздоровчих закладах. А поки що самі занурювалися в океан нових термінів і правил.

Багато часу в інституті відводилося практичним заняттям. Вони для нас були найкориснішими. Особливо запам'яталася мені оперативна хірургія. Її ми проходили на третьому курсі. Оперувати вчилися на собаках – накладати шви, робити наркоз. Перед цим треба була заінтубувати, розрізати тканини, шкіру, підшкірну клітковину, м'язи, потім пошарово зшивати. Я навіть узяв із собою відеокамеру, аби зафіксувати перші заняття з хірургії. Досі перед очима те собача, яке ми не змогли вивести зі стану наркозу. Винесли собачку на ношах. Як людину. Така гірка наука. Її пройшли всі медики. Наша професія, на жаль, не обходиться без смертей. Тоді для багатьох із нас це була перша смерть, до якої ми певною мірою виявилися причетними. Нехай і собача. Та все ж таки – смерть...

На першому курсі на заняттях з анатомії нам почали вже демонструвати 20-хвилинні фільми про те, як проводяться операції. Хвилин десять дивився спокійно, а потім починає нудити. Особливо, коли проводиться розтин тіла і кров виливається із судин. Це було досить травматично для психіки, не всі витримували. Частина студентів виходила з аудиторії, невзможі додивитися навчальний фільм до кінця. Кілька осіб із цієї причини вже на першому курсі забрали документи, розуміючи, що їхнє перебування в медицині просто неможливе. До речі, мій молодший син саме із цієї причини пішов не в медичний, а в політехнічний інститут.

Із великою вдячністю згадую викладачів, які навчали нас азів медицини в Тернопільському медичному інституті. Нам подобалися заняття професора

Викладачі Тернопільського медичного інституту.

Пришляка з кафедри терапії. Він умів схоластику поєднувати з людяністю. Запам'яталася талановита викладачка анатомії Неоніла Харитонівна Довгошея. Дуже цікава жінка.

Був у мене улюблений викладач в інституті – Валентин Жулкевич. Ми з ним проводили різні досліді, експерименти, навіть робили винаходи, які потім патентували. Якось ми разом спроектували апарат для вимірювання пульсу черевної аорти. Цей прилад я виготовив власноруч, за що одержав свій перший патент на винахід.

Пригадую професора Івана Семеновича Сміяна з кафедри педіатрії. Приємний, ерудований, інтелігентний чоловік. Іван Семенович добре знав мою маму, яка в період мого навчання працювала заступником головного лікаря з материнства і дитинства Чортківської районної лікарні. Професор дуже її шанував. Звісно, це якоюсь мірою позначилося на його ставленні до мене. Заняття Сміяна були дуже цікавими, тому всі відвідували їх із задоволенням. Згодом він став ректором інституту. Ми досі з ним підтримуємо теплі, щирі стосунки.

Крім того, що Іван Семенович Сміян – прекрасний педагог, він ще й пише мемуари, есеї, статті. Випустив більше двадцяти книг, деякі з автографами надіслав і мені. Автобіографічний цикл мого студентського викладача, а нині ректора вузу, цікаво прочитати не лише його колегам чи студентам. Там ба-

гато практичного досвіду, порад, філософських міркувань. В анотації до книги Івана Сміяна «Любов за нас пішла на хрест», зокрема, зазначено: «Призначення ліків без розуму завжди шкідливе для людини. У багатьох випадках людину можна вилікувати лише розумним словом. Розумна підтримка як хворої, так і здорової людини

Студенти у колосі, с. В. Глибочок, 1971 р.

приносить полегшення оволодіння своїм тілом та освітлення душевного сприйняття світу». Як тут не погодитися, правда? Наслідуючи приклад викладача, продовжу й свої спогади. Проживання на квартирі, а не в гуртожитку, жодним чином не позначилося на кількості та, основне, якості моїх студентських друзів. Саме тоді сформувалося наше щире багатолітнє братство, до якого входили Ігор Клим, Федір Німчук, Юрій Секрета, Ігор Мартинов, Леонід Дурнев. У цьому тісному гурті ми товаришували фактично з першого курсу й до останнього. Скрізь – разом: і під час навчання, і на відпочинку.

Один із моїх найкращих студентських друзів-наставників – Андрій Семків, комсорг нашої групи. Він із тих, хто вступив до інституту після армії. Досвідчений, «битий», прийшов на екзамени у формі старшого сержанта. Знав, що таке порядок, умів керувати людьми. Справедливий. Мав справді заслужений авторитет серед однокурсників. Здружився він тоді і з нашою старостою групи Ольгою Байдою (потім вона стала Ленінською стипендіаткою, це був найвищий рівень студентської відзнаки). Оля присвятила своє життя гінекології. Андрій став чудовим реаніматологом. Досі підтримую з ними близькі стосунки. З великою приємністю пишу про цих людей.

У часи безтурботної студентської юності ми разом із друзями організовували туристські походи околицями Тернополя. Брали з собою намети й виїжджали на кілька днів на природу: піскариків ловили, варили рибну юшку.

Було таке, що я приганяв татову машину з Чорткова (мав уже водійські права) і катав своїх одногрупників. Із вітерцем! Одного разу виїхали десь у бік Львова, знайшли стоянку біля дороги. Хлопці відкоркували сухе вино «Ркацетелі». Налили й мені. Я лишень пригубив. І тут на тобі – міліціонер. Таке враження, що він із-за куща спостерігав до того моменту, поки в моїх руках не опинилася чарка. Підїжджає міліцейська машина, виходить капітан:

– І що тут робить наша молодь?

Студентське дозвілля в Карпатах, 1971 р.

– Відпочиваємо...

– Бачу, як ви відпочиваєте. З винцем... – І одразу до мене: – Ану, юначе, сідай у мою машину.

Я сів. Він починає мене виховувати, мовляв, батько тобі машину довірив, а ти його підвів.

– Дихни! Та з тебе тхне, як з пивної бочки!

Хоча це було абсолютною неправдою, я лише пригубив сухого вина.

Зате тоді я вперше в житті дізнався, як проводиться отой відомий тест із визначення рівня алкоголю в крові у водіїв. Дму в трубочку, а вона не синіє. Ще раз дму – не синіє, хоч ти трісни! Бачу, міліціонерам самим незручно. Але все одно, аби показати владу, забрали водійські права. На рік. Для мене то стало уроком на все життя... Суворий закон. Добре, що нині ці правила стали ще жорсткішими. Нехтування ними забирає тисячі людських життів.

Які ще цікаві історії пригадуються зі студентського життя? Якось ми поїхали в Яремче в гори, із рюкзаками, наметами, казанком. Гарно там. Карпатська природа розкішна. Переночували на полонині, потім пішли далі вузьенькими стежками, порослими травами та ожиною.

На нашому шляху трапився дерев'яний жолоб, котрим спускали ліс. Згорі ним дзюркотіла вода. Наш товариш Федір після мене взявся переходити того жолоба. Я попередив: «Обережно, можна послизнутися». «Добре, – відповів він, вступив ногою в жолоб і помчав далеко вниз. Мокрого, брудного і зеленого дівчата довго відмивали його у чистій воді. Я подумав: «Можливо подібний

В горах, 1974 р.

слизький жолоб надихнув когось з винахідників на створення веселих атракціонів у аквапарках?

Студентські роки – неповторні. Студентська дружба – особлива. Я досі підтримую щирі стосунки з інститутськими друзями. Вони незрадливі, справжні. По всій Україні та за її межами працює чимало фахівців із Тернопільського медичного інституту, який я також мав честь закінчити. Нині цей навчальний заклад має статус університету й носить ім'я науковця зі світовим іменем академіка І. Я. Горбачевського, колишнього ректора Карлового університету в Празі. Він із когорти гнаних українців, міг би прислужитися рідній Вітчизні, але 66 із 88 років свого життя прожив за межами України. Серед найбільших відкриттів науковця – одержання органічних речовин живого організму штучним синтетичним шляхом. Іван Якович вивчав травлення білків, роль соляної кислоти у травленні еластину і довів, що в білках містяться амінокис-

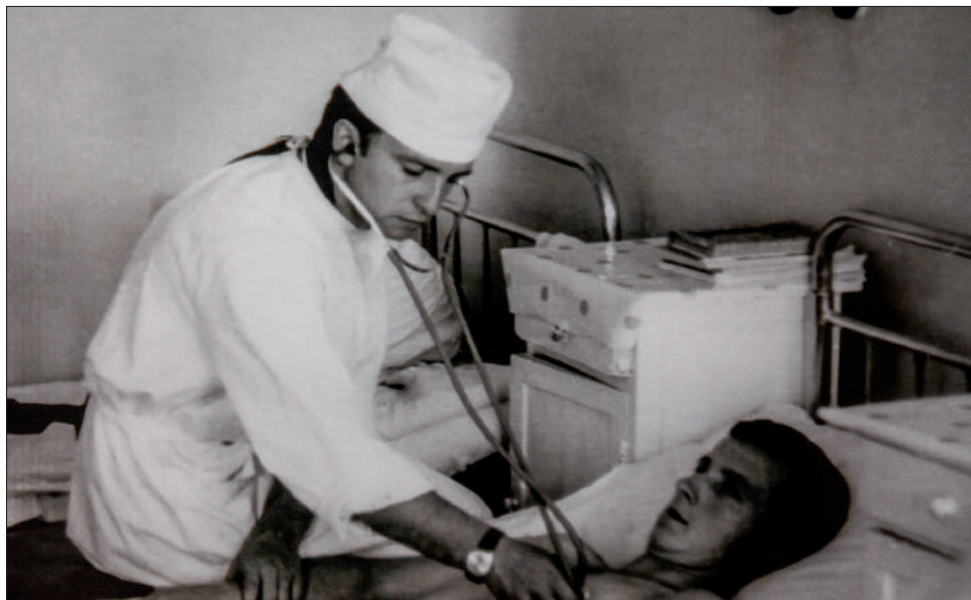
Я – студент Тернопільського медичного інституту.

лоти. Це дало йому підставу стверджувати, що останні є тими цеглинами, з яких сконструйовано білки.

У 2015 році в стінах рідної альма матер створено Асоціацію випускників Тернопільського державного медичного університету імені І. Я. Горбачевського. У першій зустрічі взяв участь 171 випускник. Із них 81 – професори, доценти, асистенти, старші лаборанти, аспіранти і магістранти університету, 4 – працівники інших навчальних закладів, 86 – представники практичної охорони здоров'я, а також ветерани-пенсіонери.

Що ж, наш ВНЗ вартий того, аби його підтримувати і популяризувати. За роки свого функціонування Тернопільський державний медичний університет підготував близько 30 тисяч висококваліфікованих фахівців – бакалаврів, спеціалістів та магістрів, які нині трудяться на ниві охорони здоров'я, освіти і науки не лише України, а й багатьох країн світу.

Уже після інституту я мав можливість проаналізувати, хто як реалізував себе з моїх однокурсників. З'ясувалося, що дуже багато з них стали не лише успішними лікарями, а й бізнесменами. Хоча ніде правди діти: траплялися і явно несправедливі випадки. Так, студенти, які добре навчалися, отримували

Студентом на практиці.

«п'ятірки», але не мали підтримки (від батьків, впливових родичів, знайомих), часто-густо не змогли добитися якихось помітних успіхів. Виявляється, мало гарно вчитися, важливо ще й вдало влаштуватися на роботу.

З іншого боку, важливим фактором є те, до якої психологічної категорії ти належиш. Виявляється, це ціла окрема наука. Приміром, відомі випадки, коли визначні вчені досягали великих наукових висот, але свого особистого життя їм так і не вдавалося облаштувати. Чому? Запитаннячко, правда ж? Наука пояснює це наявністю в головному мозку певних центрів управління різними органами, діями і тому подібним. У цих геніїв були пригнічені центри, відповідальні за налагодження повсякденного життя в побуті. Натомість більше розвинуті центри, які керують творчістю. Вони дають можливість римувати (поети), писати музику (композитори) чи робити відкриття (науковці).

Я об'єктивно знаходився десь посередині, адже два центри (кар'єрний та побутово-сімейний), як мені здавалося, в мене були розвинуті однаково. Принаймні один центр не пригнічував інший. Звідси пояснення того, що, попри практично-професійні, часом бюрократичні обов'язки, мені вдалося зберегти в душі творче начало...

З юності я звик ставити перед собою певні завдання і доводити всі розпочаті справи до кінця. Спершу це були прості: скажімо, відмова від шкідливих звичок, жорстка самодисципліна (для початку – прибрати за собою ліжко, помити посуд тощо). Але життя ставало дедалі складнішим. Серйознішими ставали й мої випробування перед самостійним дорослим життям.

*Кращі
студентські
роки.*

Одинадцята віть. Тополина

Про романтичний вибір
першого місця роботи
та бар'єри
на шляху працевлаштування

*Я їду по землі. Я один, сам на сам із вітрами,
З шумом сосен, весною, з таємною мовою птиць.
Я минаю тополі, що встали над шляхом, як брами,
Я виходжу на луки і лягаю в траву горілиць...*

(Микола Руденко)

На одного молодого спеціаліста побільшало! Тернопільський медичний інститут випустив лікаря-рентгенолога Лева Грицака! Готового гори звернути! Так принаймні всім нам здається, коли перед очима відкривається дорога в безмежний світ. А ще коли душа романтична й вітрила спрагли вітру.

Я вже говорив, що в мені дивним чином уживалися прагматик і романтик. Але тоді, під час вибору першого місця роботи, однозначно переміг романтик. Я глянув на карту України, на якій позначалися вакантні місця для випускників, звернув увагу на її найзеленішу частину, помережану синіми цяточками озер. Туди і вказав пальцем. То була Волинь. Зелений материк із Шацькими озерами. На користь такого вибору спрацювало багато чинників: романтична натура, любов до природи, захоплення мисливством, рибальством, грибами... Усе це могла запропонувати Волинь. А ще (не забуваймо про головне!) там було гарне перше місце роботи лікарем-рентгенологом у міжколгоспному санаторії «Лісова пісня» неподалік від містечка Шацьк.

Але найбажанішу свою мрію треба вистраждати. Правда? Так трапилося і з моєю мрією про призначення в «Лісову пісню». Я отримав направлення і подумки вже купався в Шацьких озерах, плекав свої «наполеонівські» плани. Та завидувач Волинського обласного відділу охорони здоров'я (прізвища називати не хочу), схоже, мав щодо мене «інші плани». Він вирішив схитрувати і в останній

момент «перенаправити» беззахисного молодого спеціаліста в Любомльську районну лікарню. Там також була вакансія рентгенолога. Мені ж повідомили, що, мовляв, у санаторії «Лісова пісня» потреби в рентгенологах уже немає.

Звісно, я це сприйняв дуже боляче. Тим паче, що напередодні саме через свою мрію працювати на Шацьких озерах відмовився їхати на роботу в рідну Тернопільську область. Хоча можливість така була. І ось на тобі! Мені кажуть: «Ви їдете не в Шацьк, а в Любомль...».

І я вирішив боротися за свою «синьо-зелену» мрію! Їду в Шацький район, знаходжу санаторій «Лісова пісня». Знайомлюся з головним лікарем і дізнаюся, що вони справді направляли до Тернопільського медінституту заявку на рентгенолога й досі чекають молодого спеціаліста.

До речі, саме синьоока Волинь вплинула на мій вибір лікарської спеціалізації. Робота в рентгенкабінеті досить ризикована для здоров'я лікаря. Пов'язано це, зрозуміло, з опроміненням. Причому для мутаційних змін клітин не обов'язково потрібна велика доза радіації – навіть одноразове опромінення може негативно позначитися на здоров'ї. Дізнавшись, що Шацьку потрібен рентгенолог, я вирішив ним стати, незважаючи на всі ризики. Звісно, в інституті ми проходили курс рентгенології, але детально цей предмет я вивчав уже в інтернатурі при Волинській обласній лікарні. Там складав і екзамени на професійну придатність як майбутній лікар-рентгенолог.

Та продовжу розповідь про перипетії свого працевлаштування. Повертаюся після відвідин «Лісової пісні» до Луцька, йду до начальника обласного відділу охорони здоров'я. Де у мене й сміливість тоді взялася, і гонорова впертість? Відчиняю двері – й одразу з порога:

– Ви мені неправду сказали. У Шацьку місце є, і я буду добиватися, щоб ви мене туди направили.

Чинovníк від медицини почав порпатися на столі в якихось паперах... Як зазвичай у таких випадках буває, не піднімаючи очей, щось бурмоче собі під ніс:

– Їдьте відпочивайте!

Тоді я звернувся до першого заступника обласного управління сільськогосподарства, в чиєму підпорядкуванні був санаторій «Лісова пісня». Він вислухав мене і пообіцяв посприяти.

Після відпустки я знову прочиняю двері начальника управління охорони здоров'я... Бачу, зрушень

Волинь. Озеро Пісочне.

*Типова вулиця
міста Шацька.
Сучасне фото.*

немає, наполягає на своєму.

Не знаю, звідки в мене, юнака, взялася та сміливість, кажу йому:

– Ну то що ж, буду звертатися до прокуратури!

... Після тривалої суперечки начальник «здав позиції»:

– Ну і впертий же ви чоловік. Далеко підете. Пишіть заяву на Шацьк. – І сміється, дивлячись прямо у вічі.

Я запам'ятав цю фразу. Такою була перша оцінка моєї перемоги. Тоді й зрозумів: проявляти наполегливість і боротися за справедливість треба завжди.

І ось я приїхав на своє відстояне перше місце роботи. Напередодні, звісно, ознайомився з Шацьком. Що я вам скажу? Нехай не ображаються на мене жителі цього славного містечка, але якби не озера, то про нього ми, можливо, і не чули б. Хоча своя древня історія в цього волинського міста, безумовно, є. Колись польські мисливці заготовляли в навколишніх лісах м'ясо для війська. Саме у зв'язку із цим і з'явилися про нього згадки в літописах. Після третього поділу Речі Посполитої 1795 року Шацьк відійшов до Російської імперії, у 1812 році зазнав навали наполеонівських військ. У той час ці землі належали родині феодала Браницького. Пізніше царські власті землі конфіскували й містечко стало казенним. За даними перепису, 1906 року в Шацьку проживало менше трьох тисяч жителів.

Із 1920-го до 1939-го року Шацьк знову входив до складу Польщі. А вже з 1940 року стає одним із районних центрів Волинської області Української Радянської Соціалістичної Республіки.

Такий коротенький екскурс. Чогось значного зі старої архітектури тут не збереглося. Справжній скарб Шацького району – даровані Господом озера. У скупій енциклопедичній статті так і зазначається: «Місто Шацьк – адміністративний центр найбільш заозереного району України – розташоване у найпівнічно-західнішому куточку Волині. Звідси можна легко дістатися як до Польщі, так і до Білорусі. До Шацька краще їхати автобусами та маршрутками із заліз-

Озеро Люцимер на південно-східній околиці Шацька.

ничної станції Ковель. Також гарне сполучення з Трускавцем, Львовом, Червоноградом, Нововолинськом, Володимиром-Волинським, Луцьком, Рівним...».

Скориставшись цією порадою, я приїхав у Шацьк, звідти вже добрався до санаторію «Лісова пісня». Аби ви могли уявити цей лікувально-оздоровчий заклад, наведу сучасні відомості про нього, які пропонуються в бюлетені для відпочивальників. Санаторій «Лісова пісня» на 440 місць знаходиться у Шацькому районі Волинської області на березі цілющого озера Пісочне. Цілюща вода, піщані пляжі і багата своєю різноманітністю природа сприяє лікуванню та відпочинку в санаторії. Провідним фактором у лікуванні є комплексна фітотерапія з використанням екологічно чистої місцевої фітосировини та цілющого меду. У санаторії працює специфічний фітобар, що вражає запахом лісових трав, відрізняється від усіх інших лікувальними чаями, наливками, настоями та відварами. Фітованни в санаторії унікальні: морські кисневі з вівсом, хвоею, коров'яком, гречкою, чистотілом, розмарином, валеріаною. Особливо корисні тим, хто скаржиться на остеохондроз або має дерматологічні захворювання, розлади нервової і серцево-судинної систем. Уперше впроваджено й фотогальванічні ванни, яким немає аналогів в Україні. Їх ефективність насамперед відчують ті, хто переніс інфаркт чи інсульт і потребує реабілітації, аби повернутися до повноцінного життя. В санаторії є одно-, дво-, а також напівлюксові одно- та двомісні й люксові дво- і тримісні номери. До послуг відпочиваючих спортивні зали, більярд, тренажерний зал. Є можливість відвідати капличку, де регулярно проводяться богослужіння. Замовити путівку й отримати інформацію про санаторій можна за... (Далі подаються знайомі мені номери телефонів).

Шацька районна лікарня. Сучасне фото.

Що ж, для когось наведена інформація видається привабливою, хтось прочитає і забуде. Для мене ж це – частина життя. Молодого. Енергійного. А ще, на жаль, те, що залишилося від колишньої «Лісової пісні».

Тоді ж, у 1970-х, я починаю свою трудову біографію молодим рентгенологом міжколгоспного санаторію «Лісова пісня». Профіль санаторію – неврологія і терапія. Час на адаптацію не передбачений – одразу робочий ритм! Далося взнаки, що тут справді давно не було лікаря-рентгенолога. Запит на обстеження виявився значним. Сама ж спеціальність рентгенолога (зважаючи, що тоді не знали апаратів УЗД) була досить затребуваною в тодішній радянській медицині. Зважте, лікарі мали стежити за тим, щоб населення проходило профілактичні обстеження. І це дуже правильно. Адже від вчасної діагностики часом залежало, чи вдасться людині врятувати життя.

Новизна ситуації для мене полягала в тому, що в Шацьку я вперше на тривалий період виявився відірваним від дому. В інституті батьки підтримували, гроші виділяли, продуктами допомагали, словом, опікувалися мною. А тут я вже пішов повністю на свій хліб і формувався як спеціаліст.

Першу свою зарплату отримав у Волинській обласній лікарні, де проходив інтернатуру з рентгенології. Мій наставник – Петро Андрійович Білець, головний рентгенолог Волинської області. Надзвичайно ерудована людина, мав величезний авторитет серед лікарів області. Хоча, здавалося б, рентгенолог – це не хірург чи якийсь знаменитий терапевт, уролог, гінеколог. Але всі розуміли, що професійний рівень рентгенолога надзвичайно важливий у діагностиці. Адже від точності діагнозу залежить успіх лікування.

Петро Андрійович не помилявся в діагностиці ніколи. Був надзвичайно вимогливим до себе й до тих, кому передавав знання та досвід. Приміром, у мене він щоранку запитував:

– Що, Левку, нового прочитав?

Бувало таке, що інколи зі спеціальності нічого не прочитаєш. Знизуєш плечима. Тоді вчитель (а я його вважав у першу чергу вчителем) дорікне:

– Не розумію людей, які за добу не прочитали жодної сторінки. Немає знання, спеціалізована це література, наукова, пізнавальна чи художня. Читати потрібно завжди. Це означає збагачувати своє єство. Хто не читає – як мінімум не розвивається.

Відтоді я взяв собі за правило кожного Божого дня читати. Нині Інтернет нас ревниво відучує від книжки. І ми часом піддаємося цій легкій спокусі. Хоча я, не боячись для когось видатися старомодним, досі щодня беру до рук книжку, аби не відставати від життя. До цього намагаюся привчати і своїх синів...

Корпус санаторію «Лісова пісня». Волинь.

І ось я сам – практикуючий рентгенолог і курортолог. Повсякденні прийоми пацієнтів, знайомство з новими людьми, персоналом... Відповідальність, дисципліна, графіки чергувань. Так, це вже не безтурботне студентське життя, де й пару-другу можна проспати. Тут – колектив, люди і ти – частинка єдиного організму. Саме в цей час, як фундамент будівлі, людина закладає свій авторитет. Як зарекомендуєш себе, так до тебе і ставитимуться.

Ми тоді працювали на вітчизняному апараті «Рум-20». Він, до речі, досить вдалий. Досі служить у багатьох поліклініках, видаючи точні діагнози. Звісно, нині на заміну рентгену прийшли нові технології – ультразвукова діагностика, комп'ютерна томографія тощо, але без рентген-апаратів медицина не обходиться й досі. Флюорографія користується і довго ще користуватиметься попитом.

У цілому ж тоді в «Лісовій пісні» працювалося мені натхненно і комфортно. Аура оточувала надзвичайна. Краса навколишньої природи неймовірна. Санаторій знаходиться на березі мальовничого озера, метрів за тридцять від води. Але одразу впав в око брак належної інфраструктури, естетики, привабливості. Так хотілося, щоб поетична назва повною мірою гармоніювала з наповненням цього закладу.

Нагода перевірити себе на здатність щось тут реально змінити з'явилася, коли через деякий час роботи рентгенологом та завідувачим лікувальним корпусом мені запропонували посаду головного лікаря санаторію. Спочатку – виконуючим обов'язки. Головним лікарем до цього був Віктор Іванович Малай. Щира людина. Та звільнили його з посади (про це він згодом сам мені розповів) через донос «доброзичливців», які написали анонімку, що в родині Малай були націоналісти.

Коли він мені про це розповідав, я подумав, що, за іронією долі, мене також

може чекати подібна доля через покійного дядька Левка, воїна УПА, та батька, який постійно відчував утиски через причетність родини до визвольного руху.

Головним лікарем мене призначили не одразу. Придивлялися, чи впораюся з роботою в ролі виконуючого обов'язки. Чи здатний організувати колектив, оновити матеріально-технічну базу. А ще, я це добре розумів, керівництво цікавило моє вміння комунікувати з поважними гостями, які приїжджають у «Лісову пісню». Адже санаторій був своєрідною візитівкою місцевого начальства, яку демонстрували різним перевіряльникам з області, Києва, Москви.

Три місяці мене також перевіряли. Приїжджали по черзі то перший секретар райкому партії, то голова райвиконкому. Потім – головний лікар санстанції, начальник пожежної охорони, начальник міліції. Чи не щодня я зустрічав нових гостей. Перевіряли мою благонадійність, з'ясовували, чи вмію тримати язик за зубами й навіть те, чи можу випити, коли треба, і при цьому не сп'яніти. Ясна річ, прискіпливий відбір проводився і з професійної точки зору: ти повинен був довести, що спроможний організувати колектив та забезпечити його ефективну роботу.

Останній «бойовий рубіж», який мені просто необхідно було пройти, – стати членом КПРС. Після цього я міг відповідати вимогам керівника санаторно-лікувального закладу. Такою була тодішня правда життя.

Коли я бачу, як «патріоти» мого віку, трудова біографія яких починалася в колишньому СРСР, замовчують або навмисне приховують свою причетність до Комуністичної партії, мені стає бридко. Я звик завжди речі називати своїми іменами, а таких людей – пристосуванцями, хамелеонами. Треба чесно сказати: радянська система призначення кадрів, просування по «кар'єрній драбині» прямо залежала від членства в КПРС. Це не означало, що взявши в руки партквиток, ці люди одночасно ставали «ідейними борцями партії». Відомі вчені, письменники, промисловці, голови колгоспів досягали професійної самореалізації, будучи причетними (багато хто – вимушено) до комуністичних лав... Причетними. І все. Інакше їхніх відкриттів, книг, досягнень могло б не бути. Я поважаю тих, хто, навіть будучи дисидентом у душі, не замовчує у своїй біографії цю сторінку – членство в КПРС. Така була країна. Такі обставини. Головне в тій ситуації – залишатися порядною людиною, примножуючи своїм талантом добро.

...Коли як виконуючий обов'язки я витримав усі «перевірки», надійшов наказ про призначення мене головним лікарем Шацького міжколгоспного санаторію «Лісова пісня». Рентгенодіагностикою я займався і далі, але оскільки суміщення посади лікаря й головного лікаря заборонялося, приймав відвідувачів безоплатно, аби не втрачати фахові навички. Та й, як з'ясувалося, знайти нового спеціаліста на місце лікаря-рентгенолога було не так то і просто...

*Волинь...
Шацькі озера.*

Дванадцята віть. Вільхова

Про чарівну Волинь,
оновлену «Лісову пісню»
й перші справи,
схожі на власноруч
виплекані дерева...

*З всіх найдивніша мова гайова:
в рушницю ночі вклав хтось зорі-кулі,
на вільхах місяць розкляють зозулі,
росте Антонич і росте трава.*

(Богдан-Ігор Антонич)

У 1979 році почали будівництво нового спального корпусу санаторію «Лісова пісня» на 250 місць. Окремо заклали фундамент під сучасний лікувальний корпус із грязьовим та ванним відділеннями.

Далі побудували нову котельню, їдальню, овочесховище. Облагородили пляж, провели благоустрій території. За ті вісім років, що я там працював керівником, освоїли величезний обсяг робіт. Звісно, я дуже вдячний команді, однодумцям, людям, які мені повірили й підставили плече. Окремо хочу подякувати тодішньому першому заступнику голови Волинського облвиконкому Івану Сергійовичу Дудку. Дуже прогресивний чоловік, який прагнув усіляко підтримати працівників села і створити для них висококласний міжколгоспний санаторій.

У «Лісовій пісні» гостро стояло питання естетичного оздоблення споруд. Ось тут сповна проявилася «творча жилка», яка не покидала мене ніколи й завжди конкурувала з «прагматичною». Я серйозно зайнявся дизайном внутрішніх приміщень санаторію, залучив художників із Володимир-Волинського, скульпторів, оздоблювачів.

Тоді наводити «красоти» було вкрай важко: існували будівельні стандарти, за рамки яких виходити не дозволялося. До речі, ці дурні правила стали при-

Санаторій «Лісова пісня». Волинь. Сучасне фото.

чиною однотипної нецікавої забудови цілих мікрорайонів і міст. Але попри заборони й перепони (було б бажання!) ми провели таке оновлення «Лісової пісні», що вже у 1982 році на Всесоюзному конкурсі міжколгоспних санаторіїв за всіма показниками наш заклад посів перше місце серед ста учасників. У свої кращі часи наша оздоровниця приймала одночасно до 500 відпочивальників. З нами охоче співпрацювали профспілки. Слава про «Лісову пісню» облетіла всю Україну.

Якщо я скажу, що все в мене йшло гладко, – буду нещирим. Зазвичай дієві, результативні люди мають заздрісників. Це неминучий «атрибут» успішної людини. А ще є «ображені».

Для того, щоб досягти успіху, ти маєш мобілізувати людей. І дисципліна тут – чи не основний фактор. Один раз допустиш «слабинку», заплутиш очі на порушення – чекай безладу й бардаку. Тому порушників варто виявляти й показово звільнятися від них. Тоді інші люди бачитимуть, що такі «номери» не проходять. Але проявивши принциповість, готуйтеся до того, що на одного-двох мстивих ворогів побільшає.

Був у мене в «Лісовій пісні» один лікар-лаборант. Амбіції зашкалювали. Є такі люди: потенціал мінімальний, проте запити колосальні. Їм чомусь здається, що їх завжди недооцінюють, утискують, постійно чогось недодають. Так ось, дружина цього амбітного лікаря-лаборанта керувала харчоблоком санаторної їдальні. З однією з її працівниць трапився нещасний випадок через порушення трудової дисципліни. У таких ситуаціях є міра відповідальності керівника підрозділу. Я оголосив їй догану. Що тут почалося! Це подружжя розпочало проти мене цілу війну. Складалося враження, що вони готувалися до неї не один рік і

Волинь, санаторій «Лісова пісня»:
В. Попович, О. Попович, О. Грицак,
Л. Грицак, 1976 р.

чекали лише нагоди. Нею стала, як їм здавалося, незаслужена догана. І пішло-поїхало!.. Анонімка за анонімною. В різні інстанції. «Грицак сякий-такий! А ще (така інтрига!) він буде при харчоблоці якусь потаємну гостьову кімнату...».

Кімнату я справді робив. Мала бути красива, нестандартна зала, де, ніде правди діти, можна приймати і гостей. Поважні люди до «Лісової пісні» приїжджали постійно. Привозили делегації партійні, комсомольські, профспілкові діячі. Таке було тоді

життя, що вдієш. Я не міг цих людей приймати, скажімо, в загальній санаторній їдальні. Та знаючи про можливі наслідки з оздобленням гостьової кімнати, заручився, як кажуть, підтримкою «нагорі»: приїхав до тодішнього першого секретаря Любомльського райкому партії Миколи Даниловича Мельничука (Шацького району ще не існувало) і розповів про свою «новобудову». Він толковий був чоловік. Уважно вислухав, а тоді запитує:

– А що за оздоблення ти робиш?

– Узав художника, різьбяр, який за невеличку суму розробив дизайн. Змайстрував фриз із дерев'яним різьбленням. Оновимо двері, вікна в народному стилі. На стіни поклеїмо шпалери. Тепер із цими анонімками не знаю, як бути далі.

– А що тобі залишилося зробити?

– Підлогу.

Партійний секретар, посміхаючись, поплескав по плечу:

– Ну то і роби підлогу.

Наша кімната для прийомів як на нинішні часи – досить скромна, просто естетична, красива вітальня. Тоді ж вона видавалася мало не вершиною зодчества. Ми вклали душу й майстерність в її оздоблення. Хто тільки нею не захоплювався. Гості із Шацька, Луцька, Києва. Із-за кордону приїжджали делегації. Я розумів, що для санаторію «Лісова пісня» це неабияка реклама. Чим більше впливових людей сюди навідається, тим упевненіше ми почуватимемося з кількісним наповненням відпочивальниками. І справді – настав час, що в «Лісову пісню» не так просто було путівку дістати.

Я вдячний долі за те, що на своєму трудовому шляху зустрів прекрасних людей, з якими відроджував «Лісову пісню» на Волині. Серед них – Василь

Серед волинян.

Юрійович Попович, начальник медичної частини. Я його у 1979 році з дружиною Орисею Степанівною переманив із Кропивницького (тодішнього Кіровограда). Дружили ми з цією родиною ще зі студентських років. Дуже порядні, відповідальні, професійні лікарі. Я міг повністю довіритися своєму начмеду і він мене не підводив ніколи. Це дуже важливо, скажу вам, мати поруч надійну людину. Яка підставить плече, а не зробить підніжку. Коли пізніше переїжджав у Трускавець, запросив туди й Поповичів. Василя Юрійовича з «Лісової пісні» не хотіли відпускати, то його Орися пішла на прийом аж у райком партії й таки добилася, щоб їх відпустили. Добрим словом згадую ще таких своїх колег і водночас вірних помічників, як заступник із технічних питань Микола Шачанін, заступник з адміністративно-господарських питань Степан Борсук. Степан був унікальною людиною, самовідданою в роботі. Якщо вже «загорається», то віддається справі сповна. Люблю таких людей. Здавалося, він жив для інших. Добряк неймовірний! Розіб'ється, свої гроші в заставу віддасть, втратить здоров'я, але зробить, дістане, привезе те, що треба. Причому не лише на роботі, а й у побуті був таким: одному город скопати, другому – гній завезти. На таких людях світ тримається і добро! На жаль, Степана вже серед нас немає... Віддав себе сповна й пішов за вічну межу. Я вдячний співробітникам, лікарям, усім, із ким довелося десять років працювати в «Лісовій пісні». Ці роки, попри якісь негаразди, я згадую світлим, чистим спо-

*Приємне спілкування керівництва санаторіїв «Лісова пісня»
та «Берестье» (Білорусь), 1980-і.*

мином... Ми багато часу проводили разом. Така, знаєте, була дружна бригада серед лісу: вміли працювати, вміли й відпочивати. Організовували різні вечорниці, виставки квітів, конкурси серед співробітників санаторію. На свята кожен приносив щось виготовлене власноруч – вишивки, малюнки, смачного домашнього пирога тощо. Це здружувало нас, робило єдиною командою. Тому в лісі нам сумно не було.

Санаторій «Лісова пісня» знаходився на березі озера Пісочного. Дуже гарне, чисте, мальовниче озеро. Діаметром близько 800 метрів, глибина сягала 21 метра. До речі, в ньому була особлива вода, кажуть, зі сріблом. Досі існують перекази, що сюди привозили бійців, яким чудодійна вода загоювала рани.

Світязь, на відміну від Пісочного, значно мілкіший, тому й прогрівається краще. Хоча і на Світязі є небезпечні глибини-ями до 62 метрів.

За два кілометри від санаторію – ще одне озеро, Перемут. Майже правильної круглої форми, в діаметрі до 600 метрів. Перешийком воно з'єднане ще з одним озером під назвою Луки. Можливо, назву таку отримало через своє мілководдя (глибина його до трьох метрів) і товстий шар сапропелю, відмерлих водоростей. Цей шар заглиблювався на кілька десятків метрів. На Луках водилися дуже смачні карасі, дикі качки і лисухи. Луки – найліпше місце для полювання. Туди з'їжджалися мисливці чи не з усієї Львівської та Волинської областей. Лисух у сезон полювання піднімалося в небо стільки!.. Мов граків над свіжою ріллею. Ціла хмара. Так тривало на Луках доти, доки на озері не осели-

Волинь, які вони різні ці озера.

лися... лебеді. Лисухи не витримали конкуренції й поступово їхня популяція зменшилася.

Пригадую, одного року ми нарахували на Луках і Перемуті понад п'ятдесят лебедів. Хоча навіть старожили не пам'ятали, щоб вони колись сюди прилітали. До того часу це була дуже велика рідкість.

Я став свідком першого прильоту зграї лебедів у ці місця. Зима, кінець грудня, початок січня, вода вже почала братися льодком. І тут, наче лапатий сніг, на озеро впали лебеді. Було їх так багато. Забіліло все довкола. Трималися всі гурту, близьенько один від одного. Люди поставилися турботливо, лісництво завозило для них пшеницю, кукурудзу. Так і перезимували в ополонці, на озері, оселилися. Відтоді почали прилітати щороку.

Там, на Шацьких озерах, я дізнався, що незважаючи на романтичний ореол, яким наділені лебеді, вони дуже агресивні. Причому до всіх – птахів, звірини, людей. Звісно, лебедина вірність – то тема окрема. Але нікого до себе вони не підпускали. Могли навіть самі напасти й заклавати. Лебідь – птиця могутня й дужа. В крилах надзвичайно сильна. Носа людині точно зможе зламати.

А найгірше те, що лебеді не вживаються з іншими птахами. Там, де є вони, – немає місця нікому. Ось така вона, «лебедина філософія». На Перемуті й Луках вони розігнали геть усіх інших пернатих. А самі облюбували ці казкові місця й досі там живуть. Як і належить, восени відлітають у теплі краї. А весною знову повертаються на свою Волинь. Тепер уже вона точно їхня!

Історія з лебедями розбурхала в моїй пам'яті хронологію трагічних подій, пов'язаних із Волинню, про які я коротко розповідав на початку. Різні народи (як ті птахи) століттями воювали за цю благодатну, красиву землю: українці, литовці, поляки, німці, росіяни. Нині, виходить, ми з вами – «лебеді». Адже це – наша земля! Так важливо втримати її в такий мінливий і тривожний час. Не дати на розтерзання ворогові, лишити єдиною та неподільною. Бо з півночі на південь, із заходу на схід наша Україна неповторна, найкраща на білому світі!

* * *

Шкода, що частина планів із реорганізації «Лісової пісні» так і залишилися нереалізованою. Зокрема, ми запроектували спорудження на території санаторію плавального басейну. Включили його до плану будівництва. Це мало сприяти цілорічному наповненню закладу. Адже взимку сюди майже не приїжджали відпочивальники. Ми встигли навіть закласти фундамент. Але потім через певні сімейні обставини я покинув «Лісову пісню», чарівні Шацькі озера, Волинь, яка так припала до серця...

Після мого від'їзду щось за інерцією ще розвивалося. Однак потім будівництво басейну законсервували... до сьогоднішнього дня. Шкода, але нове керівництво санаторію не лише не примножило, а, навпаки, ліквідувало те, що нам вдалося зробити. Грязьове відділення тих потужностей, яких ми досягли, прикрили... Спочатку я потерпав душею, цікавився, їздив на Волинь... Але потім нові справи забирали все більше й більше часу.

Нині санаторій «Лісова пісня» в Шацьку переживає не найкращі часи. Люди сюди приїжджають хіба що влітку. Та й то здебільшого покупатися в озерах, половити рибу, позбирати гриби.

Я досі маю неподалік «Лісової пісні» дачу, тому періодично заїжджаю й сюди. Мало що змінилося відтоді, все лише старіє та занепадає. Жодної новизни тут не бачу. Навіть рудимент соціалізму – та сама дошка пошани досі стоїть, іржавіє, не придумали, що з неї зробити.

Знаєте, колись я зі сльозами на очах залишав цей санаторій. Настільки звик до нього, до людей, до природи. Але обставини були сильнішими за мої бажання. Виїжджав, плекаючи глибоко в серці надію – повернутися...

*Волинь,
санаторій «Лісова пісня».
Сучасний вигляд.*

Санаторій «Лісова пісня» – будні та свята.

Друзі, колеги, однодумці...

Тринадцята віть. Кленова

Про Шацькі озера,
цікаві бувальщини
та рецепт
найсмачнішої рибної юшки

*Димить стерня над синіми ярами,
Ряхтить над кленами рожева далина –
І, полином надихавшись сповна,
Встає зоря вечірня з полина...*
(Микола Вінграновський)

Явчинив би несправедливо, коли б у цій книзі оминув увагою життєдайне сине намисто Шацьких озер. Вони мене так манили до себе, надихали чистою повінню, давали заряд красивої енергії на все подальше життя.

Мені приємно, що саме під час мого перебування тут, на базі унікальних природних комплексів приозер'я, у 1983 році створено Шацький національний природний парк площею майже 50 тисяч гектарів. Його основа – лісові озера (їх на території парку – 23, включно із безіменними). Я об'їздив-обходив-обплавав усі. І хотів би нині, як людей, назвати їх поіменно: Пісочне, Перемут, Луки, Пулемецьке, Острів'янське, Соминець, Кримне, Линовець, Карасинець, Плотичча, Озерце, Мошне.

Королівським озером, понад усякий сумнів, є Світязь – найбільше та найглибше серед озер природного походження в Україні. Довжина його берегової лінії сягає 30 кілометрів. Ця водойма має дивну здатність до самоочищення завдяки потужним джерелам, що б'ють із підводних карстових воронок. Колись світязьку воду возили для косметичних цілей навіть у варшавські салони. Цій воді досі вдається зберігати вражаючу прозорість і чистоту. Пливучи озером, можна розглядати його таємниче дно на глибині 5 – 6 метрів...

Світязь при заході сонця.

У Світязя є своє «зелене око». Це – острів. У народі його романтично називають «Острів закоханих». Я також любив навідуватися на цей чарівний острів, сповнений загадковості й краси.

Озеро має мальовничу затоку, з'єднану з ним вузесеньким перешийком. Своєрідний Світязь у мініатюрі.

Найкрасивіший Світязь – на світанку або при заході сонця. Тихий плескіт хвиль нагадує про швидкоплинність життя, налаштовує твою душу, мов камертон, на справжнє, людяне, вічне...

В минулому, за литовсько-польського та російського панування, Шацькі озера перебували у приватній власності. Озеро Світязь, приміром, було конфісковане царським урядом в одного польського магната й подароване вже російському можновладцю – волинському генерал-губернатору. Його нащадки намагалися продати Світязь за 65 тисяч російських рублів. Величезні як на ті часи гроші. Останній власник Світязя польський пан Поплавський заборонив жителям навколишніх сіл не лише рибалити на озері, а й пасти поблизу нього худобу. Було це не так давно, в 1930-х роках.

У прозорі озера, які наповнюються й живляться підземними водами, в радянські часи запускали личинки вугрів. Їх за валюту закуповували у Франції, перевозили літаками в пластикових контейнерах і випускали зі спеціальних лотків.... Ця примхлива риба тут досить добре почувалася. Пам'ятаю, коли я приїхав на Волинь у 1976 році, то личинки вугрів ще запускали в Шацькі озера. У 1980-ті роки ставлення до цієї делікатної справи погіршилося, личинки скидали в озера просто з гелікоптерів. Багато личинок прибивало вітром до берега, де вони гинули. Та навіть через п'ятнадцять років, незважаючи на те, що вугрів тут уже не запускали, рибалки все ще виловлювали їх у різних Шацьких озерах. Як відомо, вугрі нерестяться тільки в Саргасовому морі. Як

вони нині потрапляють у Шацькі озера – невідомо.

Безумовно, Шацькі озера є органічною частиною єдиного ландшафту, який включає евтрофні, мезотрофні, оліготрофні болота. А ще – віковічні ліси, які наповнюють повітря життєдайним озоном. В екосистемі національного парку перелітні птахи знаходять місце для розмноження, а відлітаючи з півночі у вирій, – можливість для перепочинку та харчування.

На емблемі Шацького національного парку – сніжно-біле латаття, яке в народі називають водяною лілією. Завдяки унікальній цінності флори та фауни Шацький національний парк входить до Міжнародної мережі біосферних резерватів – природних оазисів планети Земля з величезними запасами питної води. Ось у цьому, без перебільшення, раю я прожив десять років. І ще саме тут, у краю соснових та мішаних лісів, дізнався, що кленовий сік смачніший за березовий. Ось так. А клен – особливе дерево, неймовірно красиве восени.

...Пролітаючи над цим оазисом, бачу зелене море лісів та лугів, помережаних синім намистом озер. Полісся насправді – горизонтальне. Після буцацьких та чортківських пагорбів ці ландшафти видалися для мене незвичними. Усе – як на долоні. На кілометри. Коли ж узимку пробував знайти якусь гірку, аби спуститися з вітерцем на лижах, виявилось, – то ціла проблема. Друзі якось відшукали мені пагорб заввишки три метри. Ото і вся волинська «висота». Але

Мисливці. З другим – Анатолієм Бондарем.

Озеро Перемут.

цей ганж легко можна пережити. Він компенсується іншими небаченими перевагами.

Як завзятий мисливець та рибалка я в Шацьку одразу ж познайомився з місцевими любителями цієї справи. Найкращим моїм наставником і компаньйоном був тут Юрій Петрович Корнілов – рибалка і мисливець в одній особі. Та ще й який!.. Іноді він так захо-

плювався, що дивлячись на нього збоку, можна було подумати: оце і є його основне покликання в житті. Хоча ні, – ще й музика. Юрій Петрович навчав діток у школі грі на акордеоні. Сам віртуозно перебирав клавішами, наче полював за кожною нотою. Зате коли полював у лісі – ніби грав на акордеоні. Ось таке незвичне гармонійне поєднання було в цього чоловіка. Дружині Надії Петрівні, лікарю санаторію «Лісова пісня», залишалося терпляче чекати чоловіка то з полювання, то з риболовлі.

Весною ми завжди їздили ловити рибу. Це вже стало своєрідним ритуалом. Уявляєте – карася грамів на 700 упіймати?! Я навіть опанував підводну риболовлю, купив для цього водолазного костюма й спеціальне обладнання.

Обстежуючи водойми, помітили мочарі, які, наче гумові, аж угиналися під ногами. А в окремих місцях були такі відкриті «колодязі» шириною метрів зо п'ять, з яких риба випливала нагору. Глибина колодязів, за нашими замірами, сягала 15 – 20 метрів. Мабуть, під тугими шарами ґрунту знаходилися підземні озера. Коли ж вони весною розливалися, рибу можна було брати на відмілинах голими руками. Ми приловчилися «рибалити» за допомогою відра без денця: побачив рибину на мілині, накрив зверху відром, а тоді вже витягуєш руками...

Для мене, вродженого природолюбця, околиці Шацька нагадували незвідані загадкові материки. Коли купив собі автомобіля, географія знайомства з неповторною Волиню значно розширилася. А куди не можна було доїхати автомобілем – їздили на мотоциклах. Ловили рибу скрізь. Щораз різну, але однаково смачну. У такій незвичайно чистій воді водилася тільки смачна риба. Смачнішої я не куштував ніде. А коли звариш юшку одночасно з кількох видів риби – від неї за вуха не відтягнеш! Що характерно – за роки, проведені в Шацьку, я вже за смаком риби міг визначити, з якого озера вона виловлена. У Світіязі – найсолодша.

Наслідуючи приклад моєї мами, яка поділилася в цій книзі улюбленими рецептами консервації, я також розкрию свій секрет приготування найсмачнішої рибної юшки.

По-перше, юшка повинна готуватися з кількох видів риби. Для гарного смаку в ній обов'язково має бути карась. Він додає страві солодкуватого присмаку. Потім кладемо вугра. Багато його не потрібно. Коли казанець приблиз-

*Дайвінг на Шацьких озерах.
У пошуках раків, 1985 р.*

но на 10 чоловік, то потрібен один, максимум – два вугри (якщо невеликі), з більших вугрів для юшки можна використати лише голови і хвости. Не вгадаєте з вугром – юшка може вийти занадто жирною. А це серйозний недолік.

Далі мусить бути якась біла риба – плітка, лясч чи кілька окунців, котрі теж дають навар і свій специфічний смак. Коли ж удасться впіймати лина – кидайте його в юшку негайно! Це – суперова річ! Просто ловиться він тільки до липня, а потім кудись ховається. І все – немає лина.

Можна ще для екзотики покласти до юшки трохи канадського сомика. Він теж смачний. Ось такий «набір» гарантує вам справжню рибну юшку.

Якщо ж зварите її лише з вугра – буде жирною, нудотною. Якщо лише з канадського сомика – матиме специфічний запах. Рибалка, який себе поважає, не варитиме юшку окремо також із верховодки, плітки, окуня, адже це зовсім не жирна риба, отже, страва вийде надто прісною.

Далі вже просто: додаємо одну чи дві цибулини на казанець (потім їх можна викинути). Цибулину перед цим надрізати начетверо, лаврового листка кладемо півтори штуки, не більше.

І ні в якому разі до юшки не можна додавати ні сала, ні курки, як це розказують деякі «знавці»: мовляв, найкраща юшка – це коли спочатку кладуть курку, а потім – рибу. Але тоді у вас вийде курячий бульйон, який із рибною юшкою не має нічого спільного.

Що іще важливо в приготуванні юшки? Зазвичай я варю її так: закладаю

*Змагання з рибної ловлі головних лікарів Трускавця,
с. Рудники Миколаївського району, 1980-і роки.*

рибу разом із невеликою кількістю картоплі та моркви. Якщо риба більша, тоді можна дати сильніший вогонь, поклавши її в холодну воду. Якщо дрібнувата – кидаю в кінці, щоб не розварилася.

Та головне в юшці – запам'ятайте! – не дати їй кипіти. Треба доводити навіть не до кипіння, а до температури 95 градусів, коли виходять маленькі бульбашки, і так вона має мліти годину-півтори. Запам'ятали? Не дати юшці кипіти й постійно збирати піну. У процесі варіння з риби виварюється білок, який у ній є в надлишку, й утворюється піна. Якщо її не збирати, страва вийде каламутною...

Дехто каже, що юшку треба варити, доки в риби очі не побіліють... Ні і ще раз ні! Тут якраз важливо дати їй «наваритися», щоб картопля й морква увібрали в себе смак усієї риби. Саме морква «сигналізує» про готовність юшки: якщо вона вже розм'якла (а морква вариться довше від картоплі), значить юшка готова. Цього часу достатньо, аби риба віддала все те, що необхідно.

Відтак прозору, наче бурштин, юшку треба приправити: спочатку сіллю (сіль потроху можна додавати й під час «томління»), а потім перцю (залежно від того, хто яку гостроту любить). Важливо не переплутати послідовність: перець обов'язково після солі, а не навпаки. Якщо ж спершу приправити перцем, то потім можна помилитися з кількістю солі, яку треба додати.

Насамкінець юшку заправляємо дрібно насіченими кропом і петрушкою. Даємо трохи відстоятися (якщо вистачає терпіння). Як правило, довше біля такої смакоти ніхто й не витримає, ковтаючи слину та тримаючи ложки наготові.

Була в мене одна історія, пов'язана з рибною юшкою...

Самі розумієте, коли хтось із начальства хоча б один раз покуштує справжню юшку, його вже не віднадиш. Сам їде, ще й привозить із собою інших. Так мою юшку розрекламували, що хоч переходь куховарити з посади головного лікаря! В Шацьк часто навідувалися гості з Луцька, Львова, Києва. Відомі люди. Що їм тут можна показати? Звісно, Шацькі озера. А чим нагодувати?

Звісно, рибною юшкою. До того ж ми в «Лісовій пісні» справді навчилися дуже добре приймати гостей різного рівня. Хоч би й президентів! І берег у нас гарний був, пляж, квітуча територія...

Якось телефонує до мене перший секретар Волинського обкому комсомолу на прізвище Козюра:

– Хочу привезти до вас наших білоруських друзів, із Бреста. Під вечір, години о сьомій заїдемо. Зваріть вашої знаменитої юшки.

– А скільки чоловік буде? – Запитую.

– Та небагато, може, зо п'ять. Одна машина...

Організував я наших дівчат із кухні. Просто на природі, неподалік санаторію, поруч із лісницькою альтанкою поставили триноги. Варимо. Сам собі думаю: юшка на природі йде за милу душу! Із запасом зваримо, ціле відро.

Надходить призначений час – нема гостей. Друга година минає – нема. Вже і юшка вихолонула – нема. Аж десь під одинадцятую годину ночі їдуть. За фарами рахую: одна машина, друга, третя, четверта, п'ята... І в кожній – повно людей. Більше двадцяти чоловік. Що робити?! Якось треба викручуватися. Сало ріжемо, помідори, огірки, ще якісь закуски... Сіли за стіл. Бачу, голодні. Розігріли юшку. Вони ж не нахваляться:

– А можна добавки?

Гостинним господарям не гоже відмовляти гостям. Кажу дівчатам:

– Додавайте потроху води й знов варіть...

Наливаємо повторно юшку. З'їли. Просять ще. Ну не скажеш же, що вже закінчилася. Моргаю дівчатам: доливайте води. А що робити?! Гості ж під чарку не перестають юшку хвалити. Так ми разів три «доварювали». Гамір, сміх, тости, пісні!..

Не пив хіба що водій першого секретаря обкому. І коли дівчата подали по третій тарілці, він узяв ложку: сьорб, сьорб... І каже:

«Це що, «тройна уха»?» і загадково усміхнувся. (Хто не знає, поясню значення цього рибальського терміна, коли три рази міняють рибу під час приготування юшки. Одну відварили – витягують. Кладуть свіжу рибу, відварили – знову витягують. Тоді закладають третю... Відвар із трьох порцій риби й називається «потрійна юшка». Це можна в марлі робити, щоб зручніше витягувати й не залишалося кісток).

Тоді ж, під час прийому гостей-білорусів, хоча ми й доливали води, юшка все одно щоразу виходила славна, адже риби там із піввідра було. З великим запасом поклали. Хоча, звісно, неписане правило ми з другої порції порушили. Знаєте, яке неписане правило справжньої рибної юшки? Вона має бути густою, щоб аж губи злипалися!

Тепер кілька правдивих історій із мого полювання, яке складало серйозну

*Із синами після риболовлі.
Львівська область.*

конкуренцію риболовлі.

На Волинь я приїхав, маючи певний мисливський досвід на Тернопільщині. В нас усе відбувалося за правилами: загони, гончі... У Шацьк я перший привіз на полювання мисливських собак – російських гончих. Одна з них була бура, друга – коричнева з темними плямами, третя – ряба (біла з чорними й коричневими плямами). Потім купив естонських гончих (подібні до рябої, тільки меншого розміру). Юрій Петрович Корнілов, з яким ми завжди полювали разом, після того купив і собі естонську гончу.

Полювання тоді було захоплююче (на території ще не створеного на той час національного парку). Дичини – кишіло! Що дивно – до надання цим угіддям статусу національного парку дичина тут була, після оголошення – щезла. Причину ми зрозуміли пізніше: набраний великий штат егерів, які мали охороняти звірину від браконьєрів, самі виявилися найбільшими браконьєрами. «Доохоронялися» до того, що, крім лисиць, у лісах нічого не залишилося.

Ми ж у дозволений для мисливства період полювали на козуль, диких кабанів, зайців. Ходили також із рушницями вдвох із сусідом Петром Петровичем Іванюком. Якось я підстрелив зайця. Йдемо нарізно. Дай, думаю, пожарту: посадив того зайця на задні лапи і паличками підтримую його, щоб виглядав, мов живий. Не помітив, як Петро Петрович тихенько до мене ззаду заходить:

– Що, ляльковий театр організовуєш?

Не пройшов «номер», зате посміялися від душі.

Другий випадок трапився з тим же Петром Петровичем. Поїхали ми на полювання подалі від санаторію. А погода така паршива – туман, мряка, навіть сніг поривається. Собака зовсім не хоче працювати. І раптом поруч, деś за метрів сто від нас – постріл! Ми одразу рушниці поскидали з плечей, приготувалися, бо коли деś стріляють – часто буває так, що звір може летіти просто на тебе. І справді – вискакує переляканий заєць. І метрів за п'ять від нас падає. Ми з Петром Петровичем презирнулися – ні я не встиг вистрелити, ні він... Але сусід мій одразу зметиковав, що робити: хапає того зайця і як власний трофей прив'язує до мисливського пояса.

Під час полювання на Волині.

– Петю, – кажу йому, – ти хоч у повітря «пульни», щоб виправдати зайця як свого...

Петро Петрович, ні на хвилину не знітившись, притримує зайця за вуха правою рукою, а лівою стріляє вгору (він був здоровань, міг і однією рукою стріляти). Бах! Бах!...

Саме в цей момент із куців виходять хлопці (ті, що насправді встрілили зайця) і кажуть:

– Ну маладець, гарно стріляєш!

Одне слово, зайця довелося повернути. Петя ще довго мене просив, аби нікому не розказував. Я й тримався. Тепер, гадаю, за давністю літ можна «розсекретити» той випадок.

А одного разу ми поїхали на полювання аж на кордон із Білоруссю. Таке село під назвою Піща. Там були великі ставки, зарослі очеретом... Полювання обіцяло бути вдалим. Якраз приїхали першого дня відкриття полювання. А для мисливців це, як відомо, неабияке свято. До нього і патрони заготовляють чи дріб, і удосталь самогонки женуть. Полювання на пернатих відкривається традиційно в другу суботу серпня. Качки над нами літали, як ваговози, – відгодовані колгоспною пшеницею та кормом для риб, який розсипали в ставках.

Постріляли ми трохи. Щось не складалося, тільки качок полякали. Сіли обідати. І тут усі зрозуміли, що вибилися з традиційного графіка. Ми ж запізно приїхали. Одразу видно – більше для «спілкування», бо хлопці завбачливо вже риби наловили і юшку зварили. Випили по сто, двісті... Хтось подав ідею,

що, мовляв, раз відкрився сезон полювання на пернатих, то давайте хоч у голубів постріляємо. Їх тут сила-силенна! Кількох підстрелили, потім суп із тих голубів зварили.

Юрій Петрович Корнілов, найстарший серед нас, по праву вважався мисливським авторитетом. Він і запропонував зіграти в карти, тільки не «в дурня», а в нову гру – «у півня». Пояснив правила. Я вже точно не пам'ятаю... скидаються карти й хтось неодмінно стає крайнім! Далі Корнілов каже:

– А тепер – основна «родзинка»: в кого на руках лишиться найбільше карт по завершенні гри, той має кукурікати. По одному разу за кожну карту.

Далі хтось із хлопців для цікавості ускладнив завдання:

– Кукурікати тут, собі під ніс? Кому це цікаво?! Пропоную вилазити на дах пташника, ставати на одну ногу (як справжній півень!) і махаючи руками, ніби крильми, кукурікати...

Усі були в такому веселому стані, що проголосували одноголосно.

І ось вона, іронія долі! – програв саме Юрій Петрович, який у цю гру, як він сам розповідав, грав «тищу разів». А тепер така «картина маслом»: солідний сивий чолов'яга дряпається по шиферу пташника... Захеканий, ледь добирається до того клятого димаря й, тримаючи одну босу ногу зігнутою в коліні, голосно кукурікає.

Перелякані голуби порозліталися в різні боки, а ми як стояли, так і попадали з реготу. Бо Юрій Петрович це робив надзвичайно серйозно, відповідально, голосно. І від цього ставало ще кумедніше. Довго він «голосив» над нами, бо аж 36 карт умудрився в себе залишити!.. А ми хапаємося за животи й просимо:

– Ой, Юрію Петровичу, досить! Досить, Юрію Петро-ви-чу-у-у-у!...

Та він у відповідь серйозно:

– Не злізу, доки не до-ку-ку-рі-каю!..

І таки не пожалів нас – докукурікав із повним видихом. Усі тридцять шість разів!

Отож, згадуючи Волинь і ностальгуючи за людьми й добрими справами, які там вдалося зробити, я ще й завжди посміхаюся. Тепер ви розумієте, чому...

Трофеї – тетеруки.

Чотирнадцята віть. Соснова

Про недовгу роботу в Луцьку,
переїзд до Трускавця,
зміну медичного халата
на будівельну спецв'язку,
будівництво санаторію «Карпати»

*Багряне сонце сутінню лісної
у просвіт хмар показує кіно,
і десь на пні під сивою сосною
ведмеді забивають доміно.*

(Ліна Костенко)

У кожної людини бувають періоди, коли вона змушена займатися справою не до душі. Чого гріха таїти – багато хто мучиться так усе життя, віддаючи його на поталу марудній, нецікавій, «не своїй» роботі. Так трапилося й зі мною, коли я опинився в Луцьку на бюрократичній, «паперовій» посаді начальника об'єднання міжколгоспних оздоровниць Волинської області. Для когось окремий кабінет із секретаркою – вершина мрій. Але не для мене. Я люблю рухливу, динамічну роботу і повноцінно живу лише тоді, коли бачу конкретні плоди своєї праці, а не стоси нікому не потрібних паперів перед очима.

У Луцьку я затримався майже на рік. Перейшов на роботу до об'єднання міжколгоспних оздоровниць. Мешкав у гуртожитку. Дружина у Чорткові в цей час народила мого першого сина Ярослава. Як тоді було заведено, став на квартирний облік (в обласному управ-

*Нам не тісно!
Батько із синами.*

лінні сільського господарства). Я налаштувався на стандартну біографію посадовця.

Уже ось-ось маю отримати квартиру, як тут раптом телеграма: «Терміново приїздить до Львова. Є серйозна пропозиція. Л. А. Дунець». Я здогадався, що йтиметься про Трускавець. Тут варто згадати один епізод. Коли я в «Лісовій пісні» допрацьовував останні тижні, туди приїхав на відпочинок начальник Львівського обласного управління сільського господарства Леонтій Антонович Дунець. Я завше особисто зустрічаю гостей. Тим паче людину, яку знаю і поважаю. Він у розмовах багато розпитував про санаторій, приглядався, як працюю, спілкувався не лише зі мною, а й із персоналом, відпочивальниками. Перед від'їздом похвалив і подякував за гарний відпочинок. А буквально через кілька днів приїздить у «Лісову пісню» головний лікар трускавецького пансіонату «Карпати» й просто з порога, без будь-яких натяків каже:

*Л. Дунець – куратор
будівництва санаторію
«Карпати».*

– Мене прислав Леонтій Антонович Дунець, щоб я спробував Вас переманити працювати в Трускавець.

Далі відверто розповів, що шукає собі заміну й пропонує посаду головного лікаря. Таке буває нечасто, коли людина відверто агітує на своє місце. В Трускавці до цього я був лише один раз. Поїхав туди з ознайомчою поїздкою. Місто надзвичайно сподобалося. Хоча тоді я навіть не здогадувався, що із цим краєм і «Карпатами» доля поєднає мене на багато-багато щасливих років. Що ж до «Карпат» – це окрема розмова. Бо, як виявилось, те, що тоді називалося «Карпатами», до санаторію не мало майже ніякого відношення. Але про все по порядку.

Отож, отримавши телеграму від Л. А. Дунця, я швидко зібрався й поїхав до Львова. Здавалося, я чекав подібного запрошення. Це був період, коли відчуваєш у собі сили, в жилах нуртує гаряча, неспокійна кров, а голова переповнена новими ідеями. До того ж ти вже маєш досвід організаційної роботи з людьми і тобі є що показати зі зробленого. Одне слово, незважаючи на можливість швидко отримати квартиру в Луцьку й будувати свою державну кар'єру на Волині, я прийняв пропозицію переїхати в Трускавець.

Звісно, більшість родичів і друзів мене не зрозуміла. Не відпускали і в Луцьку. Та все ж, зважаючи на мою вперту натуру, всі знали: якщо намірився – то вже від свого не відступлюся. Такий характер.

*Багаторічний голова Трускавця
Б. Д. Петровський.*

І ось – Трускавець... Огорнутий смерековим Підгір'ям, ніби лагідними долонями. Моя душа відгукнулася на це місто. Так буває, коли ти щось сприймаєш серцем, усе тебе влаштовує, ніщо не дратує... Саме так я сприйняв цей край, його людей і краєвиди. Із перших днів. Таке враження, що завжди мріяв сюди переїхати. І ось нарешті у жовтні 1986 року мрія здійснилася.

Як і годиться, мене представили керівництву міста. Роль «свата» взяв

на себе Леонтій Антонович Дунець, начальник Львівського обласного управління сільського господарства. Спершу зайшли до Болеслава Денисовича Петровського, голови Трускавецького міськвиконкому. Зі всього було видно: перед нами справжній господар міста, людина з великим життєвим, організаторським досвідом. Свого часу він обіймав посаду голови Стрийського райвиконкому. З перших хвилин спілкування сподобався його конкретний, діловий стиль. Відчувалося, що Трускавець він знає і любить. А ще, як потім з'ясувалося в розмові, Болеслав Денисович у дружніх стосунках із Прем'єр-міністром України Віталієм Масолом. За сприяння Кабміну Трускавець як всесоюзна оздоровниця отримував чималі кошти на будівництво і курортних об'єктів, і житла для городян. Нині ми знаємо справжню ціну колишньому Радянському Союзу і його політичній системі, але ніхто не заперечить, що на будівництво в ті часи (і в Трускавці зокрема) виділялися величезні гроші. Зумій лише їх вчасно освоїти. Такого поняття, як «відкати», «відмивання коштів» не існувало. Тому й здавалося щороку по кілька будівельних об'єктів, обов'язково – в комплексі із соціальними спорудами: школами, дитячими садками, бібліотеками, палацами культури. Курортна сфера в ті роки набула масштабного розвитку.

Із першої ж зустрічі ми подружилися з Б. Д. Петровським, і він доклав багато зусиль, аби мої амбітні плани щодо будівництва комплексу санаторію «Карпати» стали реальністю.

...Пансіонат «Карпати», куди мене запросили на посаду головного лікаря, розміщувався в п'ятиповерховому житловому будинку по нинішній вулиці Івана Мазепи. Звісно, я усвідомлював, що їду на посаду не так головного лікаря, як будівельника і виконроба. Та й Л. А. Дунець, у підвідомчій сфері якого перебувала ця оздоровниця, рекомендував мене сюди, лиш коли на власні очі

побачив, як нам вдалося реконструювати «Лісову пісню». Тобто переді мною ставилося завдання збудувати абсолютно новий санаторій, зберігши від попереднього хіба що назву.

Розпочав я із формування групи відповідальних спеціалістів: архітекторів, будівельників, дизайнерів. Словом, команди. Зібралось таким чином 45 професійних людей.

Будову здійснювали так званим господарським способом, іншими словами – самотужки. Мали 41 одиницю техніки. Лікували людей в санаторії-профілакторії й одночасно будували нові приміщення.

Маючи досвід оновлення санаторію «Лісова пісня» на Шацьких озерах, я знав, що одночасно з будівництвом формуватиметься й мій авторитет. Найпереконливішим аргументом у характеристиці тієї чи іншої людини є результати її роботи. Не плани, розмірковування чи бажання, а лише результат. Та не абиякий, а успішний. Правило все робити досконало та якісно, перейняте мною ще від діда Євстахія Івановича Берези, супроводжує мене по життю. Після добре виконаної роботи неодмінно мають залишитися добра слава і добрий спомин та людська вдячність. Розумію, всім не догодиш, але коли ти віддав себе справі до останку, коли ти повністю «виклався», то навіть недруги мовчки це визнають.

Прикарпаття, Львівщина – край особливий. І люди – також. А трускавчани відрізняються неповторним колоритом навіть порівняно зі львів'янами. Здавалося б, яка різниця? Я також народився неподалік (сусіднє Тернопілля), а менталітет людей інший. Тим більше відрізняється він від Волині, де я до того працював. Там люди значно простіші. У Трускавці ж, щоб добитися визнання, треба ой як попідніти! Я в цьому переконуватимуся впродовж усіх років, які тут живу. А ще деякі місцеві мешканці, як би це дипломатичніше висловитися, мають свою особливість. Сюди їде сила-силенна люду. Кожен привозить якусь копійку і витрачає її в санаторії, на процедурах, у поліклініці, в аптеці, а ще – в магазині, на ринку, концерті, дискотеці, в барі. Людям є де заробити. І вони,

В. Шумський – заступник начальника управління сільського господарства Львівщини.

*Команда молодості нашої! Колектив санаторію «Карпати».
Крайні справа: Михайло Кенц і Василь Боднарчик.*

на відміну від сусідніх, не курортних містечок, явно у вииграші. Не лінуйся, працюй, будь підприємливим – і завжди матимеш свій шматок хліба з маслом. А заможніші – значить, вередливіші, незалежніші. Переконувати їх у чомусь – справа не з легких.

Ще я зустрівся (одразу по приїзду) з «особливими» трускавецькими правилами ведення бізнесу. Звісно, за Радянського Союзу це проявлялося не так яскраво (тоді й бізнесу ніякого не було, а так, «спекуляція»). А ось за ринкової економіки початку 1990-х, з її основним правилом: «дозволено все, що не заборонено...», вирішувати питання стало важко. Я із самого початку дав собі клятву: завжди жити і чинити за законом. І поступово звикав до взаємостосунків із місцевим людям.

Риса характеру, яка підводила й підводить не лише мене, – надмірна довірливість. Справи у свого попередника прийняв на довіру: забрав печатку, погортав деякі основні папери. Все! Жодних тобі актів прийому-передачі, як це було прийнято. Лиш коли поступово занурювався в роботу, перед очима поставала неприваблива картина. Приміром, з'ясувалося, що половину цегли, закупленої для будівництва нового корпусу санаторію, розкрадено. Це для мене стало першим шоком. Як таке могло трапитися?! Це ж не десять цеглин чи навіть не сто штук – тисячі!.. Висновок зробив негайно: зібрав керівників підрозділів, будівельників і попередив: хто має наміри «гріти руки» й надалі, краще розраховуйтеся одразу, аби не загіршити ... Сказав я це один раз. Але,

мабуть, так упевнено й рішуче, що бажаючих красти більше не виявилось. На всьляких дрібничках, звісно, злодюжок ловили, але щоб красти так нахабно, як цеглу... Ні.

Велику роль у тому, щоб ми могли тоді працювати з повною віддачею, відіграли мій «хрещений батько» Леонтій Антонович Донець і тодішній міністр сільського господарства УРСР Олександр Миколайович Ткаченко. Якось приїхали вони вдвох у Трускавець (ще на початку будівництва санаторію), пройшлися територією, де ще лиш зводилися стіни. Я запам'ятав слова Олександра Миколайовича, які він вдумливо й водночас твердо мовив, звертаючись до мене:

– Зроби найкращий санаторій у місті Трускавці. Щоб колгоспники, які в усьому обділені, змогли тут відчувати себе людьми. А я тобі буду допомагати.

Знаєте, як важливо було мені почути ці слова й відчувати захист, підтримку?!

А Ткаченко вів далі:

– Я не раз бував за кордоном, на тому, як у нас дехто каже, «загниваючому Заході». Як там облаштовані готелі! Зустрічає тебе швейцар у костюмі, краватці. Килимові доріжки в коридорах, море світла, білосніжна білизна. А чистота яка! Оце ти повинен показати й нашим колгоспникам. Чим вони гірші від тих же французів чи італійців?!

Наші думки з міністром збігалися. Я також мріяв побудувати найкращий санаторій у Трускавці. І розумів: дуже багато залежить від грамотного, талановитого, нестандартно мислячого керівника будівництва. Тому в 1987 році запросив до співпраці людину одержиму й водночас поетичну, справжнього професіонала, який на все має свій особливий погляд, – Володимира Миколайовича Кушніра.

Запропонував йому стати моїм заступником по будівництву. Він перед цим працював заступником директора дирекції з будівництва курорту. Свого часу як інженер-будівельник доклав рук до спорудження санаторіїв «Прикарпаття», «Кристал», «Алмаз», «Янтар», «Рубін», нового бювета мінеральних вод.

Володимир Миколайович спершу вагався. Я тоді в емоційному пориві його запитав:

– Невже Ви не хочете побудувати основний санаторій свого життя, за який дякуватиме вам не одне покоління людей?! Я маю таке бажання. І Вас до цього спонукаю.

Кушнір ще кілька днів подумав і,

*Із своїм заступником по будівництву
В. Кушніром.*

*Будівництво спального корпусу санаторію
«Карпати» та галереї «зимового саду».*

врешті, погодився, адже в душі був максималістом і трохи навіть авантюристом у хорошому сенсі цього слова. Без такого сміливого поєднання жодну цікаву нестандартну справу звершити неможливо! Задум був непростий: зробити санаторій «Карпати» візитною карткою всього карпатського регіону. Отоді й з'явилася ідея оформити санаторні вітальні кожного поверху унікальними творами народного прикладного мистецтва. Всі, хто приїжджав тоді до нас, заряджалися творчим ентузіазмом.

Спорудження «Карпат» фінансували так звані пайовики – різні підприємства з

усього Радянського Союзу, проектні інститути, колгоспи, установи. Офіційно санаторій належав до системи сільського господарства. Але це аж ніяк не заважало тридцяти восьми організаціям брати участь у будівництві об'єкта. Натомість їм гарантувалася закріплена кількість номерів у новозбудованому санаторії. Спочатку ми зробили лікувальний корпус, їдальню. А після цього – спальний корпус.

Проект санаторію «Карпати» розробляв Московський проектний інститут №1, головний інженер проектів – Віктор Герасимов. Робота виявилася досить вдалою і як на ті часи – модерною: всі корпуси санаторію з'єднувалися перехідними галереями (такі зручності тоді були рідкістю). Номери для відпочивальників – тільки поліпшеного планування: з окремими санвузлами, телевізорами, холодильниками, паркетною підлогою. Єдине, чого в проекті не вистачало, – естетики. Приміром, проектанти пропонували клеєве фарбування внутрішніх стін. Це значно збіднювало вигляд і виглядало примітивно.

Ми вирішили «відходити від проекту» й застосовувати новітні технології, матеріали (звісно, доступні на той час), щоб збудувати справді сучасний об'єкт. У ролі пайовика залучили воронезький алюмінієвий завод, який поставив алюмінієву столярку (нині ми її вже замінили, а тоді це була новинка).

Будівничі «Карпат».

Залучили пайовиків із Кабардино-Балкарії, які доставили два вагони сріблястих ялинок і туй для висаджування на території. Були задіяні підприємства навіть із Мурманська... Вони на пайових засадах постачали природний камінь, граніт і мармур. Весь граніт, використаний в оздобленні санаторію «Карпати», привезено за тисячі кілометрів – із Мурманська! Подібного до нього за якістю і кольором в Україні не було. В. М. Кушнір домовився про закупівлю мармуру на добувних підприємствах Уралу. Червону надміцну клінкерну цеглу, якою вимощено майданчик перед входом, алеї та оздоблено стіни всередині приміщення, ми привезли з Мукачєвого.

Перша й основна проблема, яка одразу перед нами постала, мала коротку, але хльостку і безапеляційну назву: ліміт. У радянській плановій економіці гроші означали менше, ніж будівельний ліміт. Усі матеріали тоді були в дефіциті й відповідно лімітувалися (розподілялися порціями) на кожну окрему будову. Толковий господар за добре налагодженої будівельної справи використовував виділені йому ліміти за місяць-два. А далі що робити?! Зупиняти будівництво й чекати, коли тобі наступного року перепаде ще якась порція будівельних матеріалів?!.. Ми, звісно, чекати не могли. Та й не в моїх правилах «тягнути кота за хвіст». Взялися. Зробили. Руки помили. Тут мені допоміг певний досвід роботи з органами виконавчої влади з отримання тих клятих

Святкування 10-річчя санаторію «Карпати».

лімітів ще на Волині. Домовлятися доводилося на рівні області, щоб якось переглядали наші ліміти в бік збільшення – перерозподіляли, забирали у тих, хто не використав.

Усе ж найбільшою проблемою в лімітуванні були оздоблювальні матеріали, які за тих часів чомусь сприймалися як «невиправдана розкіш». Однак без них жодної естетики досягти не вдавалося. Тому тут не залишалося іншого варіанта, як свідомо йти на порушення надуманих середньоарифметичних норм і ГОСТів.

А ще ми хитро запрошували пайовиків зі Львівщини, які вкладали в будівництво не кошти – їхнім внеском вважалися оздоблювальні, художні роботи (ті самі «архітектурні і художні надмірності», за які могли покарати). Таким способом вдавалося обійти «норми» й будівельні ГОСТи, в яких чорним по білому було написано: на оздоблення витратити не більше 5 відсотків вартості будівництва.

Крім власне будівництва та оздоблення, значна частина витрат (також лімітована) припадала на начиння санаторію: телевізори, холодильники, світильники, килими тощо. Я добре усвідомлював, що без цієї «завершальної» атрибутики ми не введемо санаторій в експлуатацію. Тому ще за рік до умовної дати «перерізання червоної стрічки» розіслав гінців по всіх усядах. Завдання – перш за все шукати дефіцитну побутову електротехніку.

Символічну «стрічку» на відкритті перерізають голова Львівської ОДА М. Гладій та начальник управління сільського господарства Львівської області П. Кома

Відкриття спортивного комплексу із басейном в санаторії «Карпати».

торію «Карпати» (в пік дефіциту на побутові й електротовари), ми завезли зі своїх складів усю оргтехніку, розставили по номерах, і в нас був «повний фарш»!

Для порівняння: приблизно в цей самий період у Трускавці вводився в експлуатацію відомчий міліцейський санаторій «Перлина Прикарпаття» (наші сусіди через дорогу). То там, щоб наповнити його електрообладнанням, «напрягли» всю країну! Міністр внутрішніх справ України особисто підписував контрольні завдання своїм підлеглим відомствам у регіонах: перший поверх бере на себе така-то область, другий – така, третій – така... І так – до останнього поверху. Я ж був один на один зі своїми амбітними бажаннями. Але час підтвердив: упоралися ми аж ніяк не гірше.

І полинуло над Карпатами мелодійне: «Ой, смереко, розкажи мені смереко...». А смерекам і справді було вже що розказати.

Почали з холодильників, які на той час були величезним дефіцитом. Далі завезли телевізори з Бреста.

Пригадую, тодішній голова Трускавецького міськвиконкому (Б. М. Матоліч) з іронією мене запитує:

– Лево Ярославовичу, кажуть, ви скуповуєте по всьому Союзу телевізори й холодильники... Чи не зарано? Ще ж дах у санаторії не зробили...

Як тут поясниш, що таку кількість техніки в умовах її дефіциту за місяць-два не купиш.

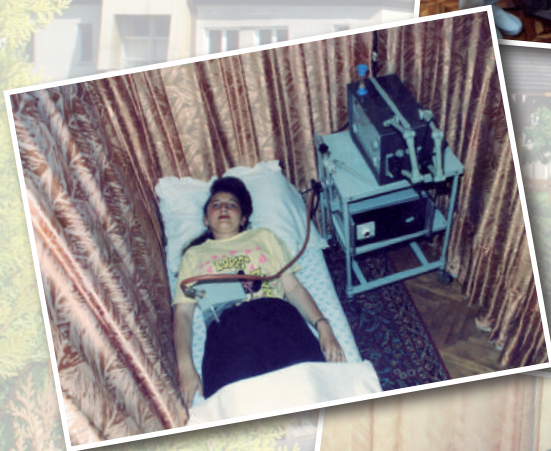
А коли 1 липня 1993 році відбувалася урочиста церемонія відкриття сана-

Головний лікар новозбудованих «Карпат».

*Перші лікарі та медичний персонал
санаторію «Карпати».*

П'ятнадцята віть. Бузова

Про унікальні особливості
санаторію «Карпати»,
важку дорогу до успіху
та перше міжнародне визнання

*Бузок зацвів – густий і синій видих,
Земля вві сні зітхнула на межі...
Я дома знов. І знов душею витих,
Хоч сійте мак у мене у душі...*
(Петро Засенко)

Сюжетне фото будівництва санаторію «Карпати»... Це нині слово «дім» у мене асоціюється з рідним Трускавцем. А тоді, на зорі свого становлення в цьому місті, Трускавець означав одне: робота, робота, робота. Санаторій «Карпати» (такий, яким ми його собі задумали) потребував щоденної уваги, адже це цілий комплекс споруд, а ще – територія й унікальна інфраструктура. Своєрідна «держава в державі». Таким я собі його уявляв, таким ми його й зробили. Певний період за всім комплексом вигод «Карпати» вважалися оздоровницею номер один у Трускавці (конкуренцію нам складав хіба що елітний санаторій для керівної верхівки «Кришталевий палац»). Відпочивальники це відчули одразу. Взяти хоча б цілодобове забезпечення гарячою та холодною водою. В місті проблема водопостачання існувала роками. У санвузли санаторіїв навіть заковували тазики й відра, аби люди могли набирати воду «про запас». «Карпати» одними з перших добилися автономного цілодобового постачання гарячою та холодною водою. Як ви розумієте, щоб цього досягти, необхідно було провести низку будівельно-сантехнічних заходів.

Санаторій від самого початку вирізнявся з-поміж інших оздоровниць Трускавця. Він перетворився на архітектурний ансамбль із дев'ятиповерховим спальним корпусом готельного типу, який одночасно міг прийняти до

Санаторій «Карпати».

500 відпочиваючих. Сама споруда основного корпусу нагадує корабель, який ніби «пришвартувався» до берега. Таке враження підкреслювало велике дзеркало розташованого поруч рукотворного озера. До того ж, як і на кораблі, ми передбачили «каюти» різного класу – номери від простих одномісних до люксових, що могли задовольнити людей із різним достатком. Новацією стало утворення замкнутого простору між спальним і лікувальним корпусами. Людина може будь-якої пори року вийти в легкому одязі зі свого номера й потрапити на всі лікувальні процедури, в їдальню, попити мінеральну водичку «Нафтусю» чи «Марію» у власному санаторному бюветі... Не виходячи надвір! Лікувальна база санаторію з перших днів після відкриття й заїзду великої кількості людей також відповідала найсучаснішим вимогам. Через кілька років у лікувально-діагностичному відділенні функціонувало десять діагностичних та дванадцять лікувальних кабінетів, обладнаних сучасною медичною апаратурою. Перші апарати ультрадіагностики, комп'ютерного обладнання, лазерної терапії також з'явилися у нас. Відповідно оновився персонал лікарів, спеціалістів середньої ланки. Працювати в «Карпатах» стало престижно. Згодом у стислі терміни нам вдалося відкрити поруч зі спальним корпусом спортивно-оздоровчий комплекс із двома плавальними басейнами, гідромасажем, ваннами підводного масажу, солярієм, залом лікувальної фізкультури, тренажерним та більярдним залами. На той час комплекс подіб-

«Гражда»

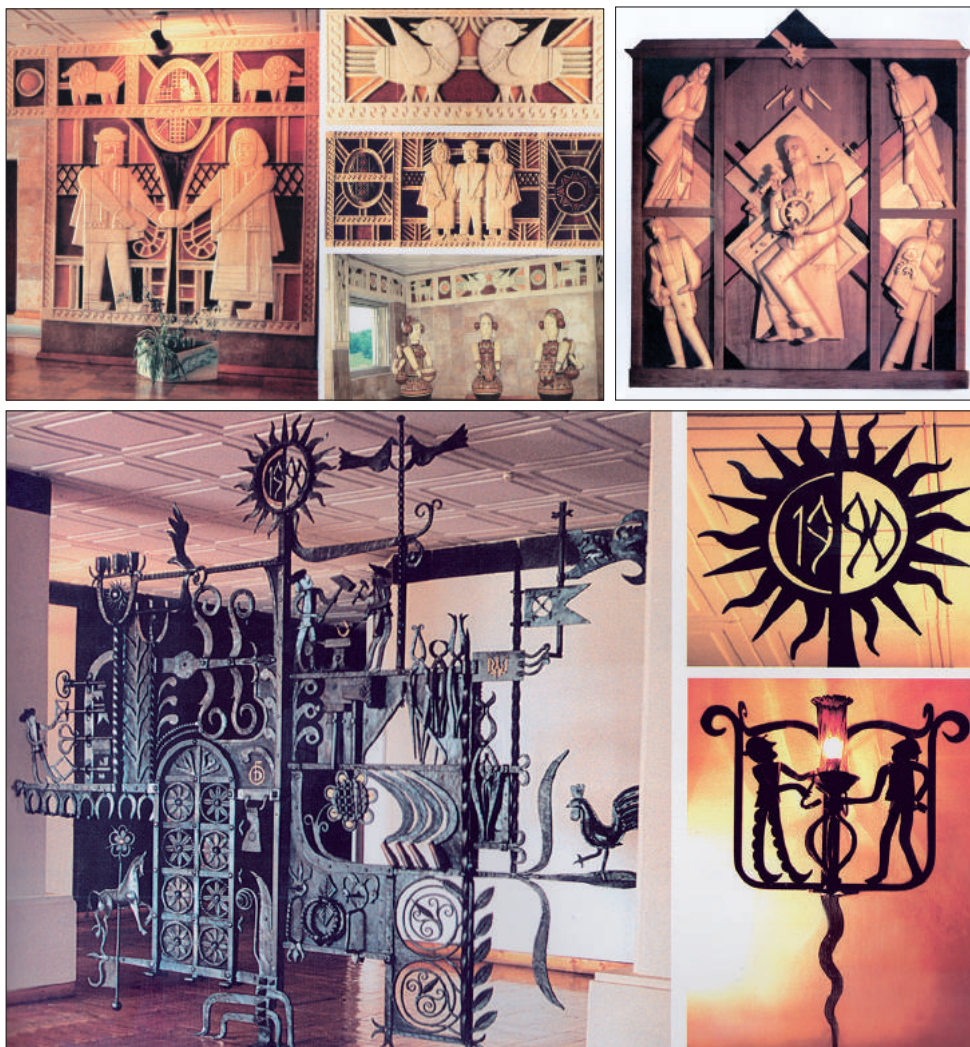
них спортивних можливостей, крім Львова, міг запропонувати лише наш санаторій «Карпати». Саме в нас почали проводити тренування та реабілітацію професійні футбольні клуби: «Карпати», «Шахтар», «Металург». Наш колектив сам став меценатом місцевої трускавецької футбольної команди «Карпа-

ти». Звісно, велику увагу ми приділяли закладам харчування санаторію. Скажімо, першими серед трускавецьких санаторіїв запровадили так званий «шведський стіл». А дизайн дворівневої їдальні виконали в красивому народному стилі, який доповнював естетичну палітру всіх інших приміщень оздоровниці. До того ж, крім їдальні, для гурманів відкрилися двері кафе «Гражда». Побудували ми його на території санаторного парку, взявши за зразок карпатську садибу наших предків XI – XIII століть. Відтворили його івано-франківські архітектори. Туди, як до етнографічного музею, ми зібрали старовинні побутові речі.

Нещодавно прогулююся парком... І тут приїжджа жіночка запитує: «А что такое гражда?». Я на мить відчув себе екскурсоводом і з великим задоволенням розповів про призначення цієї споруди, яка колись слугувала нашим предкам і для проживання, і для оборони. Отримав чергове підтвердження того, що, крім лікувальної, естетичної функції, санаторій виконує ще й просвітницьку, історичну місію. Хіба це не чудово? Але я забіг трохи наперед. Повернемося до початку становлення санаторного комплексу. Із перших днів санаторій «Карпати» виділився з-поміж інших своєю естетикою: мармур, вірменський туф, дерево, гобелени, скульптури, художній дизайн як інтер'єрів приміщень, так і всієї території санаторію.

Кожен, хто приїжджав у «Карпати» й відчиняв вхідні двері, одразу потрапляв у полон краси. Ось чого ми прагнули: поєднання тілесного оздоровлення й духовного. Саме через це таку увагу приділили естетиці оформлення холів та номерів. І все те – в народному українському стилі, який будив у людині патріотичні почуття та викликав захоплення своїм, вітчизняним мистецтвом. У керамічних пластах – сюжети з народних легенд про Олексу Довбуша, чарівний карпатський край... Пройшовшись поверхами, людина надихається історією й красою своєї України, а іноземці з величезною цікавістю відкривають її для себе через твори мистецтва.

Зазвичай в естетичному оформленні санаторіїв у часи Радянського Союзу використовували або ж нав'язливу совєцьку патріотичну символіку, або лубочні репродукції картин «Ранок у сосновому лісі» (ще її називають «Три ведмеді») Шишкіна чи «Альонушка» Васнецова. Ми ж категорично відмовилися від цього ширвжитку й для внутрішнього оздоблення запросили справжніх майстрів, які на наше прохання виготовили й передали свої справжні твори мистецтва. Роботу нашої «мистецької бригади» організовували й спрямовували Володимир Кушнір, Орест Скоп і ваш покірний слуга. Всі троє – одержимі, романтики й максималісти. На той час мало хто знав, що волелюбний В. М. Кушнір (мій земляк, родом із Тернопільщини) до того, як потрапити в Трускавець, дев'ять років перебував на висилках аж у Хабаровському краї...

Чарівні та неповторні інтер'єри спального корпусу санаторію «Карпати».

Орест Скоп – зі Львова. Він поєднав у собі три таланти: архітектора, художника, дизайнера. Я знав, що вже на той час його твори перебували в музеях та приватних колекціях по всьому світові. А одну зі своїх робіт серії «Козак Мамай» Орест особисто подарував дружині Президента США Гіларі Клінтон, яка колись гостювала у Львові.

До нашої творчо-будівельної команди ми долучили дизайнерську групу Львівського художньо-виробничого комбінату в складі художників Олега Микити, Богдана Смольського, Володимира Катрушенка, Миколи Прокоповича, а також інженера-конструктора Михайла Левківа.

Орест Скоп, крім усього, виявився ще й талановитим організатором. Він,

як той диригент, зумів об'єднати зусилля різних митців, аби симфонія краси звучала на кожному поверсі санаторію «Карпати» та прилеглої території. Так під одним дахом органічно поєдналися живопис, косівська та львівська кераміка, скульптура, художнє ткацтво, тиснення шкіри, гутне скло, кований метал, різьблення...

*Із скульптором В. Яричем
та художником-архітектором О. Скопом.*

Гостей, що приїжджають на відпочинок і лікування, нині зустрічають при вході три чарівні жінки – Нафтуса, Марія, Софія – образне втілення джерел Трускавця роботи В. Ярича. Високопрофесійні керамічні роботи всередині спального корпусу належать талановитому подружжю з Косова Василю та Олександрі Швецяма і львів'янам Уляні Ярошевич, Ярославу Гіпшу. Роботи з дерева на міфологічні теми виконали Ігор Стеф'юк, Дарій Грабар, Іван Король, Володимир Тарнавський, Роман Гнилякевич.

Людина, яка приїхала в санаторій, на кожному поверсі спального корпусу мала можливість милуватися вражаючими за красою й карпатським колоритом гобеленами, які спеціально для нашого санаторію виконали брати

*Група львівських митців, що брали участь в художньому оформленні
санаторію «Карпати» та прилеглої території.*

Альфред і Владислав Максименки, виробами з гутного скла Андрія Бокотєя, металевими кованими композиціями Романа Романовича та Олега Боньковського, роботами з дерева видатного майстра сучасної пластики Ігоря Стеф'юка, скульптурами Романа Петрука, художнім тисненням на шкірі, яке представив у одному з холів Ігор Копчик.

Уперше в практиці санаторних лікувальних закладів ми задумали (й здійснили!) спорудження каплиці в структурі одного з корпусів «Карпат». Каплицю Пресвятої Богородиці майстерно оздобили Орест Скоп, Дарій Грабар, Володимир Іванишин, Валерій Шаленко, Володимир Тарнавський, Роман Гнилякевич, Дмитро Шкрібляк.

Слава про унікальний санаторій у Трускавці швидко розлетілася по всіх усядах! А в 1993 році нам, трьом натхненникам та організаторам цього унікального проекту (Л. Грицак, В. Кушнір, О. Скоп) присуджено Державну премію України з архітектури. Парадокс був у тому, що я, напевне, єдиний лікар, який отримав премію за будівництво та архітектуру. Мою кандидатуру не хотіли пропускати в Києві. Але все ж виняток зробили, оскільки всі митці, причетні до оздоблення «Карпат», підтримали, образно кажучи, «творчого лікаря».

Я ж хочу ще раз згадати Леонтія Антоновича Дунця, якому завдячую і своїм приїздом у Трускавець, і першими успіхами на посаді головного лікаря санаторію «Карпати». Маючи таку підтримку й надійне авторитетне плече, нам дійсно вдавалося реалізовувати найсміливіші ідеї, за які інші боялися братися. Таких художніх робіт на той час у санаторіях ніхто не здійснював. Та й сьогодні подібних прикладів не назву. Сучасні технології – так, євроремонти, пластик – так. А ось щоб вкласти душу... На жаль, такого немає. Ми ж поставили перед собою амбітне завдання: лікувати не лише курортними факторами, а ще й красою, вкладаючи в зроблене часточку самих себе.

Звичайно, попри те, що я викладався сповна, дехто говорив: ось ти будуєш, стараєшся, а де гарантія, що на посаду головного лікаря санаторію завтра не

призначать когось іншого? Могло бути й таке. Бо як у нас часто буває? Коли в тебе нічого не виходить або супроводжують суцільні невдачі, тоді ти сам, один. Зате коли вийшло щось яскраве, помітне, вагоме – «налітають» спритники звідусіль, аби чимось поживитися, а ще частіше – скористатися готовим. Та я вірив у порядність людей, які поставили переді мною завдання створити найкращий санаторій у Трускавці. Передовсім довіряв Леонтію Антоновичу Дун-

Державна премія України
з архітектури.

*На відкритті меморіальної дошки
Леонтію Дунцю
(П. Комар, М. Дунець (брат), М. Гладій).*

ті людей, які його знали, він залишився людиною світлою, творчою, відданою своєму галицькому краю і його людям. Через деякий час на знак пам'яті про Л. А. Дунця і з метою вшанування його внеску в будівництво санаторію «Карпати» ми встановили на фасаді меморіальну бронзову дошку. Нині спілкуємося з його дружиною і доньками, які досі приїжджають сюди відпочивати як бажані гості.

Окремої розповіді заслуговує прилегла до санаторію територія, яку ми гармонійно поєднали з корпусами. До її впорядкування також підійшли із надзвичайною вимогливістю, я б навіть сказав – з естетичним максималізмом. Таким чином завершився комплекс споруд із красивим ландшафтним парком, який досі приваблює сюди людей з усієї України та зарубіжжя.

Вже у січні 1999 року ми констатували незаперечний результативний факт: вільних місць у санаторії «Карпати» немає, люди починають записуватися наперед. Причому до нас із задоволенням їхали всі: від тих, хто отримував путівки соціального страхування, чорнобильців – до заможної категорії громадян, серед яких дедалі більший відсоток займали іноземці. «Карпати» об'єднали під своїм крилом усіх!

Але початок шляху до нашого великого успіху видався не таким уже й легким. Зізнаюся, коли на початку 1980-х років побачив санаторій у стані майже «замороженої» новобудови, стало трохи лячно. Не так від обсягів робіт, як від місця розташування об'єкта.

Новобудовам санаторію «Карпати» виділили місце... на околиці Трускавця. Всі оздоровниці намагалися притиснутися якомога ближче до джерел мінеральних вод. Адже специфіка курорту полягає передовсім у лікуванні водою, яку переважна більшість відпочивальників воліє пити безпосередньо із

цю, авторитетному керівникові сільського господарства Львівщини. Він разом із нами проводив багато часу на цій будові, долучався до обговорення проєктів, творчих задумів, пропонував і допомагав. Після цього приїжджав сюди відпочивати. Сталося так, що в своєму улюбленому дітищі, в санаторії «Карпати», його підвело серце... Помер від інфаркту, граючи в шахи в зимовому саду санаторію. Це – величезна втрата. Але в пам'я-

Бювет мінеральних вод №2.

географічного розташування. Тому ми й запланували в нижній частині основного корпусу власний бювет, куди згідно із санітарними нормами щоденно завозяться мінеральні води. Та й не це основне: віддаленість, як з'ясувалося згодом, надала величезну перевагу – екологічний простір і прекрасний ландшафтний парк, який ми створили поруч із санаторієм. Такого парку досі не має жодна з оздоровниць Трускавця.

Для початку ми розвідали територію земельної ділянки, яку нам вдалося офіційно закріпити за санаторієм (загалом 6.6 гектара). Розбили землю на кілька ландшафтних зон, аби ретельно використати кожен. Так у нас з'явили-

центрального (нижнього) чи нового (верхнього) бюветів. До них вони ходять пішки. «Карпати» в цьому плані мали стати одним із «найдавших» санаторіїв. Ця обставина спонукала нас не панікувати чи розчаровуватися, а, навпаки, – знайти переваги свого

*Відкриття фонтана-водоспаду біля центрального входу санаторію «Карпати».
Автор – Л. Михайлів (праворуч).*

Штучні водойми та водяні каскади на території санаторію.

ся підпірні стінки з природного каменю, альпінарії, дерев'яні альтанки, водяний млин, інші композиції. Народилася ідея створення штучних водосховищ та каскадів. Зі Сколинського кар'єру привезли два вагони рваного каменю, щоб зробити два озерця, викласти береги. Львівський архітектор Орест Скоп, який допомагав у внутрішньому оздобленні корпусів, долучився до роботи і в ландшафтному парку. А ще – порекомендував талановитих скульпторів Романа Петрука та Романа Романовича (автор бронзової композиції «Трембітарі» неподалік центрального входу). Р. Петрук наповнив парк чарівливими, змістовними, дещо незвичними роботами, які відображають як реальні події («Розстріляний вертеп»), так і українську міфологію: «Мавка і Чугайстер», сонячний годинник тощо.

У найбільш сонячній частині парку, який ми пізніше назвали «Підгір'я», – розарій, смислова стежка з дерев'яними скульптурами за творами Івана Франка (далі я на цьому ще зупинюся). Тут нам, чоловікам, прийшли на допомогу талановиті жінки-дизайнери. Без них ми точно не впоралися б, адже йшлося про тонку матерію квітників, клумб, терас, доріжок, мальовничих галявин тощо. Керівник цієї групи – львівський ландшафтний дизайнер Любов Мирославівна Михайлів. Вона, архітектор за спеціальністю, приїхала разом із Русланою Васильців та Юлею Копіною, які також творчо долучилися до формування дизайну. Більше того, дівчата почали вперто відстоювати власні проекти, часом усупереч тому ж Оресту Скопу. Їхні проекти були модерновими і вражаючими. Пригадую, коли вони верше принесли їх на обговорення нашої творчої трійці (Л. Грицак, В. Кушнір, О. Скоп), то мої колеги їх не сприйняли, мовляв, вони створюють дисгармонію зі строгим спальним корпусом.

Хлопці пропонували робити прямолінійні доріжки, а дівчата, навпаки, – хвилясті, звивисті, як гірські потічки... Я став на «жіночий» бік і не помилив-

ся. Можливо, ми порушили якісь архітектурні канони, але досягли ефекту, коли сухий стиль санаторних споруд, який розробив проектний інститут, «пом'якшили», зробили більш домашніми, душевними і романтичними ці хвилясті доріжки, клумби, альтанки, місточки... Яскравими «пахучими» акцентами в різних частинах парку є висаджені кущі бузку. Для мене весна одностаночно асоціюється з п'яним бузковим ароматом...

Тоді ж наші талановиті дівчатка довели парк до такого стану довершеності, що він отримав Велику золоту медаль Національної премії в галузі ландшафтно-ї архітектури та дизайну «Квітуча Україна – 2008» із врученням гран-прі.

Всю цю заслужено поціновану красу ми зробили на місці непримітного яру, в якому не так давно паслися кози. Нині – це одне з улюблених місць не лише відпочивальників санаторію «Карпати», а й жителів нашого міста і його численних гостей. Тут чи не щодня можна побачити щасливих наречених, які обирають наш чарівний парк для своєї святкової весільної фотосесії.

Не випадково, коли в середині 1990-х років відомий лікар, мій товариш Володимир Ілліч Козявкін шукав приміщення для своєї унікальної Міжнародної клініки відновлювального лікування, він звернувся саме в санаторій «Карпати». Це був взаємовигідний кількарічний проект. Клініка Козявкіна (в її нинішньому вигляді) тоді лише проектувалася.

У 1993 році, пригадую, прийшла до мене Людмила Миколаївна, дружина Володимира Ілліча. Розповіла про унікальні методи лікування церебрального паралічу, зокрема, серед діток, та велике зацікавлення цим методом за кордоном, наприклад, у Німеччині. Розповіла, що на той час вони орендували для своєї клініки приміщення в Польщі, але як патріоти України хотіли б, щоб цей метод став надбанням України. Їхній вибір випав на Трускавець і наші «Карпати». Я побачив тоді перспективність цього методу лікування. Крім того, було зрозуміло, що не лише мінеральними водами потрібно приваблювати людей на курорт Трускавець, а й розвивати якісь інші напрями. Та й стабільність заповнення санаторію клієнтами із-за кордону приваблювала. Домовилися. Клініка Козявкіна винайняла в нас три поверхи в спальному корпусі: на одному поверсі знаходилися лікувальні кабінети, на двох інших – житло.

Так ми й познайомилися з В. І. Козявкіним, подружилися. Це дуже цікава людина, яка зазнала репресій за радянської влади через оте своє «знахарство», як тоді називали його унікальну методику лікування. Родом він із міста Дубно Рівненської області. Дружина його білоруска. Але дороги, як колись і мене, привели їх у Трускавець.

Клініка В. І. Козявкіна, яка вже на той час надавала послуги європейського рівня, стала й для нашого персоналу своєрідним навчальним полігоном. Ми переймали все краще, вчилися, вдосконалювалися в обслуговуванні відпочи-

З головним лікарем санаторію «Дніпро-Бескид» О. Чебаненком та Героєм України професором медицини В. Козьявкіним.

вальників, запроваджували європейський сервіс. А оскільки потреби клініки частково задовольнялися нашими працівниками, то вони вимушені були вивчати німецькі стандарти обслуговування, навіть німецьку мову. Вчилися на спеціальних курсах. Я також уперше тоді поїхав до Німеччини, подивився, як люди живуть. Для мене це був справжній шок! Найперше від того, що не міг визначити різницю між селом і містом. Цивілізація однакова скрізь. У селах ще красивіше, ще цікавіше, навіть ще чистіше і затишніше, ніж у місті. А якими були тоді (та й залишаються нині) наші села, ви самі добре знаєте...

Тоді в Німеччину Володимир Ілліч Козьявкін привозив на практичні заняття й наш персонал, що був задіяний у його клініці. Подивитися країну, познайомитися з їхньою культурою обслуговування, побутом. Нас там досить гарно приймали, навчали, ділилися досвідом. До того ж ми залучили фахівців також із вітчизняних навчальних закладів, які готували спеціалістів сфери обслуговування. Вони працювали з нашим персоналом, і це допомогло значно підвищити якість послуг, які ми надавали іноземним пацієнтам. Згодом наш персонал став повністю відповідати європейським вимогам. А чи могло бути інакше?! Звісно, що ні. Люди в нас кмітливі, творчі, відповідальні. Нічим не поступаються тим же німцям. Чого в нас бракує, то це дисципліни. Але дисципліна – справа поправна: кілька фінансових стягнень – і все стає на свої місця.

Санаторій «Карпати» відтоді здобув своє перше заслужене міжнародне визнання.

*Колективи санаторію «Карпати»
у різні часи.*

*Із відповідальними працівниками
управління сільського господарства
Львівської ОДА.*

Освята спального корпусу санаторію «Карпати» отцем-деканом Петром Івасівкою.

Новий, 2004-й рік.

В оновленому холі санаторію.

Шістнадцята віть. Букова

Про польоти уві сні й наяву,
небезпечний пілотаж
та висадку на Північний полюс

*Стартує в небо цілий ліс!
А осені дбайливі руки
Запалюють свічки беріз...
(Данило Кулиняк)*

Чи багато з тих, хто зараз читає цю книгу спогадів і міркувань, літали? В ролі пасажирів, мабуть, чимало. А так, щоб у тебе в руках штурвал чи крило парашута над головою?.. Напевне, таких знайдуться одиниці. А розповісти іншим на словах, що таке політ – справа складна й невдячна. Та й не знайдеться таких слів, аби сповна передати неповторні, високі, горді, величні відчуття, коли ти, як птах, летиш над землею. І все ж спробую бодай торкнутися теми людини і неба, адже політ – яскрава й емоційна частина мого життя, без якої біографія буде неповною.

У попередніх новелах я розповідав про свою давню мрію – літати! З'явилася вона в дитячій уяві, коли підіймався на високу гору над містом Чортків, де народився... Здавалося, тут птахи змагалися у швидкості і висоті з літаками-винищувачами. Висота манила, чарувала, кликала, змушувала серце битися частіше... Там,

Після польоту на «Су-29».

Повітряні судна «Карпати».

над хмарами, літаки здавалися малесенькими, наче іграшковими, вони летіли майже безшумно і лишали на блакитному тлі білосніжні хвости.

Звісно, я хотів бути льотчиком і уявляв себе в одному з тих літаків, які мережили небо. Але доля розпорядилася по-іншому: я став лікарем і водночас керівником. Та коли маєш дуже велику мрію, тебе ніщо не здатне зупинити. Тому коли (вже мешкаючи в Трускавці) дізнався, що можна легально придбати літальний апарат, не задумуючись поїхав на його пошуки.

Так у мене з'явився перший мотодельтаплан. Для багатьох людей літак чи гелікоптер асоціюються з величезними коштами. Але якщо перевести у грошове вираження, то нині багато іномарок автомобілів дорожчі за мого вертольота. Адже мій апарат є недорогою аматорською конструкцією. Ми одразу створили на базі санаторію «Карпати» клуб «Сокіл», де вчилися літати й інші. Гелікоптер використовували також для потреб медицини та МНС. Будучи міським головою Трускавця, я користувався авіацією для обльотів будівельних майданчиків. Із висоти все видно!

Разом зі мною тоді бажанням літати «загорілися» й інші мрійники. Серед них – молодий і талановитий фотохудожник Сашко Баран. Позналилися ми з ним десь на початку двохтисячних років. Олександра дуже цікавили польоти на наших апаратах. Він мріяв зробити фотознімки з висоти пташиного лету. Записався в наш аероклуб. Якимсь після чергового польоту він щиро зізнався, що боїться висоти з дитинства, але мрія фотографувати землю з неба – перемогла страх. Його ще однією мрією було видати книгу «Трускавець з висоти пташиного лету». Дуже любив наше місто! На його фотознімках воно ще краще і світліше, адже хлопець вкладав часточку своєї щирої душі в кожену

Лев Грицак та фотохудожник Сашко Баран.
Обкладинка фотоальбому «Життя – мов спалах».
світлину. Сашкові фотознімки публікували престижні вітчизняні та світові агенції.

Удвох із ним ми таки підготували й видали фотоальбом «Трускавець з висоти пташиного лету», який був дуже затребуваний. А ще Саша став автором інших прекрасних фотоальбомів, серед яких «Пробудження» (події Помаранчевої революції).

На жаль, доля відміряла йому коротку життєву дистанцію. І він, в самому розквіті сил і таланту, не досягши навіть 30-річного віку, трагічно загинув в автокатастрофі.

... Коли Сашу Барана хоронили, ми «зависли» вертольотом над траурною процесією й висипали з неба тисячі пелюсток троянд. Дякую братам Танчукам, власникам тепличного господарства, які допомогли тоді мені реалізувати цю ідею й поділилися трояндовим цвітом...

Згодом світ побачив фотоальбом «Життя – мов спалах», присвячений життю і творчості Олександра Барана.

Та повернуся до моїх «льотних університетів». Під час навчання я опанував пілотування літаком Як-52. Моїм інструктором був начальник Львівського обласного авіаційно-спортивного клубу Василь Юрійович Усов. Це був надзвичайно вимогливий та скрупульозний учитель. Він не любив фальші. Програму ми пройшли від початку до кінця згідно з інструкцією, кожен урок. Я розумів: якщо цього не зробити – може трапитися біда. І ви знаєте, я йому теж завдячую життям. Він навчив виходити з критичних ситуацій під

О. В. Радзівський одним із перших здійснив політ на «EV-97».

Освячення літака «EV-97».

час польоту на літаку, згодом цей досвід мені знадобився і на гелікоптері.

Перші ж практичні «кроки» в небо мені допомагав робити справжній ас-відставник Сергій Калінін. Він чи не першим у Львівській області розжився на власний мотодельтальот. А до цього багато років літав на військовому винищувачі Міг-21. Спочатку ми ретельно вивчали теорію і лиш потім перейшли до польотів. Практика в цій справі – головне! Згодом ще один мрійник Юрій Кухар купив собі мотодельтальот і все поривався якомога швидше політати. Я тоді його від поспішності відговорив. Пізніше він не раз дякував за це. Так, небо любить сміливих, але ж підготовлених!

Юрій, як і я колись, влаштувався на курси в обласний авіаційно-спортивний клуб, спочатку пройшов курс пілотування літаком, потім – мотодельтальотом. І лише після цього самостійно піднявся в небо. Він досі дякує за те, що я втримав його від поспішного польоту, а отже, можливо, врятував життя.

Небо настільки прекрасне, наскільки й небезпечне. Особливо для новачків. Розповім про випадок, який колись трапився зі мною. Полетів я самостійно виконувати складний пілотаж – ця вправа включала «переворот-петля-напівпетля». Треба було відлетіти в одну з чотирьох пілотажних зон. Вилетів я, набираю висоту до півтора кілометра. Згідно з інструкцією саме на такий відстані від землі можна здійснювати пілотаж. Керівник польотів порації запитує:

– Які умови польоту?

Відповідаю:

– Відмінні! Лечу в «молоці» (що означає – в густих хмарах).

Я ж за правилами польоту хмару мав облетіти. Літаки Як-52 у цьому плані не призначені для нічних польотів. А я фактично «залетів у ніч»... Коли поряд інструктор – простіше. Один контролює параметри польоту, другий – крен

Цунівський аеродром. Із маленькими синами – Ярославом та Юрієм, 1998 р.

літака, швидкість... Це три основні показники, за якими треба постійно стежити, щоб не «звалитися в штопор». Самому ж усе одночасно важко робити, тим більше – пілоту-любителю. Але я сам обрав цей складний пілотаж.

Влітаю в зону, де мав здійснювати маневр і думаю: на всяк випадок піднімуся на 200 метрів вище. Набираю не півтора кілометра, а 1700 метрів і починаю здійснювати пілотаж. Я дуже люблю виконувати «штопори», «бочки»... Начебто все робив чітко, холоднокровно, за інструкцією: виконав переворот, входжу в «петлю»... Аби нормально завершити переворот, на проходженні нижньої точки швидкість повинна бути 320 км за годину. Дивлюся на прилади, а в мене – 280 км. Щоправда, за тиждень до цього я літав з інструктором на літаку Су-29 і той мені пояснював, що цю фігуру можна здійснювати на будь-якій швидкості. Так-то воно так... Але ж я не врахував, що модель літаків різна. Як-52 на ті часи вже був застарілою моделлю, ще фактично з повоєнних, тому фігури на ньому можна виконувати лише згідно з визначеними параметрами. А отже, швидкості, яку я розвинув, було замало для здійснення ризикованого пілотажу й виходу з «петлі». Саме із цієї причини я з верхньої точки зриваюся в «штопор»! Причому не в звичайний «штопор», який до того виконував не раз... Його я вмів і любив робити й легко з нього виходив, адже добре орієнтувався в просторі. А тут... Що не роблю – не виводиться машина зі штопора – і край! Потім я зрозумів, що це був «перевернутий штопор». А він дуже складний у «виведенні». І тому його навіть курсанти льотних училищ проходять тільки в теорії, а на практиці не відпрацьовують, щоб нічого не трапилося.

Я відразу не зрозумів, що це і є той самий «перевернутий штопор». Спочат-

ку робив усе, що робиться за звичайного «штопора». А земля, бачу, все наближається і наближається! Причому – з шаленою швидкістю! «Невже кінець?!» – майнула думка. І тут мою свідомість просто «прострелило», наче сам Господь підказав: роби нейтральне положення. Я раптом згадав, як колись на заняттях із теорії ми вивчали правило: якщо нічого не можеш вдіяти з літаком – став педалі і ручку в нейтральне положення. Ставлю в нейтральне положення і бачу, що літак стабілізувався. Тепер залишається його плавно вивести від землі. Це мені вдалося зробити на висоті кількох десятків метрів! Для впевненості в тому, що страх я переміг, знов набираю висоту (1500 метрів) й успішно виконую вправу, вже чітко дотримуючись належних швидкостей.

На аеродромі чую по гучномовцю голос керівника польотів:

– Леве Ярославовичу, зайдіть до мене!

Ну, думаю, все, зараз відсторонять від польотів. Опустив голову, мовчу... І раптом чую:

– Леве Ярославовичу, ви усвідомлюєте, що зробили?!

Мовчу...

– Ви розумієте, що польоти «в молоці» заборонені?!

Я тоді підвів голову, посміхнувся, вибачився й зрозумів, що, крім «молока», вони більше нічого не помітили. Мої «викрутаси», вихід із аварійної ситуації, врешті – дивовижний порятунок лишилися непоміченими із землі... Я

Політ потребує неабиякого зосередження.

все це робив далеко, сам на сам із небом і Господом, який тоді мене врятував... В реальності оті зайві 200 метрів висоти, які я тоді набрав, не дали укоротити життя! А ще – моя віра в Бога, який послав ангела-охоронця з блискучою рятівною думкою, що й вирішила мою долю в небі.

Та азарт мене тоді не полишив. Аби «закріпити» матеріал, я знову вперто піднімався в небо, ще раз набирав зазначену висоту 1500 метрів і тепер уже згідно з усіма правилами і нормами робив «переворот», «петлю», «напівпетлю» й успішно повертався на базу.

Земля з висоти – неймовірно красива. Особливо восени, коли золотом та бронзою вкриті шапки дерев... Я люблю в такий час літати над Карпатами й рідним Трускавцем. Ранок, сходить сонце, обриси краєвидів надзвичайно чіткі, рельєфні... Це – моя природа, моя земля, мій найкращий у світі край букових та смерекових лісів, полонин, срібних гірських рік!..

Нещодавно випало прочитати книгу Петра Сороки «Симфонія Петриківського лісу». З такою неймовірною любов'ю до лісу, зосередженою в одному місці, мені не доводилося раніше зустрічатися. На підтвердження вражень від ранкового осіннього польоту над Бескидами хочу процитувати цього талановитого автора: «Окалини крайнеба нагадують ковальське горно у збільшеному вигляді. Яра багрянця ватраніє крізь пойми темно-сірих хмар і заливає їх, наче розплавлений метал. Барви при тому міняються щохвилини. Очей не одвести! Велике і містичне дійство. Божа майстерня і палітра для малярів...».

Ще з дитинства (начитавшись книг про легендарних пілотів) я виношував заповітну мрію – злітати на Північний полюс. І тут ствердився в думці: якщо чогось дуже хочеш і докладаєш до цього максимум зусиль – мрія неодмінно збудеться.

Коли ми зробили «Карпати» кращим санаторієм Трускавця, звісно, до нас почали їздити відпочивати багато людей, у тому числі й досить відомих. Так я познайомився з генералом, отаманом Українського козацтва Іваном Григоровичем Біласом, який теж був авіалюбителем і парашутистом. Він тоді висловив думку, що Україні як молодій незалежній державі треба здійснити експедицію на Північний полюс, щоб і таким креативним чином утвердитися в числі передових держав світу. Я тоді, не вагаючись, відповів:

– Давайте полетимо!

Отоді ми вперше обговорили цю ідею й вирішили зробити і свій внесок у піднесення патріотичного іміджу України. А в мене виникла ідея встановити на Північному полюсі, крім Державного прапора України, ще й прапор рідного трускавецького санаторію «Карпати».

Почали готуватися, збирати команду, шукати спонсорів. Отримали підтримку Міністерства оборони України. З підприємцями домовився про паль-

*Перша українська полярна парашутна експедиція
«Україна – Північний полюс», 2000 р.*

не. Для разового завантаження баків літака необхідно 80 тисяч літрів пального. А потрібно було як мінімум три заправки, щоб долетіти до Північного полюса. Це була основна стаття витрат, на яку ми шукали кошти.

Щодо моєї участі... Звісно, побоювання були. Але я ж тоді вже вважав себе пілотом, стрибав із парашутом. Хоча про свій небезпечний задум із Північним полюсом ні з ким не поспішав ділитися. Моя участь в експедиції окреслювалася чіткою роллю: лікар команди. В таких випадках лікар мав бути. Ось так поєдналися авіалюбительство з лікарською професією.

Тому, хто коли-небудь десантувався на Північний полюс, відомо, наскільки це ризикована справа (напередодні тут розбилися шість парашутистів). Ми про це знали, тому ретельно готувалися. І ось 15 квітня 2000 року група з двадцяти двох сміливців (із них п'ять жінок) десантувалася на Північному полюсі. Українська газета «Факты» в своєму номері за 21 квітня писала: «...На этот раз обошлось. Прыгали мастера. Впрочем, два человека спускались в качестве «пассажиров» – телекомментатор Валентин Щербачев и главный врач санатория «Карпаты» Лев Грицак. Десантирование оказалось удачным вдвойне: наши приледились точно на полосу. Погрешность составила каких-то несколько метров. Парашутистам такое удается крайне редко, ведь льды находятся в постоянном движении, и выбранная для десантирования площадка, как правило, уплывает с точки нулевого меридиана...».

«Україна – Північний полюс».
Свідоцтво учасника Полярної експедиції.

Ми десантувалися з військово-транспортного літака Іл-76 Збройних Сил України. Основний склад групи стрибав із висоти півтора кілометри. Температура на такій висоті – мінус 45 градусів!.. На землі (точніше, крижині) після приземлення вже можна було «погрітися» за мінус 27 градусів морозу. Я стрибав у тандемі з майстром спорту, одеситом Юрієм Залевським. Оскільки наш парашут (один на двох) був значно більшим, то довелося, на відміну від інших, стрибати з висоти аж два з половиною кілометри!

Якими ж були ті неповторні відчуття перед стрибком на Північний полюс? ...У визначений час відкривається задня рампа літака. Один пішов, другий... Відчуття таке, що хочеться якнайшвидше стрибнути, а там – будь-що-будь! Хвилювання не пам'ятаю, швидше – невідворотність,

що ти неодмінно це маєш зробити! Особисто для себе я порівнював той стрибок із відчайдушною атакою, коли відступати нікуди, дорога – тільки вперед! Глянув із люка вниз – суцільне «молоко». Так ми в ту білу безвість тоді й стрибнули. І лише за кілометр до приземлення з'явилася видимість. Я з собою тоді взяв відеокамеру. Так що коли парашут відкрився – повністю фільмував своє приземлення, а точніше – прильоднення...

Серед команди відчайдухів тоді я, певне, був найзухваліший! Адже ніхто не знав, що перед стрибком на Північний полюс я всього двічі стрибав із парашутом.

Який він, Північний полюс? Дуже багато торосів, одна крижина натикається на іншу... суцільна білизна! А повітря наповнене такими дрібними кристаликами льоду, що коли його вдихаєш, здається, аж поколює в горлі. Під ногами також не сніг, а дрібні кристалики. Ідеш, наче пустелею по піску... Горизонт фактично зливається з небом. Сонце низько, червонясте таке... І все перебуває в якомусь невидимому русі... Відчуваєш нетривку основу під ногами. Словом, таку картину не побачиш більше ніде, крім Північного полюса.

Побули ми на північному піку планети всього зо дві години, а здалося – цілу вічність! Пам'ятаю все до дрібниць. Спочатку ми з гордістю закріпили на крижаній брилі Державний прапор України (я, як і планував, прикріпив поруч також прапор санаторію «Карпати»). Потім встановили стовп із вказівниками напрямків: скільки звідси кілометрів до Києва, Львова, інших міст. Сфотографувалися і, як годиться, дістали українську горілку та сало. Вперше побачив, як на морозі горілка з пляшки не виливається, а тягнеться, мов мед...

Були під час експедиції і нюанси, про які газети не писали. Один наш парашутист упав, знепритомнів, його віднесло вітром. Причому це був досвідчений професіонал. Потім нас евакуювали на льодовий аеродром. Щойно туди прилетіли – отримали інформацію, що пішла тріщина! На тому аеродромі я ще й мав роботу як лікар – обмороження п'яток у декого лікував.

У цій патріотичній акції, наскільки я знаю, планували взяти участь тодішній Прем'єр-міністр України Віктор Ющенко, міністр оборони Олександр Кузьмук, Київський міський голова Олександр Омельченко. Але в останній момент їхню участь відмінили. Проте два тодішніх народних депутати України таки стрибнули. Це Георгій Манчуленко та Іван Білас. Манчуленко в минулому – офіцер повітряно-десантних військ, Білас також колись проходив службу у цих військах. Стрибав разом із нами й голова Федерації парашутного спорту України Ігор Терло. А ось парашутистка Валентина Закорецька (на рахунку цієї мужньої жінки на той час було вже 11 тисяч 130 стрибків, її ім'я занесене до Книги рекордів Гіннеса) через травму стрибнути не змогла, про-

Пілоти аеропідрозділу санаторію «Карпати»: Ю. Грицак, Л. Грицак, В. Лесик.

те стрибнула її донька Юля. Був із нами один відеооператор, Костянтин Оборін, також багато стрибків мав...

Під час нашої експедиції українські льотчики Володимир Грибанов та Анатолій Хрустицький здійснили ризикований експеримент – вони на непідготовлений майданчик на Північному полюсі посадили нашого літака Ан-28, заздалегідь обладнавши його лижами. Нами всіма тоді рухав у першу чергу великий патріотичний порив – довести сміливість, міцність, силу витримки українців. Вся амуніція на нас була також здебільшого вітчизняного виробництва. Скажімо, взуття й одяг для нас спеціально пошили в Чернівцях.

Пригадую, тоді ми планували провести на Північному полюсі футбольний матч між командами України та Росії (російська група приземлялася з вертольота Мі-8). Але росіяни з незрозумілих причин у футбол грати відмовилися, тож ми розбилися на дві команди і провели матч між собою. Я з дитинства відданий футболу, тому досі приємно десь у компанії чесно сказати: так, я грав у футбол на... Північному полюсі.

* * *

Відтоді пролетіло немало років... Ким би я не був – головним лікарем санаторію «Карпати» чи міським головою Трускавця – з авіацією ніколи не розлучався. Мене знову й знов кличе небо!

Нещодавно з великими зусиллями взяв в оренду колишній аеропорт міста Дрогобича, аби організовувати авіаційні екскурсії для мешканців Трускавця і гостей міста. Мрію, щоб цей аеропорт із його інфраструктурою не був розкрадений та зруйнований, а жив, приносячи користь. Чом би йому не стати частиною транспортної інфраструктури курортів Трускавець та Моршин? Майбутнє – за легкою авіацією, яка поширена в усьому світі. Дрогобицький аеропорт може приймати невеликі літаки. Хай багаті люди, в тому числі й зарубіжні гості, добираються до нас і в такий спосіб. Чом би й ні?! Поділився цією ідеєю з колишнім мером Трускавця. Ми вже навіть організували польоти на літаку АН-2, розробили пробні екскурсійні маршрути навколо Трускавця. Але замість підтримки міська влада «накатала» скаргу в Міністерство інфраструктури: мовляв, такий-сякий Грицак літає тут на недозволеній висоті і створює «звукове забруднення атмосфери». Ну й формулювання ж придумали!

Тепер мрію повернутися до цієї ідеї. Можливо, депутати нової каденції зрозуміють перспективність проекту й підтримають мене. Якщо, звісно, імідж курорту для них важливий.

Дрогобицькі корівки вертольота не бояться!..

Сімнадцята віть. Ялинова

Про історію Трускавця
та перші роки
мого головування в місті

*У хмарах трублять сурми журавлині.
Гаї скидають шати золоті,
І пишно грає барвою на самоті
Зелена хвоя юної ялини...*
(Василь Еллан-Блакитний)

...Ростуть біля санаторію «Карпати» розкішні елітні ялини. Немов зелених їжачат, висаджували ми їх у невеличкому «вітальному скверику» перед фасадом головного корпусу санаторію, по всій довколишній території. І ось вони зростом уже обігнали нас і викинули свої верховіття в небо. А якось восени випадково натрапив біля ялинок на гурт маслюків! З яким задоволенням ми з дружиною Мирославою їх позбирали й зварили юшку – «санаторно-карпатську»! Я тоді подумав: коли вже в нашому рукотворному лісі, із завезеними здалеку саджанцями, ростуть гриби, значить, довколишня природа точно визнала ці дерева за «свої»...

Звісно, я гордий із того, що крім двох синів, Ярослава та Юрія, маю ще одну рідну «дитину» – санаторій «Карпати». Його також потрібно було виплекати, виростити, надати міцності й авторитету. Від успішної діяльності нашого санаторію (як і інших оздоровниць) суттєво поповнюється бюджет міста.

«Карпати» є моїм другим санаторієм (після «Лісової пісні» на Шацьких озерах), що по праву можна назвати рукотворним «деревом», яке сам посадив...

Попри те, що я люблю свою рукотворну красу, завжди радію успіхам інших. Адже переконаний: із тисяч таких успішних проектів урешті постане й ціла наша держава, красива та багата. Я в це вірю! Тому, будучи міським го-

Перший «п'ятизірковий» санаторій «Ріксос-Прикарпаття».

ловою, щиро підтримав ідею спорудження в Трускавці першого «п'ятизіркового» санаторію «Ріксос-Прикарпаття», допомагав усім, що від мене залежало. Як голова міста розумів: для рейтингу Трускавця потрібен санаторій саме такого класу, щоб активніше їхали до нас відпочивальники, передовсім із зарубіжжя. І сьогодні ми це маємо. Подібного типу і класу готельно-оздоровчі комплекси збудовані лише в кількох європейських країнах. Рівень тутешнього сервісу, оздоровлення та лікування відповідає найвищим світовим стандартам. А забезпечують ці стандарти вже наші, українські фахівці: лікарі, менеджери, персонал. Це і вагомий фактор наповнення міського бюджету.

Хоча засновники закладу не дотримали слова, зупинившись на сучасній назві. Свого часу ми погоджували іншу назву санаторію – «Ріксос-Трускавець». Для іміджу міста, як на мене, це було б важливіше. Але в будь-якому випадку добре, що він у нас з'явився як символ розвитку курорту і його підвищеного статусу. Як міський голова я сприяв, щоб «Ріксос-Прикарпаття» мав належну паркову територію площею 14 гектарів.

Оскільки в цій книзі по ходу розповіді я надаю історико-краєзнавчі довідки про міста моєї долі, то зараз саме настав час коротко розповісти про Трускавець. Моє рідне місто в червні 2017 року святкуватиме своє 190-річчя. На перший погляд, не така вже й давня історія. Та за концентрацією подій, людей, змін Трускавець – особливе місто. Це нині ми його знаємо як одну з найпотужніших оздоровниць Європи. Колись же тут, на прикарпатських роздоллях, знаходилося невеличке, нічим не примітне поселення.

Детальніше заглибитися в історію міста мені допоміг В'ячеслав Літописець,

Стара архітектура Трускавця.

який десять років тому (напередодні святкування 180-річчя Трускавця) прийшов до мене, міського голови, з пропозицією підтримати видання великої краєзнавчої праці під назвою «Трускавець – володар живої води». З того тексту, ще не друкованого, я дізнався багато цікавих фактів, відомих і не дуже. Достеменно походження назви міста остаточно не визначене.

Але більшість дослідників сходиться на тому, що походить вона від староруського імені Трушко, від якого утворилося прізвище Трусько, а отже, й до Трускавця вже було «рукою подати». Інші дослідники пов'язують назву «Трускавець» із кельтським словом «трук», що означає – сіль, а деякі під «труском» розуміють «сухий хмиз». Інші ж пов'язують топоніміку міста з діалектною назвою солодкої ягоди – суніці, яку в цих місцях називали «трускавка».

На тему різних трактувань походження назви нашого міста досить влучно написала у своєму вірші трускавецька поетеса Олеся Белз-Петрусяк:

*... Суперечка йде донині
І коли ж її кінець?
А тим часом у долині
Розквітає Трускавець –
Черешневий, трускавковий,
Задивляючись в майбутть,
Вірить, що усе ж історики
Родовід його знайдуть!*

Як би там не було, але перша письмова згадка про наше місто як про королівське село датована 1469 роком. Його орендували шляхтичі Іван і Станіслав Коритки. Тоді тут проживало 60 селянських родин, які здебільшого займалися солеварінням. Про лікувальні властивості тутешніх джерел уперше розповів польський лікар Войцех Очко, який у 1578 році написав про це наукову працю. А вже влітку 1827 року до місцевої корчми (чомусь так!) було добудовано стаціонарне приміщення для приймання ванн на вісім кабін. Отже, це були перші процедури, які застосовувалися для оздоровлення організму. Саме ця дата офіційно вважається роком народження бальнеологічного курорту. Хоча чому не взяли за точку відліку першу згадку 1469 року? Не відомо. На старовинному й сучасному гербах курорту зображено гуску з піднятими крильми – символ пильності, добробуту і здоров'я. Основою для герба послужила старовинна сільська печатка, знайдена місцевими мешканцями.

Та найбільший внесок у дослідження наших цілющих вод зробив львівський фармацевт Теодор Торосевич. Саме він першим здійснив хімічний аналіз джерел мінеральної води. В результаті з'явилася знаменита «Нафтуса», яку ми п'ємо досі. До слова, джерело «Марія» вперше було виявлено в 1833 році – за два роки до того, як знайшли «Нафтусю». Іншу цілющу воду – «Софію» виявили в 1838 році. Відтоді чарівні три «красуні» – «Нафтуса», «Марія», «Софія» й надали всесвітньої слави скромному прикарпатському поселенню.

Наприкінці XIX століття Трускавець уже стає оздоровницею європейського рівня, а з початку XX століття ним починає опікуватися акціонерна спілка «Трускавецькі джерела». У цей час активно розвивається місто, будується залізниця, модернізуються оздоровниці, запроваджуються новітні на той час методи водолікування.

У 1913 році Трускавець нагороджують Великою золотою медаллю за досягнення в розвитку лікувальної бази. Місто вважалося тоді кращим польським курортом. У 1930 році в ньому вже налічувалося 147 вілл і пансіонатів на 2000 ліжок.

Статус кращого курорту Трускавець зберіг і за радянської влади, ставши всесоюзною оздоровницею. Сюди масово поїхала як партійна знать, так і прості громадяни Радянського Союзу.

*В церкві Святого Миколая (м. Трускавець)
на складенні присяги після обрання
міським головою, 2002 р.*

Нині в Трускавці функціонують понад 70 санаторно-курортних закладів, які одночасно можуть прийняти близько 16 тисяч гостей. Усього за час існування курорту тут оздоровилися мільйони людей! І нині місто приймає щодня сотні, тисячі нових відпочиваючих... Що ж, як кажуть, дай Боже!

...Для мене дуже важливи-
ми є поняття самореалізації.

Я поважаю людей успішних. Дорога до успіху здебільшого терниста і важка. Та коли хтось думає, що стати міським головою було для Грицака мало не самоціллю, той глибоко помиляється.

Початок 2002 року... Завершується друга каденція міського голови Трускавця Богдана Матолича. До речі, свого часу я допомагав йому в обох виборчих кампаніях. Навіть власноруч макетував рекламні плакати, потім їх розклеювали по всьому місту. Я щиро вірив: кращого від нього на той час не було. Але закінчився другий термін, і Матоличу, як завше буває, люди почали згадувати: тому дах не встиг відремонтувати, тим вулицю не заасфальтував, тому квартиру не дав. Такі «накопичення» негативу є логічними для будь-якого керівника, тим паче – міського голови. Для всіх хорошим не будеш. (Я пізніше сам переконався в цьому на власному досвіді). Та крім невдоволення окремих людей, є ще й опозиція, яка системно працює проти тебе: фіксує кожне слово, перебільшує невдачі, не помічає успіхи. Така проза життя. Шансу втретє стати міським головою Трускавця Богдан Матолич уже не мав (це стало відомо після опитування громадян, яке здійснювалося на замовлення Львівської облдержадміністрації).

Тоді й приїхав просто до мене голова Львівської обласної державної адміністрації Михайло Васильович Гладій – поговорити, порадитися. Ми з ним давно були добре знайомі, й Михайло Васильович цікавився (гадаю, не лише в мене) щодо можливих претендентів на голову Трускавця. Я так одразу не міг нікого порекомендувати. Але пообіцяв переговорити з керівниками підприємств, санаторіїв, аби знайти достойну кандидатуру. Та дійти консенсусу не вдалося. З виробленням спільної думки в нас, українців, на жаль, часто

*Л. Грицак, В. Козявкін, М. Гладій, А. Франчук
та Г. Удовенко.*

виникають проблеми.

Через деякий час телефонує М. В. Гладій:

– Ну що, знайшли оптимальну кандидатуру?

– Ще ні...

Минає тиждень (а виборча кампанія ось-ось має стартувати). Тепер уже М. В. Гла-

дій приїжджає особисто в Трускавець з тим самим запитанням.

Коли і цього разу я не зміг дати конкретної відповіді, Михайло Васильович роздратовано сказав:

– Тоді сам підеш!

Я спершу думав, що це спересердя сказано. Але згодом зрозумів, що іншого вибору в мене немає.

Так я занурився в політичну боротьбу, яку перед цим, чесно кажучи, намагався обходити десятою дорогою. Оптимізму мені додавав хіба той факт, що посада міського голови (як я її собі уявляю) все ж більше господарська. Тому й подумав: підняв із колін два санаторії, то, можливо, вдасться й місту надати нового імпульсу? Результат виборів приємно здивував: близько 74% трускавчан висловили мені довіру!

Пригадую свій перший день на посаді міського голови у березні 2002 року... Коли зайшов до міськради, то перше, що спало на думку, – взяти віника й самому підмести, наскільки вбого і брудно виглядало це приміщення.

Та й бюджет Трускавця тоді був настільки мізерний, що я аж злякався: як із такими коштами можна зарадити хоча б аварійним ситуаціям?! І це при тому, що вже повним ходом тривала приватизація комунальних об'єктів.

Через те і перший мій робочий день у кабінеті міського голови був тривожний, і другий, і третій, і наступні. Доки не з'явилися ознаки просвітління й обнадійливості, що таки вдасться виправити ситуацію.

Спочатку я осягнув обсяг того, що необхідно зробити насамперед. Чітко розумів: у центрі уваги повинні бути інтереси людей, які до нас їдуть оздоров-

*Міський голова Трускавця
у робочому кабінеті.*

*Із гостями на святкуванні
дня міста Трускавець, 2006 р.*

чали займатися благоустроєм.

...Спочатку вшанували пам'ять тих трускавчан, хто відійшов у інші світи – ми зробили майже двокілометрову дорогу до нового цвинтаря. Я не міг дивитися, як люди в гумових чоботях по багнюці несуть домовини. Дороги туди взагалі не було, добиралися по пересіченій місцевості. Я не раз спостерігав ці сумні процесії. Та й просто потреба добратися на кладовище, аби вклонитися пам'яті своїх рідних і близьких, перетворювалася на цілу проблему. Через те ми, не гаючи часу, зробили ту «сумну» дорогу.

Паралельно почали втілювати задум зі створення в кількох точках міста об'єктів із сучасним дизайнерським ландшафтним рішенням. Тут знову знадобилася творча допомога ландшафтного архітектора Любові Мирославівни Михайлів, яка свого часу допомагала мені «наводити естетику» на території санаторію «Карпати».

Серед естетичних оазисів, які ми зробили в перші рік-два, – розв'язка при в'їзді в місто з боку Львова. Візитна картка, так би мовити. Далі – розв'язка по дорозі на Дрогобич, потім Стебницька розв'язка. Я вирішив показати цим приклад для місцевих підприємців, керівників санаторіїв, щоб вони і свої території розвивали в такому ж естетичному вимірі. А «острови» в подальшому планували з'єднати реконструйованими вулицями, тротуарами... Власне, – створити зовсім інший Трускавець. Гадаю, мені це вдалося. За два терміни на посаді

люватися. Те, що в санаторіях мають бути належні умови, я знав, але ж такі самі сучасні умови повинні бути в цілій інфраструктурі курорту. А це означає – надання переваг будівництву, ремонту, оздобленню. Архітектура Трускавця та його інфраструктура мали стати особливими, унікальними, на порядок кращими від тих міст, звідки люди до нас приїхали. На той час я вже встиг, будучи головним лікарем санаторію «Карпати», побувати за кордоном, де побачив справжню інфраструктуру курортних міст. Навіть фільмував усе те й намагався перенести на свої об'єкти. Тепер подібне треба було втілити в масштабі міста, щоб Трускавець став ще привабливішим і люди їхали саме до нас, а не на інші курорти. Тому з перших днів ми по-

Після обльоту м. Трускавця з відповідальними працівниками Трускавецького міськ-виконкому та комунальних служб, 2010 р.

– Так, – кажу, – Грицак.

– А нащо ви розв'язки оці робите з кільцями?

– ?!..

– Ви ж розумієте, – продовжує бабця, – коли машини будуть їхати згори, то розбиватимуться об ці кільця!..

– А ви шофер?

– Ні.

– То, може, машину маєте в родині?

– Так, зять має. То йому одні люди знаючі розказали про небезпеку цих розв'язок і що об них можна розбитися...

Звісно, я розумів, звідки «ноги ростуть»: це опозиція, що програла вибори, таким дурнуватим чином «накручувала» людей проти новообраного міського голови. І деякі люди велися. Сумно...

міського голови з'явилися десятки нових благоустроєних об'єктів та реставрованих пам'яток архітектури.

Знаєте, яким було перше моє розчарування? Мучило те, що я напружуюся, віддаю свої сили, а люди мене не розуміють! Взяти хоча б ті ж транспортні кільцеві розв'язки, про які щойно згадував. Якимось після початку будівництва однієї з них проходжуюся пішки, аж тут мене зупиняє бабця:

– А ви, може, пан Грицак?

Відтоді майже кожне наше починання супроводжувалося якимись неймовірними чутками, часом цілковитою маячню. Поступово накопичувався негатив проти Грицака. Ходи тоді роз-

Б. Матолич, О. Чебаненко, М. Луркецький, М. Сендак, А. Грицак, 2003 р.

Ділова зустріч.

казуй, як воно насправді...

Насправді ж, будучи обраним міським головою, я щиро включився у роботу з метою зробити місто привабливим для гостей і місцевих жителів. Але працювалося важко, на шляху завжди виростали штучні перепони. Я думав: як же це воно так? Я ж роблю для спільного блага! І не знав, що вже тоді, з першого мого робочого дня на посаді міського голови, ті, хто мені програли, організувалися в зграю з метою у всьому й скрізь дискредитувати новообраного голову й заважати йому в результативній роботі. А потім сказати: так він же нічого не зробив! Таку тактику обрала група «ППК», про яку я на той час не знав і яка пізніше все-таки візьме реванш і «просуне таки» свого представника в крісло міського голови Трускавця. А тоді вони всіляко саботували рішення про компенсацію ціни тарифів з бюджету міста чи капітального ремонту дитячого басейну, який не працював десятки років. Вони дійшли до того, що пробували зірвати життєво необхідне рішення міськради про сплату боргу за газ – хотіли зірвати початок опалювального сезону в місті. Тоді їм на заваді став тиск громадськості після того, як я змушений був із гелікоптера розкидати по місту листівки з інформацією про саботаж окремих депутатів. А вони своєю чергою звинуватили мене у тім (ви тільки вслухайтесь!), що багато трачу пального на гелікоптера, від чого виник дефіцит із паливом на автозаправках міста... У таких умовах доводилося працювати.

Зважте, при цьому ми примудрялися здійснювати реконструкцію й новобудови, починаючи з мізерного міського бюджету, який становив тоді близько 400 тисяч гривень на рік. Для того, щоб наповнити бюджет розвитку міста, я вирішив інвентаризувати всі вільні земельні ділянки і віддати людям в оренду. Опозиція цей факт трактувала по-своєму: мовляв, Грицак здає, продає геть усе. Хоча в розмовах між собою вони прекрасно розуміли, що це сприятиме напов-

З ветеранами Другої світової війни.

ненню бюджету, а отже, буде що витратити на благоустрій міста... Та нездорова конкуренція брала гору і щоб завадити успішності реформ комунального господарства, вкотре запускалися «качки» про сякого-такого Грицака.

У той час згідно з законодавством бюджет розвитку міста наповнювався тільки з продажу землі та комунальної власності. Інших надходжень не було. Звісно, можна ще дістати якийсь міжнародний грант. Але це – лотерея: невідомо, пощастить чи не пощастить? А за що працювати щодня, утримувати дитячі садки, школи, лікарню, дахи ремонтувати, водогони, дороги... За що?! Пальцем на існуючі проблеми показує кожен, а ось місце, де взяти кошти на їх вирішення, чомусь ніхто не показував. Хай думає міський голова! Ми ж його вибрали!..

Чи допускалися тоді якісь порушення? Я намагався шукати дозволені шляхи. Але можливо, що хтось із клерків міськради, які займалися питаннями оренди землі, могли щось собі вигадувати... Однак ключовим було те, що всі дії щодо земельних відносин супроводжувалися рішеннями сесії міськради, починаючи від визначення нормативно-грошової оцінки земельних ділянок та процентів сплати. Нормативно-грошова оцінка тоді визначалася державним експертом. Усе законно і прозоро. Прокуратура тоді неухильно контролювала законність прийнятих рішень і оскаржувала сумнівні.

Завдяки істотному наповненню бюджету ми мали можливість розв'язати багато проблем, які накопичувалися роками. Коли я прийшов на посаду голови, у нас не було зовнішнього освітлення вулиць. Темне місто! Яка вже тут

*Із С. Саранчею, головним лікарем санаторію «Джерело»,
в гостинах у А. Кучми, який відпочивав у Трускавці.*

привабливість та безпека для приїжджих людей. Лампи на бетонних стовпах поіржавіли, алюмінієві дроти злодії обрізали на металолом... Катастрофа!

Ми взялися за цю непросту справу як за першочергову. Тут допоміг мені колишній однокласник по чортківській школі В'ячеслав Сахаров. Він тоді працював директором спільного українсько-бельгійського підприємства в Тернополі, яке випускало світильники. За сприяння В'ячеслава нам було надано вигідний товарний кредит на світильники. До них ми придбали енергозберігаючі лампи... Ставити нове якісне електрообладнання на старі стовпи було б святотатством. Тому вирішили заодно оновити й електроопори. Таким чином Трускавець отримав якісне економне освітлення.

Завершуючи цю частину своєї оповіді, задаюся запитанням, яке, переконаний, кожен із вас задавав і собі: то хто ж він такий, укра-

*На відкритті готелю
«Шале Грааль».
Зліва направо:
Й. Свіжинський,
А. Грицак, О. Ковальчин,
Є. Гумега, О. Грищенко.*

З головою Національної ради України з питань телебачення і радіомовлення Борисом Холодом, 2002 р.

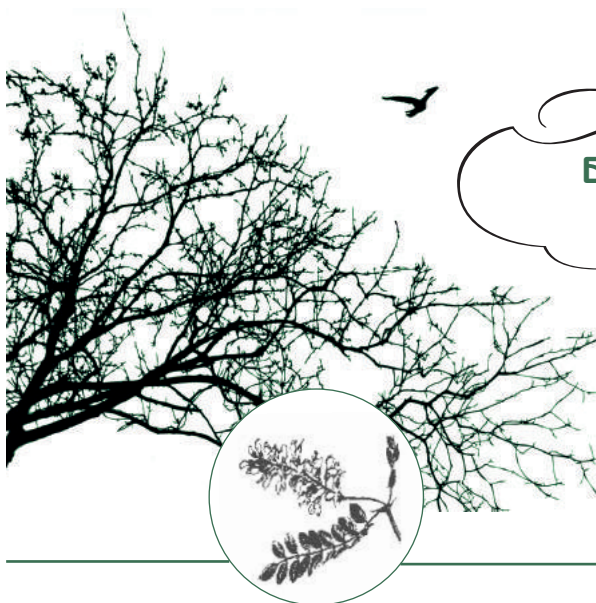
їнський патріот? На моє глибоке переконання, це людина, яка забезпечує результат. Ми, українці, так багато часу втратили на балаканину та з'ясування того, хто з нас «патріотичніший», замість того, щоб кожен ро-

бив те, що може і що вміє найкраще. Тому й досі нашу слабку, пограбовану державу шарпають зайди зі всіх сторін, шукаючи тут власного інтересу.

Моя мрія незалежно від посад була, є і буде такою: щоб місто, в якому живу я, моя родина, друзі, було, як лялечка. Чи здатні ми у конфронтації його таким зробити? Ні! Якби моя воля – я б на рівні місцевої влади не розділяв людей за партійною ознакою. В нас має бути одна партія – господарів своїх міст і сіл. Ми тут знаємо один одного, впізнаємо на вулицях, вітаємося... А продажні політики, які верховодять у столиці, привносять у наші громади розбрат. Кому це потрібно? Переконаний, лише через гуртування громад, захист їхніх інтересів, розвиток прогресивного господарювання пролягає шлях до успіху України.

З відомим футболістом С. Ребровим та трускавецькою футбольною командою.

Вісімнадцята віть. Акацієва

Про те, що вдалося зробити
на посаді Трускавецького
міського голови,
нереалізовані плани
та політичні перипетії...

*Білі акації будуть цвісти
В місячні ночі жагучі;
Промінь морями залле золотий
Річку, і верби, і кручі...*
(Володимир Сосюра)

Кожен із розділів цієї книги має назву якогось дерева. І то, як ви вже зрозуміли, невипадково. Дерева нас оточують від народження до смерті. Ми разом із ними ростемо, зацвітаємо, плодоносимо своїми справами і відходимо назавжди... І кожному періоду життя пасує те чи інше дерево.

Будні міського голови Трускавця.

Періоду мого головування в Трускавці, певне, найбільше підходить загадкова, романтична й водночас голкаста акація. Це наскільки красиве, настільки й колюче дерево. Як сама влада. Такими суперечливими були й мої роки у владі (з 2002-го до 2010-го), які вмістили в себе дві каденції на посаді міського голови Трускавця. З одного боку, відкри-

Депутати Трускавецької міської ради 4-го скликання.

лися широкі можливості для реалізації найдерзновенніших задумів, з іншого – я чи не вперше зустрівся з витонченою підступністю опонентів, інтригами, провокаціями...

Коли ти проявляєш принциповість, не йдеш ні в кого «на повідку», неодмінно знайдуться люди, які оголосять тобі відкрити чи приховану війну. Таке трапилося й зі мною, коли позакривав певні сумнівні схеми дерибану коштів міського бюджету, запровадив єдині правила для всіх.

Приходить якось до мене на прийом у кабінет міського голови одна жінка (не називатиму ім'я, Бог їй суддя, але про цей показовий випадок просто вимушений згадати). Так ось, заходить вона на прийом і висловлює прохання: відселити відділ соціального захисту міськвиконкому, який знаходиться на другому поверсі одного з будинків у центрі Трускавця. Цікаво, правда? Далі – цікавіше: звільнене приміщення просить продати їй. Дуже вже воно підходить для якогось бізнесу. Кажу:

– Не можу, жіночко. Сюди, в центр міста, однаково близько добиратися людям похилого віку, пенсіонерам, інвалідам, чорнобильцям для вирішення поточних питань... Відселити на околицю такий відділ було б помилкою.

Але вона наче не чує мене, вперто гне своє:

– Я хочу то викупити!

Я вкотре, вже категоричним тоном, відповідаю:

– Поки я міський голова, цього не буде!

– А може, все-таки колись буде? – наче граючись, посміхається вона. Із цими словами дістає із сумочки загорнуту в целофан пачку банкнот і кидає мені на стіл.

*Нагорода Трускавцю за перемогу
в рейтингу міст України
(з секретарем міськради В. Умновим).*

цією характерною прикметою неважко було здогадатися, з яких вони органів. Запитую:

– Ви до мене?

Вони різко підводяться й ніяково, червоніючи, бурмочуть:

– Ні, ні! Ми не до вас... – І прожогом вискакують із приймальні.

Лише згодом, проаналізувавши ситуацію, я зрозумів, що це була добре спланована підступна операція. Жіночка виконувала роль живця. А молодики готові були зафіксувати факт дачі хабара міському голові.

Не торкаючись пакета, що лежав на столі, я негайно зателефонував прокурору міста Володимиру Степановичу Павичу, пояснив ситуацію. Одразу прибула оперативна група, зняла відбитки пальців на целофані. Всі вони належали моїй «гості»...

Знайомі хлопці в силових структурах пізніше розповіли мені, що в той самий час, коли в моєму кабінеті «розігрувався спектакль», під міськрадою стояв мікроавтобус РАФ із затемненими вікнами чомусь із тернопільськими номерами. Вони вже готові були кудись мене везти. «Кінці» вели у Львівську обласну державну адміністрацію, яку очолював П. Олійник. Він тоді відверто зі сцени палацу культури підтримував моїх опонентів з ПШКу, просовуючи їх до влади. А мене так же відверто зі сцени обіцяв невдовзі змістити. Із самої «гори» надійшла вказівка: усунути непокірного міського голову Грицака! У

Я різко підводжуся й кричу:

– Негайно заберіть гроші! Я зараз покличу секретаря й зафіксуємо факт дачі хабара!

Телефоную в приймальню.

Перш ніж встигає зайти секретарка, жінка ховає пакета назад до своєї сумочки. Але щойно секретарка зачинає за собою двері і виходить, як вона знов раптово витягує пакета з грішми, кидає його мені на стіл і вибігає з кабінету. Я – за нею:

– Заберіть гроші!

Тут же прошу секретарку разом із моїм заступником Ярославом Чистогорським, кабінет якого знаходився навпроти, скласти відповідний акт.

Дивлюся – у приймальні сидять двоє міцних, стрижених хлопців... За

Депутати Трускавецької міськради після прийняття присяги, 2002 р.

мене з Олійником стосунки справді не склалися. Обласна влада намагалася по-своєму вирішувати і земельні питання, і питання стосовно комунальних об'єктів Трускавця. А для цього їй потрібен був «ручний» мер.

Непрості були стосунки із ЗАТ «Трускавецькурорт», керівництво якого мало «дах» нагорі й іноді поводитися просто нахабно. Саме через мою непоступливість перед «Трускавецькурортом» виникало чимало конфліктів. Який тиск я витримав, починаючи ще з часів президентства Л. Д. Кучми, через намагання деяких ділків приватизувати землю та трускавецькі джерела цілющих вод! Зрозуміло, що в декого виникало бажання посадити свою людину в крісло міського голови, щоб той дозволив приватизацію джерел. Цього я не допустив. Окрім того, мені вдалося домогтися передачі місту будинку по вулиці Бориславській, 1, де нині знаходиться 2-ий корпус Трускавецької міськради. Тодішній голова Федерації профспілок України О. Стоян погодився на це лише після тривалих переговорів.

Історія з тиском опозиції на мера Грицака згодом переросла у відвертий кримінал. Перед черговими виборами, усвідомлюючи, що люди можуть мене обрати вдруге, «опоненти» жбурнули гранату на моє обійстя і спалили дачний дерев'яний будинок. Усе це, переконаний, робилося з одним розрахунком: залякати. В це важко повірити, але деякі місцеві горлопани цинічно заявили, що, мовляв, Грицак сам себе підпалив...

Скоро діти отримають подарунки!

йонів 249,8 тисячі гривень! Звісно, з такими коштами можна було здійснювати революційні перетворення й, образно кажучи, реанімувати місто.

Про деякі першочергові кроки з налагодження зовнішнього освітлення та будівництва автомобільних розв'язок я вже говорив у попередньому розділі. Серед інших важливих проектів, на які спрямували кошти, – виконання невідкладних робіт із реконструкції та будівництва водопровідно-каналізаційного господарства, тепло- та енергопостачання. Взялися за відновлення дорожнього покриття більшості вулиць міста, тротуарів, внутрішньоквартальних проїздів, ремонт ліфтів. Уперше комплексно відремонтували дахи майже всіх багатопверхівок. Зробили вкрай необхідні сходи від санаторію «Весна» до нижнього буюету, на аварійний стан яких нарікали відпочивальники.

У дошкільних установах відреставрували фасади, системи водо- та теплопостачання, замінили старі вікна на металопластикові. Необхідні роботи виконали в Будинку учнівської творчості, загальноосвітніх школах із додатковою реконструкцією їдалень та санвузлів, у ДЮСК

Справжня ж причина всіх цих дій полягала в одному: кошти, які дехто планував «роздерибанити» по кишнях, ми спрямували до бюджету міста. Про різке зростання бюджету Трускавця свідчить статистика: 2002-й рік – 552,4 тисячі гривень; 2004-й – 9 мільйонів 416,4 тисячі гривень; у 2007 році (піковий період) бюджет розвитку Трускавця вже становив 40 міль-

*З народним художником України
М. Біласом.*

«Спортовець» реконструювали басейн та внутрішні приміщення.

Із міського бюджету спрямували кошти на реконструкцію терапевтичного, хірургічного та поліклінічного корпусів міської лікарні, реконструкцію котельні. Нарешті вперше за багато років дійшли руки й до наших закладів культури: бібліотеки, школи мистецтв, музею історії міста-курорту Трускавець та Художнього музею Михайла Біласа... Облаштовано нові дитячі та спортивні майданчики. Вперше наші комунальні служби придбали техніку для виконання ремонтних робіт та прибирання вулиць.

Для жителів міста ми відкрили кілька соціальних магазинів, де за прийнятну ціну люди могли купити собі продукти харчування і товари повсякденного попиту. Це був лише початок... Планувалося створення цілої мережі таких закладів, а також постійне проведення різноманітних сільськогосподарських ярмарків, адже через велику кількість приїжджих людей мешканці міста потерпали від дорожнечі. Із вирішенням цієї проблеми не можна було зволікати.

За два терміни мого головування (2002 – 2010 роки) у Трускавці введено в експлуатацію Міжнародну клініку відновлювального лікування, Міжнародний комплекс «Ріксос-Прикарпаття», «Мед-палас», готелі «Маріот», «Європа», «Сенатор», «Мальви», «Марко», спальні корпуси санаторіїв «Каштан», «Женева», кінотеатр «Злата», житлові багатоквартирні будинки по вулицях Данилишиних, Стебницькій, Скоропадського, Івасюка, розважальний комплекс «Міленіум», торговельні комплекси «ТКС», «Славутич», торговельно-виставковий центр «Будівельні технології XXI століття», першу чергу ринку «Галицький підприємець». Не забували й про духовність. У цей період за мого особистого сприяння в курортному парку відкрито скульптуру Пресвятої Богородиці Покрови, перед церквою Святого Миколая споруджено композицію «Христос і самарянка», ми долучилися до будівництва Церкви Покрови Пресвятої Богородиці, реставрації пам'ятника Роману Макомацькому...

Це далеко не всі об'єкти, до яких ми долучилися.

За кілька років напруженої роботи нова команда керування містом досягла того, що Трускавець уперше перестав отримувати дотації від держави, повністю перейшовши на фінансове самозабезпечення.

Нагорода за благочинність в розвитку футболу Львівщини.

Благословення від Любомира Гузара.

все відбувалося в межах збереження архітектурного естетичного образу міста. В Трускавці жодна, навіть приватна споруда не будувалася без архітектурного висновку. Місто в зведенні новобудов дотримувалося неповторного стилю, з підкресленням елементів історичної традиції та декору. Своєрідні мистецькі акценти поєднували житлові мікрорайони з курортною зоною.

Нам тоді вдалося знайти інвестора на землі, які стояли закинутими багато років (132 гектари). Усе вчинили по закону, через відповідну оцінку землі й затвердження її на сесії міської ради. Однак «опонентам» це аж ніяк не завадило звинуватити мене й тут та поначіпляти ярлики «за розбазарювання землі». У мене ж була мрія за виручені кошти забезпечити нове водопостачання міста завдяки будівництву власного водозабору. Той, що функціонує нині, знахо-

...Усе пізнається в порівнянні. Я не чекаю вдячності, а похвал – тим паче, але рядові мешканці приватного сектору міста, сподіваюся, оцінили те, що чи не вперше за багато років вони могли за спрощеною процедурою і в стислі терміни отримувати дозволи на реконструкцію та нове будівництво. Небувалими темпами в цей час велося будівництво приватних котеджів. Причому

Вручення спортивних нагород (з атлетом-ваговиком Василем Верастюком), 2009 р.

диться на балансі Дрогобича, приватизований і продає нам воду за завищеними тарифами. (Адже вибору в нас однаково немає).

Ми розробили програму водозабезпечення Трускавця, затвердили її на сесії міської ради. Вона передбачала будівництво водозабірних свердловин на річці Стрий, будівництво станцій першого і другого підйому, водоводу, довжиною 25 км, будівництво резервуарів води в с. Доброгостів, будівництво станції третього підйому у Трускавці. Програма передбачала заміну всіх мереж водопостачання у місті. Більш як на 50 відсотків програму ми виконали. Було замінено десятки кілометрів мереж водопостачання, станція третього підйому збудована на 95 відсотків, погоджено місця водозабору і водоводу...

Але тут настає криза 2008 року, відбувається різке знецінення гривні, яке вдарило по всіх. По наших планах також. Додайте сюди й те, що так звана трускавецька «опозиція», керована певними олігархічними колами, ні на хвилину не припиняла тиск, шантаж, провокації стосовно всього, що ми робили. Опоненти намагалися довести, що ми продали за безцінь землю. Пізніше з'ясувалося, що вони приберігали цю ділянку для себе.

Пригадую, коли, маючи достатньо коштів у бюджеті розвитку міста, ми придбали сучасний всесезонний автомобіль-порохотяг для якісного прибирання вулиць, на мене накинулися із звинуваченнями, що купив задорого. І нікого не цікавив той факт, що за нижчою ціною він не продавався. Я пережив і ці абсурдні звинувачення й гордо йшов чистими, прибраними вулицями, які стали такими лише після закупки отого сучасного європейського автомобіля. (До слова, міський голова Козир потім цю техніку продав у Стрий за 300 тисяч гривень. Притому, що вона була в хорошому стані і її реальна вартість складає 4-5 мільйонів гривень). У мене й зараз щемить серце від того, як можна було вчинити таку безсовісну оборудку на шкоду Трускавцю?!

Якби я був обраний на посаду міського голови втретє – неодмінно довів би розпочаті справи до кінця. Але тоді прийшла команда Козира... І почала «мести» по-своєму. На багато масштабних проектів у нас не вистачило часу. Серед нездійснених планів хотів би зупинитися на ідеї спорудження за окружною дорогою, вище питного водосховища... нового Трускавця. Саме так. Ця смілива, приваблива, амбітна програма сподобалася всім. За неї проголосували всі депутати трускавецької міської ради, включно з опозиційними (за винятком, здається, двох осіб). У новому Трускавці передбачалося спорудити палац культури, сучасний стадіон, льодовий палац, театри, готелі, набережну, пляжі... Планували оновити наші «ворота» – передусім автовокзал.

Серед проектів, які ми не встигли реалізувати, – стадіон на 5000 місць по вулиці Воробкевича, аквапарк, Хресна дорога. Проекти дуже потрібні, красиві й амбітні. Гадаю, прийдуть кращі часи, коли справжні господарі

На вшануванні переможниць конкурсу «Красуня Дрогобиччини-2008».

міста за них візьмуться.

Попри свою творчо-емоційну натуру, я все-таки прагматик. І коли треба обирати між революційним та еволюційним способом розвитку, я надаю перевагу еволюційному, адже, переконаний, він спрямований на будівництво. Революції ж дуже часто призводять до руйнації. Можливо, така внутрішня орієнтація виховала в мені повагу до вертикалі влади.

Та коли в 2010 році до мене прийшли люди з інформацією, що влада «нагорі» дала вказівку правоохоронцям відкрити проти Грицака справу і посадити в тюрму, стало страшно. Причина до банальності проста: обезглавити успішний санаторій «Карпати» й прибрати його до своїх рук. Це трапилося за вертикалі влади Віктора Януковича. Рекет був, звісно, і до Януковича. Але щоб так явно, цинічно, напролом... Це зі мною вперше.

Тоді ж друзі з правоохоронних органів просто по-людськи попереджали, що мої телефони прослуховуються, фіскальні органи також отримали команду «фас!». Тож залишалося лише одне: чекати неприємностей, а може, й трагедії. Через те з метою самозахисту я погодився записатися в Партію регіонів. Тим паче, що про кричущі зловживання оточення Януковича і його самого тоді майже ніхто не знав. Це пізніше нам продемонстрували його палаци в Межигір'ї із «золотими унітазами»! А тоді, пригадуєте, він показував журналістам скромний будиночок, у якому начебто живе, та ще пеньки, по яких щоранку стрибає... Все. До того ж, погоджуючись вступити до цієї політсили, я поставив перед собою конкретне завдання: показати зсередини, що і в цій партії можуть бути нормальні люди, які роблять корисну справу. А ще споді-

вався «пом'якшити» зухвалий наступ регіоналів на західний регіон, який був нетерпимим до насилля. До речі, пізніше я написав не одного листа в Київ, керівництву Партії регіонів, особисто Президенту В. Януковичу про факти неприпустимих порушень у різних сферах на Львівщині. Але жодного реагування на ці тривожні сигнали звідти так і не надійшло.

Проте я зосередився на підтримці міста Трускавця: зводили дитячі та спортивні майданчики, розвивали інфраструктуру... І лиш тоді за наказом «згори» припинилося «пресування» Грицака з боку силових та фіскальних органів, наглядову справу, порушену проти мене, закрили.

Ішов час... Перший серйозний сумнів у мене виник, коли в 2013 році Майдан підтримала величезна кількість порядних людей. Я знав тих, хто їздив до Києва на обидва Майдани... Здорова, світла сила переважала серед тих, хто прагнув євроінтеграції. Хоча й там траплялися різні люди, не треба ідеалізувати. Була категорія тих, хто з усього прагне отримати вигоду. Їх і тепер при владі дуже багато.

Нині прийнято всі гріхи чіпляти на вигнанця «Яника». Начебто він сам-один зробив Україну залежною від Росії, знищив армію, міліцію, СБУ... А скажіть мені, до цього що – Україна була незалежною?! За Кравчука, Кучми чи навіть за Ющенка!.. Починаючи з 1991 року, Росія нас нікуди від себе не відпускала. Влада, що приходила після чергових виборів, використовувала ті самі незаконні схеми, що існували раніше, і крала, крала, крала... А народ лишався сам на сам зі своїми проблемами.

Таке економічно-політичне рейдерство України всіляко віталось Кремлем. Наша держава з кожним роком слабшала, а отже, ставала дедалі залежнішою від Росії. А в слабкій державі президент – апріорі залежний президент.

Лише кров, пролита на Майдані, півдні та сході України, дала надію, що українці здобудуть реальну незалежність. І основна заслуга в цьому буде не наших президентів із прем'єрами, а простого народу. Люди дедалі сміливіше «битимуть по руках» казнокрадів і тих, хто готовий продатися кому завгодно, аби

*Такі вони – «бойові» будні
мера Трускавця.*

*Подяка з рук Народного артиста України Дмитра Гнатюка
за допомогу в організації фестивалю «Кришталевий Трускавець».*

лиш отримувати мільйонні статки. Боротьба триває досі! Ми бачимо, який шалений опір чинить стара система, котра, виявляється, нікуди не поділася.

Тоді ж, у 2013 році, точкою мого відмежування від Партії регіонів стало побиття студентів на Майдані Незалежності в Києві. Я дивився й не вірив своїм очам. Спершу думав: провокація. А коли почув цинічні, брехливі виступи «гаранта», керівників МВС, СБУ, стало сумно... Це був шок!

На ранок наступного дня після кривавих подій на Майдані зустрічаюся зі своїм сином Ярославом. Він схвилювано-засуджуюче запитав:

– Ти бачив?! Ти бачив, що робиться?! Як так можна з людьми чинити?!

Що я міг йому сказати, коли в самого серце боліло?! Але вже цього ж дня, ні з ким не радячись «нагорі», ініціював зібрання бюро трускавецької організації Партії регіонів, на якому запропонував: на знак протесту проти жорстокого побійща в Києві саморозпуститися. Мої недруги досі не вірять, що ми це зробили. Я ж офіційно заявляю: наступного дня після трагічних подій на Майдані з побиттям студентів трускавецький осередок Партії регіонів припинив своє існування, про що ми повідомили відповідним органам юстиції. Через деякий час так само зробила й Львівська обласна організація партії Регіонів.

...Ми всі боляче пережили подальші криваві події на Майдані в Києві та інших містах України. Кожна мисляча людина, якій небайдужа доля країни, задумалася й зробила для себе висновки. Скажімо, особисто я переконався: далеко не всі з тих, хто стояв на сценах Майданів, заслуговували такої честі. Відомий афоризм Бісмарка про те, що революцію готують генії, здійснюють фанатики,

*Пам'ятний знак 2000-ліття
Різдва Христового.*

тиків, народженим у незалежній Україні! Саме їм, молодим, до снаги добитися для України реальної незалежності, вивести її в коло передових держав світу. А з «нафталіновими» діячами, які зі своїми «іменними» партіями десятиліттями «тусуються» в політиці, як вареники в макітрі зі сметаною, варто розпрощатися. І чим швидше – тим краще.

а її плодами користаються негідники, повною мірою стосується й нашої Революції Гідності.

Україну здавали поступово. Всі 25 років. Остання кривава «крапля» людського терпіння пролилася через край за режиму Януковича. Але усвідомлюючи це, ми повинні зробити цілком раціональні висновки: як маємо жити далі, щоб знову не вскочити в російське ярмо чи в будь-яке інше. Україні треба з об'єкта світової політики перетворюватися на суб'єкта. Коли з нами почнуть рахуватися, прислухатися, зважати на наші інтереси – лиш тоді можемо сміливо стверджувати, що здобули незалежність. Поки ж ми її лише виборюємо.

У контексті цих міркувань хочу висловити своє глибоке переконання: треба давати дорогу новому поколінню полі-

*Новобудови
Трускавця.*

*Дорожня розв'язка
по вул. Стебницькій.*

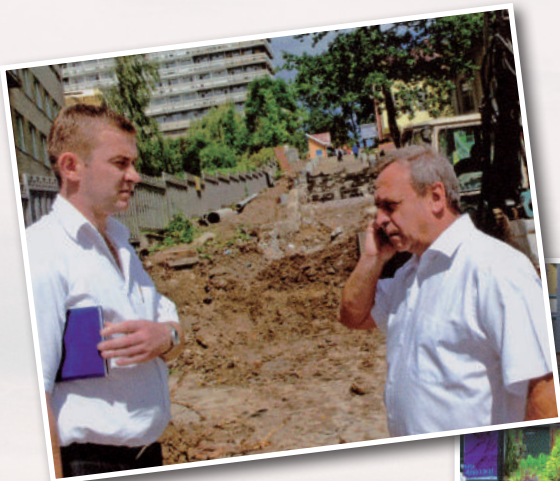
*Благоустрій
по вул. Дрогобицькій.*

*Житловий будинок
по вул. Данилишиних.*

*Церква
Покрови Пресвятої Богородиці.*

*Л. Грицак і В. Стечкевич
під час будівництва сходів
до центрального бювету.*

*Сходи та фонтан
до центрального бювету.
Сучасне фото.*

*Розбудова мікрорайону
по вул. Скоропадського.*

Дев'ятнадцята віть. Липова

Про те, якою брудною
буває боротьба за владу,
та одкровення
з приводу пам'ятника
Степанові Бандері в Трускавці

*Липневої ночі липи запахли.
Липневої ночі зорі цвітуть.
Липневої ночі руки, як птахи:
Радість польоту в собі бережуть.*
(Ганна Чубач)

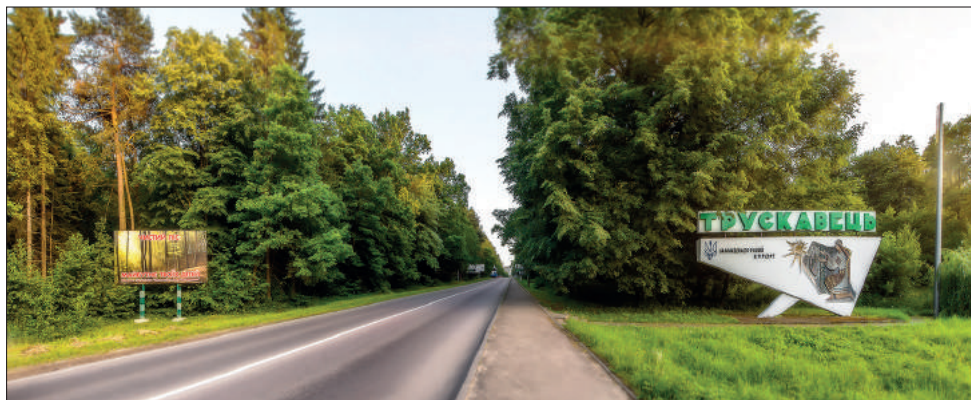
...Ви ніколи не думали, що найкращі ліки від буденщини і суєти – втеча до лісу? Ліс лікує кольором, шумом верховіть, неповторним ароматом трав і дерев... Один із них – запах липового цвіту. Він змушує тебе забути про все.

Період роботи в Трускавці на посаді міського голови забрав найбільше сил і здоров'я. Тому саме тоді «втечі» до цілющого лісу були для мене вкрай важливими. Я особливо гостро відчув на собі поетичну правду і потужну енергетику рядків Ліни Костенко:

*«Поїдемо поговорити з лісом,
а вже тоді я можу і з людьми...».*

Напевне, в Україні знайдеться небагато міських голів, які, відпрацювавши два терміни поспіль, зважилися на третій. Я також не мав особливого бажання «йти на рекорд». Знав, що проти мене задіяна ціла організація під назвою «ПІК» (аббревіатура з перших літер прізвищ засновників фірми: Пілько, Іванишин, Козир). Це консалтингова фірма, зареєстрована в Трускавці, давно зацікавилася нашим містом і на кількох попередніх виборах пробувала посадити в крісло мера свого кандидата.

Щоразу їхній протез не набирав необхідної кількості голосів, я його випереджав. Але бажання реваншу в хлопців не зникало, навпаки – ставало

сильнішим! Цього разу група «ПІК» зробила ставку на підприємця Р. Козира, заздалегідь підготувала повністю керований ними інформаційний рупор – газету «Джерела Трускавця», яка чи не в кожному номері обливала брудом чинного міського голову. Я подавав позови про захист честі і гідності, виграв суди, але газета знову і знову робила свою брудну справу. Доводилося особисто спілкуватися з кураторами цього видання, вимагати об'єктивності. Обіцяли більше не лити бруд. Минав тиждень-другий – і «бойовий листок» знову брався за старе.

Саме цей фактор (нечистоплотність опонентів) розвіяв мої сумніви, і я все-таки вирішив йти на вибори. Хоча після перенесеного інфаркту це рішення далось непросто. Мені стало шкода міста. Просто по-людськи шкода. Хоча, з іншого боку, усвідомлював: боротьба очікується непроста, адже на той час я був причетний до непопулярної в наших краях Партії регіонів. Сподівався лиш на те, що люди все ж цінують у мені передовсім господарника, а політика для них – то вторинне. Хоча й ідеологічна «мітка» мала неабияке мінусове значення.

Звісно, ніяким «консалтингом» «ПІК» не займався. Про його головну мету мені в деталях розповів конкурент, іще один кандидат на виборах міського голови Є. Юник. Це він, скоріш за все, «відкрив» прямо перед виборами з тією метою, аби загострити мої стосунки з Козирем, а самому виграти на двобої опонентів. Хоча я на «війну» не пристав і від самого початку був налаштований на чесну боротьбу.

Перепрошую в читачів за такі подробиці, до яких я вдаюся. Але цим самим хочу передати свій гіркий досвід тим, хто сам буде йти на вибори чи обирати нового голову міста та членів місцевого самоврядування. Свої слова я адресую, передовсім, молоді, щоб вони знали, які брудні технології задіюються для того, щоб прийти до влади за будь-яку ціну. А весь цинізм і лицемірство зовні прикриті «патріотизмом».

*У гелікоптері
перед входом у ГКК «Карпати»
після прильоту Святого Миколая.*

Як розпізнати цих вовків ув овечих шкурах?! Це непроста справа і не кожному, на жаль, під силу. А ще не варто орієнтуватися на партійність. Часто керівники партій мають абсолютно іншу мету, аніж те, що вони пропагують. Головними орієнтирами, на моє переконання, мають бути звичайна людська порядність та ставлення майбутніх обранців до ближнього свого (я маю на увазі не родичів та кумів), а простих громадян. Ще треба знати елементарні біографії претендентів на прихід до влади: чого досяг, який досвід, які напрацювання, конкретні справи. Якщо цього немає – годі чекати на суспільний результат від цієї людини. Вона вико-

ристає владою і довірою людей винятково під свій інтерес.

Тоді, коли я погодився йти на вибори, одразу виокремилися три основні претенденти, між якими точилася серйозна боротьба: Лев Грицак, Руслан Козир, Євген Юник. На виборах я вчергове почув про себе стільки нового. Спочатку розпустили чутку, начебто мене з мільйоном доларів «пов'язали» на кордоні й арештували. Коли наступного дня люди побачили, що я спокійно проводжу зустрічі з виборцями, «опоненти» підкидають чергову «дезу»: Грицак – наркоман! «Бадяжить» наркоту в своєму погребі й продає направо і наліво. Про це кандидат у мери Є. Юник написав у своїх агітаційних листівках, які офіційно зареєстрував у територіальній виборчій комісії. Не віриться, що таке можливо. Але ж це було. Уявляєте, за допомогою яких цинічно-злочинних методів люди рвалися до влади?! І це – лікар, колега та ще й земляк із Тернопільщини.

Я вважав нижче своєї гідності вступати з ними в полеміку. Сподівався, що трускавчани, перед якими я був як на долоні, не повірять у нісенітницю.

...Основні претенденти фінішували тоді майже з однаковими результатами: сумарна різниця між трьома становила... 180 голосів. Виходить, хто проявив «спритність» під час підрахунку голосів, той і переміг. За попередніми даними, перше місце посів претендент, якого до цього мало хто знав, – представник, власне, отого «ПіКу». Я не став оскаржувати результати й одразу після оголошення попередніх підсумків підрахунку голосів зателефонував Р. Козирю, привітав його з перемогою.

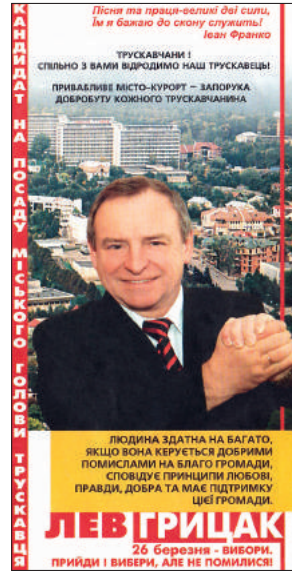
Євген Юник, який відставав від Козира, здається, голосів на 80 – 90, не збирався визнавати результати волевиявлення. «Отямившись» після поразки, телефонує й пропонує, аби я «передав» йому вплив на свою частину членів територіальної виборчої комісії. Після чого він планував оскаржити голосування у суді... Такі випадки траплялися в інших містах. Механізми були вже апробованими. Сформулювавши своє прохання й уявивши себе вже в кріслі голови міста, далі Юник несподівано заявив:

– Натомість я не буду чіпати бізнес твоєї родини!..

Справді, ще до обрання міським головою я зареєстрував рекламну фірму, яка мала кілька бігбордів, займалася виготовленням потрібної місту реклами. Коли ж я від Юника почув ці слова, мені наче хто помиїв плечі. Ах ти ж, думаю, стерво! Ще не отримавши посади, з погроз починаєш!? Ти що, йдеш у мери для того, щоб чийсь бізнес чіпати?! Тут я йому пригадав заодно всі його «наркоманські» листівки й послав під три чорти.

Яким же було моє здивування, коли й новообраний міський голова Р. Козир, якого я привітав із перемогою, через місяць починає «підминати» під себе мій рекламний бізнес. Парадокс! Не знаю, наскільки він на цьому розжився, але для себе особисто я зробив чіткий висновок про моральні якості цієї людини. Потім крок за кроком «засвічувалися» й інші незаконні оборудки «ППКу» та їхнього мера. Свою діяльність вони почали зі створення локальних ринків. Безумовно, через «своїх» людей. Так центр курортного міста набував «базарного відтінку», яскравим прикладом чого є дерев'яні ятки на бульварі Торосевича. Скверик біля кінотеатру «Злата» теж захопили «свої торговці». Далі почалася війна з таксистами: «нова влада» захотіла перехопити і цей бізнес, заснувавши власну транспортну фірму.

До слова, наприкінці моєї другої каденції ми повністю підготували до реалізації і затвердили рішенням Львівської художньої ради проект зі спорудження 22-метрової символічної Колони Незалежності з бронзовими фігурами батька, матері й дитини вгорі, які своїм розташуванням утворювали тризуб. Унизу на колоні мали бути викарбувані слова Тараса Шевченка: «...І буде син, і буде мати, і будуть люди на землі». А по спіралі навколо колони знизу вгору, згідно із задумом, мали розміщуватися вирізьблені образні сюжети з історії України: від часів Ярослава Мудрого – до Помаранчевої революції. Цей величний пам'ятник планували возвести в центрі курорту на місці, де

колись був пам'ятник В. Леніну. Вже навіть підготували основу, зробили сходи, вимостили бруківку. Однак новий мер заявив, що цей проект не буде реалізований, тому що на нього потрібно багато грошей і натомість почав ставити на цьому місці дерев'яні торговельні ятки.

Грубо, мстиво повелася команда Козира і з людьми, які працювали зі мною. Фактично їх усіх звільнили з роботи. Хоча саме із цими людьми ми зробили для міста стільки, що хай тепер хтось спробує не те що перевершити, а хоча б повторити подібне. Можливо, поступ у напрямку європейського розвитку Трускавця вдасться зробити команді нинішнього міського голови Андрія Кульчицького. Поживемо – побачимо. Я щиро бажаю своєму місту кращої долі і процвітання. Напередодні виборів Козир запросив політтехнолога Павла Мізеріна, прихильника комуністичної ідеології із Санкт-Петербурга. Це не випадково, адже інтереси самого претендента в мери Трускавця на той час перетиналися з комерційними інтересами російських партнерів. Не виключаю, що до боротьби за владу в місті могли бути залучені спецслужби Росії, які на той час заповнили всю Україну. Треба визнати: Мізерін проявив себе досить грамотним іміджмейкером, добре поставив виборчу кампанію і в контексті «збирання голосів» порекомендував Козиру відкрити в Трускавці пам'ятник... Степанові Бандері. Зіграти, так би мовити, на національних почуттях місцевого населення. Тільки зробили вони це по-єзуїтськи, спотворивши обличчя, руки, «поставивши на коліна» перед корпусом колишнього санаторію КДБ, де досі відпочивали ті, хто боровся із «бандерівцями».

Ситуація склалася парадоксальна: будучи на той час іще міським головою, я жодним чином не міг вплинути на це дійство, адже кожне моє критичне слово сприймалося так, начебто «регіонал виступає проти спорудження пам'ятника Степанові Бандері». Такими підступними, гібридними методами, в авральному порядку просували цей проект. На жаль, наша патріотична спільнота ніяк не відреагувала ні на невдалий варіант самого пам'ятника, ні на місце його встановлення (на приватній території кінотеатру «Злата»). Люди сліпо повірили в щирість намірів організаторів уже через сам факт відкриття пам'ятника нашому національному герою.

Політтехнологами рухав спекулятивний інтерес: відкрити пам'ятник за будь-яку ціну саме до виборів. Тому й обрали невдачу, приватизовану ділянку землі для його встановлення, щоб обійти міську владу. Я зустрівся з київським бізнесменом, якому належав кінотеатр «Злата» й прилегла до нього територія:

– Навіщо даєте дозвіл? По-перше, ви ж знаєте, що не було ніякого громадського обговорення, по-друге, тут знаходиться метрового діаметра каналізаційний колектор, прямо по центру постаменту... Незважаючи на порушення елементарних норм, це ж просто святотатство – встановлювати пам'ятник

національному герою України на каналізаційному колекторі!

Але організатори, попри незаконність своїх дій, в авантюрний спосіб (мовляв, спробуйте нам перешкодити!) під хоругвами, з батюшками, за підтримки патріотично налаштованого населення добиваються свого...

Я не випадково так детально зупинився на цьому епізоді передвиборчої боротьби, коли заради приходу до влади плюндруються наші святині. Підійдіть, гляньте на цей пам'ятник сьогодні... Спокійно, без емоцій. Попри те, що досі стоїть там, де стояти б не повинен, він сам по собі є невдалим. Скульптор ніби познущався над героєм, порушивши пропорції його тіла, поставивши «на коліна» (враження складається саме таке). Був ще один знущальний елемент у цьому пам'ятнику – фон у вигляді масонської піраміди. Лише після ініційованих мною виступів у пресі скульптор перед самим відкриттям пам'ятника «обрізав» його, залишивши частину.

Я переконаний, що до питання з пам'ятником Степану Бандері в Трускавці потрібно повернутися, провести, як і належить, громадські слухання, заслухати думки фахівців, прийняти врешті відповідне рішення міської ради і встановити гідний пам'ятник нашому провідникові в гідному місці. Маємо знайти в собі мужність не лише визнавати помилки, а й виправляти їх. Якщо ми дійсно патріоти.

Гадаю, внесок санаторію «Карпати» (і мій особистий) в архітектурну естетику Трускавця дають мені право відверто, з боєм у душі, поділитися цією історією зі спорудженням пам'ятника С. Бандері, адже пам'ятники й пам'ятні знаки – річ дуже делікатна й важлива. Вони повертають історію, акцентують увагу на подіях, які відбувалися на наших теренах. Пам'ятники виховують і надихають. Якщо це щирі, талановиті пам'ятники.

У різні роки, розуміючи важливість української скульптурної символіки для виховання підростаючого покоління, ми колективом санаторію «Карпати» здійснили низку проєктів: на горі Бренів поблизу села Орів Сколівського району спорудили капличку на могилах Січових стріль-

Скульптурна композиція «Христос і самарянка», встановлена під час реконструкції площі Січових стрільців. Скульптор Василь Ярич.

Нагородна грамота «Благословіння від папи Римського Венедикта XVI».

ців і воїнів УПА. Там же, в урочищі «Лан», відкрили пам'ятний знак загиблим у роки Першої світової війни, серед яких багато українців. За моєї каденції міського голови здійснено благоустрій території перед церквою св. Миколая. За пропозицією отця Петра Івасівки встановили композицію «Христос і самарянка», згодом на тій же площі я за свої кошти встановив пам'ятник Андрею Шептицькому.

Ідея встановлення пам'ятника Шептицькому в Трускавці виникла після урочистого вечора в концертній залі санаторію «Карпати», присвяченого цій легендарній особистості. Я потім багато читав про Андрея Шептицького й осяг-

нув, якою потужною і світлою є ця постать – релігійний, громадський діяч, просвіти-тель, вірний син України. Так вийшло, що спершу пам'ятник А. Шептицькому з'явився в Трускавці, а вже згодом і у Львові. Ми цим пишаємося. Хоча мені тоді довелося прикласти багато зусиль та узгоджень, щоб пам'ятник Шептицькому з'явився у Трускавці.

Андрей Шептицький.

У контексті оповідей про пам'ятники й скульптурні композиції окремої уваги заслуговує мистецька франкіана, до якої я зі своїми однодумцями повертаємося впродовж багатьох років. Про своє розуміння Івана Франка, його творчості та наш борг перед цією великою людиною я поділюся далі.

*Пам'ятник А. Шептицькому
в Трускавці. Сучасне фото.*

*Народний артист України
Ф. М. Стригун на відкритті
пам'ятника
А. Шептицькому в Трускавці.*

Двадцять віть. Горобина

Про сьогоднішній день
оновленого санаторію «Карпати»,
мою велику родину
та нові «дерева»,
які вже виросли, і ті,
які ще треба зростити...

*Лист чирвовий у клена,
Лист бубновий в осик.
Горобина черлена
Насликала музик...
(Григорій Білоус)*

Хто кілька років не приїздив у санаторій «Карпати», сьогодні буде приємно вражений. Ми оновили всі приміщення, спальні номери, поліклініку, лікувальну базу. Відбулася повна, зорієнтована на європейські стандарти, модернізація. Санаторій, без перебільшення, став урівень із кращими оздоровницями Європи та світу. При тому, що рідну українську естетичну оздобу ми в основному зберегли.

Нове дихання «Карпати» отримали, коли я після третьої спроби участі у виборах міського голови повернувся в стіни рідного санаторію. Він, здається, мене вже зачекався. Коли я дві каденції працював міським головою, до «Карпат» руки не доходили. Тепер же відчув, що маю віддатися сповна своїй улюбленій господарській справі й прийняв нову посаду – генерального директора.

Ми змінили статус санаторію «Карпати», реорганізувавши його в готельно-курортний комплекс. Суттєво модернізували та розширили функціональні можливості оздоровниці. Нині в лікувальному корпусі 100 кабінетів, процедури у яких проводять високопрофесійні медпрацівники. Більшість із них – спеціалісти вищої кваліфікаційної категорії, чотири кандидати медичних наук. Оновлено діагностичне та лікувальне обладнання. Тепер використовуємо найсучасніші методики ультразвукової та комп'ютерної діагностики, лазерну, ударно-хвильову терапію. Тут проводиться анонімна лабораторна бак-

Такий він красень – сучасний санаторій «Карпати».

теріологічна діагностика різноманітних захворювань. Наші фахівці, поєднуючи різні курортні фактори й медико-діагностичні можливості санаторію, успішно лікують урологічні захворювання, хронічні гепатити, коліти, холецистити, панкреатити, гастрити, виразку шлунка, цукровий діабет легкого та середнього ступенів тощо. До вартості путівки входять діагностика і лікування, триразове харчування, проживання в комфортних номерах класу «люкс» зі всіма вигодами. В усіх номерах – холодильники, телефони, телевізори, міні-сейфи. Навіть парасольки передбачили для всіх без винятку відпочивальників, адже дощик у Трускавці – частий гість.

Із лікарями в оновлених «Карпатах».

Мої заступники й помічники.

Поліклінічне відділення «Карпат» не впізнати: сучасні лікувальні ванни, ванни підводного масажу, модернізовані лікувальні кабінети, як у провідних медико-оздоровчих закладах Європи. Тут вам і фізіотерапія, і фітотерапія, і мануальна терапія, і народні нетрадиційні методи лікування. Все це, включно з індійськими масажами, ми застосовуємо для оздоровлення людей. Наші фахівці пропонують низку лікувальних процедур: мінеральні ванни, ванни з екстрактами лікувальних трав і хвої, морською сіллю; проводимо лазеро-

терапію, гідроколонотерапію, гідропатію, кишкові та гінекологічні зрошення, мікроклізми, інгаляції, магнітотерапію, масажі.

Курортні фактори в Трускавці чудові: неповторні мінеральні води, озокерит, цілюща зона прикарпатських лісів. Якщо творчо використовувати ці природні можливості, іти в ногу із часом, не шкодувати коштів на вдосконалення й самоосвіту – успіх гарантовано.

Комплексна реабілітація в «Карпатах» триває від 16 до 24 днів. У її основі – лікування передовсім мінеральними водами «Нафтуся», «Марія», «Софія», «Бронісла-

*Нагороди санаторію «Карпати»
(незначна їх частина).*

Сучасний басейн санаторію «Карпати».

ва», озокеритом та повним задіянням наших додаткових можливостей. Крім усього, маємо власну свердловину з мінеральною водою для прийому ванн. А нині працюємо над тим, щоб зробити басейн із мінеральною водою. Є власна свердловина дуже якісної питної води.

Багаторічні дослідження підтвердили: у 96 відсотків людей, які оздоровлювалися в «Карпатах», суттєво поліпшилося самопочуття, пацієнти самі підтверджують очевидні зміни на краще. Не випадково в 2012 році за результатами аналізу багатьох факторів готельно-санаторний комплекс «Карпати» став номінантом на Почесну відзнаку «Національне визнання – 2012».

Якось заходить до мене один серйозний чоловік із не менш серйозної структури й проситься в санаторій «Карпати». А в мене як на те – жодного вільного місця. Заїхало багато людей на семінар. Пропоную допомогу у влаштуванні в якийсь інший трускавецький санаторій. У відповідь чую категоричне: «Ні! Тільки «Карпати». Довелося вишукувати можливості. Але це такі приємні клопоти, якби ви лиш знали.

Уже є велика група людей, з якими ми майже поріднилися, бо в «Карпатах» вони відпочивають десятий, а то й тридцятий раз. І тепер їхні діти з онуками до нас їдуть. Зрозуміло, щоб утримати таку вірність «Карпатам», потрібно працювати щоденно, пропонувати щось нове й незвичне в жорсткій конкуренції з іншими санаторіями. Ми не шкодуємо коштів на оновлення,

Мальовничі куточки території санаторію.

насамперед – лікувальної бази. Більше вкладеш – більше отримаєш. Такий закон. Але незважаючи на активне оновлення, не відмовляємося від того кращого, що було раніше. Таким чином поєднуємо сучасну європейську систему санаторного лікування з апробованими ще радянськими формами. (Я досі переконаний, що медицина та освіта в Українській РСР знаходилися на досить пристойному рівні. І було б непростимою помилкою бездумно відмовлятися від цього). З радянських часів ми залишили те, що люди, які приїжджають у санаторій, мають можливість отримати набір основних безкоштовних процедур, аби повністю задовольнити потреби в лікуванні. Наші лікарі так само люб'язно, як і колись, дотримуючись заповіді Гіпократу «не нашкодь», приймають хворих. Вони стали більше схожими на лікарів сімейної медицини із щирими психологічними порадами. Тому багато відпочивальників їдуть у «Карпати» вже «до своїх» лікарів. Звісно, ротація медичного персоналу відбувається. Залишаються кращі. Від пристосуванців, а тим паче, не дай, Боже, хабарників, ми звільняємося негайно.

Велику увагу в «Карпатах» приділяємо здоровому харчуванню. Обслуговування здійснюється у формі так званого «шведського столу», де, за необхідності, пропонується спеціальне дієтичне меню, складене за рекомендацією ва-

Дивовижний ландшафт.

шого лікаря, з набором великої кількості свіжих овочів та фруктів. За бажанням обід чи вечерю можна перенести в ресторан «Я і Ти» чи етнокафе «Гражда».

Для забезпечення приготування страв використовуємо тільки екологічно чисті продукти, більшість із яких – власні. Для цього маємо підсобне господарство, вирощуємо свиней, птицю, рибу... До овочів та фруктів, які закупаємо, пред'являємо високі санітарні вимоги. Тому з усією відповідальністю заявляю: харчування в «Карпатах» якісне й корисне. За бажання завдяки споживанню дієтичних страв можна навіть схуднути. Але це вже хто як бажає: одні хочуть набрати вагу, інші – зменшити. Ми створюємо всі можливості і для перших, і для других.

Постійно дбаємо й про дозвілля наших гостей – пропонуємо їм прогулянки верхи на конях, поїздки на риболовлю, велотури, екскурсії визначними місцями Західної України та близького зарубіжжя (Польща, Угорщина, Словаччина, Чехія). А ще в парку «Підгір'я» ми організували міні-зоопарк, де можна помилуватися живою риссю, леопардом, оленями, екзотичними птахами.

Я вже розповідав про естетичну складову озеленення відпочинкової зони довкола корпусів «Карпат». Але на цьому не зупиняємося, долучаємося до загальноміських проєктів. Всюди, де ми споруджуємо монументи, встановлюємо скульптури, облагороджуємо довколишню територію. Я звернув увагу, що най-

Казково-урочисті зимові «Карпати».

більш органічно біля скульптурних композицій сприймається горобина. Ці невеликі красиві деревця самі як витвори мистецтва. Вони невисокі на «зріст», не затінюють пам'ятники, ніби пристосовані для декору, маючи красиве різьблене листя, яке змінює свій колір упродовж року від зеленого до помаранчевого. Витонченості й краси весною додають їхні розкішні білі суцвіття, а восени – яскраві червоні кетяги. Я люблю це красиве, кучеряве дерево й дуже радію з того, що воно популярне в Трускавці. Не випадково деревця горобини так добре почувуються і в ландшафтному парку «Підгір'я».

Люди, які приїжджають до нас, це помічають і високо цінують. І, звісно, не лише естетику території, приміщень, а й фаховий рівень обслуговування. У жовтневому, дев'ятому числі нашої газети «Карпати» (спецвипуску «Франкової криниці») опубліковано витримки із відгуків відпочиваючих. Я тут наведу з них кілька дописів іноземців (текст адаптовано українською):

«Велика вдячність всьому персоналу «Карпат» за надзвичайно щире й уважне ставлення. Ми відчували себе тут членами єдиної родини. Плануємо приїхати й наступного року!». (Марина та Олександр Терлецькі, США).

«Кухня в «Карпатах» – це витвір кулінарного мистецтва! Ми об'їхали пів світу, були в десятках санаторіїв Європи. Але ваш санаторій – це чудо із чудес!». (Ніна та Ольга Сергіні, Ізраїль).

«Дякуємо всьому персоналу санаторію «Карпати», обслуговуючому персоналу, кухарям. Сподіваємося бути тут іще не один раз!». (С. Нагієва, В. Гусейнова, Баку, Азербайджан).

«Хочу щиро подякувати працівникам чудового санаторію «Карпати» за прекрасну атмосферу! А про красу природи Карпат може розповісти лише поет!». (Лілі Томко, м. Мінськ, Республіка Білорусь).

І таких записів у книзі відгуків – сотні. Але вони мене особисто не заспокоюють, а спонукають до нового й прогресивного.

*Найсмачніша кухня
в етно-кафе «Гражда».*

* * *

Наша талановита поетеса Стефанія Шумило у своїй новій книзі «Сенс життя» розмістила вірш, присвячений санаторію «Карпати». Наведу його повністю, оскільки поетичне серце дуже щиро й тепло відчуло те, що нам вдалося втілити:

«Карпати»

(Левові Грицаку)

Піднявся корпус ген у небеса –
Руками можна до зірок дістати,
Це краю прикарпатського краса,
Це чудо-оздоровниця «Карпати».

Лиш ступиш крок – і враз зупиниш зір,
Душі приємне враження торкнеться,
Відкриється ландшафт Карпатських гір,
Весь дивосвіт для тебе розгорнеться.

Біжить кудись по схилах водоспад,
Ось виграють гуцули на трембітах,
Там дикий звір чатує із-за ґрат –
Все поринає в різнобарвних квітах.

Неначе в кузні полум'я горить.
Птах беркут на скалі десь притаївся,
Мелодія троїста вдаль летить,
Дзвенить над краєм українська пісня.

Тут скрипала ми чуємо з вікна,
Гуцулки в вишиванках нас чекають,
Наллють п'яного в келихи вина –
Так в «Гражді» всі гостинно зустрічають.

Господарська скрізь чується рука,
Яка зерно з полови висіває,
І тонкий смак, і краса гірська
Всіх на святковий настрій надихають.

Довкола наче дивовижний парк,
Повітря чисте з хвойним ароматом.
Уся краса – для нас, це Божий дар,
В тій оздоровниці, що звуть «Карпати».

Будівництво відпочинкового комплексу зеленого туризму «Слобода Раковець».

... Я – мрійник! Тому на майбутнє задумав ще багато нового. Плануємо замість нинішнього басейну, що поруч із санаторієм «Карпати», створити аквапарк. До речі, обіцяв це трускавчанам, коли востаннє балотувався на посаду міського голови. Приступили вже до реалізації. Як і в інших задумах, «планку» ставимо високу. Аквапарк повинен увібрати найвдаліші, найколеритніші можливості аквапарків Європи. Тільки так!

Екологічно чиста риба на стіл гостям ГКК «Карпати».

Син Юрій захоплювався технікою з дитинства.

Є задум, до втілення якого ми вже наближаємося: створити філію санаторію «Карпати» у мальовничому куточку Підгір'я – Волі Якубовій. До речі, це батьківщина одного з очільників ОУН Андрія Мельника. Плануємо долучитися до створення музею цієї героїчної особи. Андрій Мельник і очолюваний ним визвольний рух, на моє переконання, досі належним чином не досліджений, багато чого перекинуто, викривлено. Ми маємо відкривати людям справжні історичні образи месників, виховувати нові покоління українців.

Наразі взяли в оренду землю під ставки просто в лісі. Чудова природа! Ці ставки служили людям іще за Австрії, потім експлуатувалися колгоспами за радянської влади. Замулилися й позаростали. Тепер ми хочемо їх реанімувати: доводиться вибирати вглибину до трьох метрів землі, щоб ставки «ожили». На це витрачаються величезні кошти. Але ж хочеться зробити щось особливе й залишити по собі пам'ять.

Проектом відпочинково-рекреаційного комплексу «Слобода Раковець» на площі 13 гектарів передбачено створення ставкового каскаду з чудовими місцями для відпочинку. Вже розводимо тут екологічно чисту рибу для потреб наших відпочивальників. І вони вельми задоволені. Сьогодні в господарських дворах утримуємо качок, перепілок, курей, гусей, тут можна помилуватися красою екзотичних птахів у фазанарії.

Заради чого я все це роблю, планую, клопочуся кожного Божого дня, адже в реальності це – збиткова справа. І не для того, щоб задовольнити свої амбіції... Хочу сповна реалізуватися сам і використати наявні можливості, які дає природа й Господь. Може, хтось колись, навіть не знаючи мене, скаже: «А щось таки гарного зробив цей чоловік. Спасибі йому!». Хіба не це є найвищою мірою твоєї потрібності на землі – долучитися до оновлення, відродження рідної Галичини?

Звісно, мені дуже приємно, що нині поряд зі мною в дружньому колективі «Карпат» працюють і мої найближчі люди: сини, невістки.

Старший син Ярослав 1986 року народження. Він народився у квітні,

Весілля старшого сина Ярослава.

*Щоденник та зошити
моїх синів Ярослава та
Юрія, дбайливо
збережені їхньою
бабусею Христиною.*

буквально за пару
тижнів до сумнозвіс-
ної аварії в Чорнобилі.

Юрій 1987 року народження. Обоє вони народилися у Чорткові, в тому ж пологовому будинку, що і я колись... Попри те, що ми тоді жили на Волині, дружині спокійніше було народжувати там, де знайомі медики, друзі, рідня... Раннім вихованням синів займалася, здебільшого, моя мама. Тож вони дуже люблять свою бабусю Христину.

Обох синів з дитинства я привчав до техніки, як колись і мій батько мене. Навіть зробив для них картинг. А їм було на той час одному чотири, іншому п'ять років усього. Поїхали на Дрогобицький аеродром. Показав їм як їхати. Але навіть у водінні вони різні. Юра – той дуже акуратно й виважено катався, розраховував швидкість, робив розвороти. А Ярослав (от вам прояв емоційного характеру!) весь час тиснув на газ. Йому весь час хотілося їхати швидше,

З синами Ярославом та Юрієм, невістками Людмилою і Тетяною.

*На дозвіллі.
З невісткою Тетяною та внучком Левчиком.*

Моя дружина Мирослава.

У маминих вишиванках на Великдень, м. Чортків.

Якось до мого дня народження (коли йому було років десять) він подарував мені свій зошит із казками та малюнками. Шкодую, що цей потяг до творчості він далі не розвинув. А ще він перейняв від мене захоплення рибальством.

робити якісь несподівані рухи. В результаті двигун його машини задимів. Але попри все обидва сини полюбили техніку. Коли трішки підрости, просили вже сісти за кермо дорослого автомобіля. Що робити? Сідали разом, підмощував на коліна подушку, аби вони до керма могли дістати, та й поїхали! Проте сьогодні вже вони хороші водії. До того ж Юра навіть закінчив курси Львівського авіаспортивного клубу, отримав посвідчення, може самостійно літати на різних типах літаків і гелікоптерів. Ярослав поки не проявляє великого потягу до польотів, але у якості пасажира підіймається в небо за любовки.

Синами я задоволений. Старший, Ярослав, за характером гуманітарій. Має загострене почуття справедливості, реагує на все, відгукується. Допомогає слабшому. Це від мене йому передалася ось ця гуманітарна жилка. У дитинстві він гарно малював і навіть складав казки.

Хлопці навчалися гарно, обоє закінчили школу на відмінно, отримавши золоті медалі.

Спочатку була думка, аби обидва продовжили нашу династію медиків і вступали на медичний. Але Юра не проявляв особливого зацікавлення цією професією і на відміну від Ярослава, який охоче подав документи до Львівського медичного університету, подав документи на економічний факультет Львівського національного університету імені Івана Франка. Ярослав у медицині почувається впевнено, розвивається, постійно вдосконалює свій фак, має навіть друковані наукові праці.

По завершенні навчання вони повернулися до Трускавця і стали моєю опорою. Юра – перший заступник генерального директора санаторно-готельного комплексу «Карпати». З його приходом мені стало легше, адже фактично всю поточну роботу він поступово взяв на себе, а в мене вивільнився час, аби займатися стратегією, плануванням, вдосконаленням нашої діяльності.

Ярослав – завідувачий лікувально-діагностичним відділенням у «Карпатах». Одночасно працює як лікар, веде хворих і керує лікувальним процесом в цілому.

Як батько я радий з того, що виховав трудолюбивих дітей. Вони змалечку не байдикували, не належали до так званої «золотої молоді». Звичайні, прості, справедливі, толкові хлопці. Звісно, для мене вони – найкращі! Обоє вже одружені. Дружина старшого сина, Людмила, теж лікар, займається стоматологією й косметологією. Дружина молодшого, Тетяна, теж працює в нашому санаторії після закінчення Львівського національного університету імені І. Франка. За спеціальністю вона юрист, нині доглядає за моїм внуком. Юрій назвав свого сина Левчиком (я гордий з того, що в мою честь), а Ярослав назвав сина Юрієм (на честь свого брата Юрія). Ось таке в нас родинно-іменне єднання.

Моя дружина Мирослава також медик. Вона завідує ЛОР-відділенням Стебницької міської лікарні.

Звісно, ще однією опорою, окрім родини, є друзі! Їх, як кажуть, багато не буває. Але коли вже є – то на все життя. Не знаю кому як, а мені на друзів щастить. У попередніх новелах я вже згадував про своїх друзів дитинства, студентства. І тут, бодай невеликими фототрихами, хочу приділити увагу моїм нинішнім друзям, які, здається, ще вчора вітали мене із 60-літнім ювілеєм. А роки знов пролетіли. І нехай пробачать ті, кого я тут не згадав, адже вас, мої друзі, значно більше!

* * *

...Трускавець – як магніт, притягує до себе багатьох людей. У цьому місті (на території «Кришталевого палацу») знаходиться одна з резиденцій Президента України. Нині вона здебільшого пустує, а колись сюди любили приїзди-

М. Гладій, В. Литвин, А. Грицак.

*Президент України Л. М. Кравчук –
гість санаторію «Карпати».*

*З Президентом України Віктором Ющенком
та Прем'єр-міністром Юлією Тимошенко
на IX Міжнародному економічному форумі в Трускавці, 2009 р.*

ти Леонід Макарович Кравчук, Леонід Данилович Кучма, Віктор Андрійович Ющенко, Іван Степанович Плющ... Леонід Кравчук до нас в санаторій «Карпати» завітав кілька разів. Був дуже задоволений.

Цікаво, що перші свої пізнання про справжнє Різдво Леонід Кучма з дружиною Людмилою Миколаївною отримали саме в нашому кафе «Гражда». Їм це так сподобалося, що виявили бажання приїхати повторно. Тоді ми саме організували два народних ансамблі. Колядки, веселощі, сміх!.. Ну і яке ж свято без чарчини «калганівки»?! Мене попередили, що Леонід Данилович надає перевагу «Hennessy». Спеціально для високого гостя придбали. Але «калганівка» тоді перемогла й знаменитий коньяк. Приємно, що два Різдва поспіль Президент України відзначав саме в наших «Карпатах» – і співав, і танцював, як він це вміє робити. Подумалося тоді, що й президенти іноді бувають людьми...

Скільки існує санаторій «Карпати» – організовуємо незабутнє щире дійство з усіма різдвяними персонажами. Щороку! Не лише під час зустрічі знаменитих гостей. Щоразу вдосконалюємо програму, додаємо нових відтінків у збереженні народних традицій. Унікальні фольклорні колективи «Сагайдач-

Президент України Л. Кучма, голова Івано-Франківської ОДА М. Вишиванюк, голова Львівської ОДА М. Гладій на святкуванні Різдва. Ресторан «Гражда» санаторію «Карпати», кінець 1990-х.

ний» та «Барви Карпат» також створені на базі нашого закладу.

Щоб потрапити до нас у новорічно-різдвяний період, потрібно за кілька місяців замовляти місця – як у готельних комплексах «Карпати», «П'ятий океан», так і в кафе «Гражда», ресторані «Я і Ти», «У дворику Лева»... Хіба це не визнання результату копіткої роботи багатьох людей, з якими я працюю пліч-о-пліч не один рік?!

Відпочивав у нас і перший український космонавт Леонід Каденюк. А генерал Іван Білас, з яким ми побували разом в експедиції на Північному полюсі, так полюбив «Карпати», що досі є нашим частим гостем. Щодо інших українських лідерів, то я з ними мав зустрічі в Трускавці більше в статусі міського голови вже не в «Карпатах», а в ново-збудованому санаторно-

З першим українським космонавтом Леонідом Каденюком та Іваном Біласом у санаторії «Карпати».

*Народний фольклорний колектив
санаторію «Карпати» –
козацький ансамбль «Сагайдачний».*

му комплексі «Ріксос». Це В. А. Ющенко, Ю. В. Тимошенко, В. М. Литвин... Вони здебільшого були учасниками Міжнародного економічного форуму, який започатковано в часи мого керування містом. Традиція прижилася, й форуми проводяться дотепер. Я міг би назвати ще десятки відомих прізвищ. Але частина цих людей воліла приїжджати «інкогніто», особливо не «світитися», а просто набиратися сил та здоров'я в срібної тиші прикарпатських лісів...

Поряд із відомими політиками, депутатами Трускавець щиро й радо зустрічає артистів, письменників, художників, журналістів. У нашому місті часто проводяться велелюдні конференції, презентації, фестивалі. Але по можливості ми розширюємо географію добрих справ. Наш санаторій у ролі партнера долучається до більшості з них. Так, ми свого часу підтримували фестиваль української музики «Марія», згодом – фестиваль «Кришталевий Трускавець». А останнім часом відчули, що й самі можемо ініціювати проведення всеукраїнського фестивалю. Навесні 2016 року на базі «Карпат» пройшов перший фестиваль сучасної української пісні «Трускавецька фієста». З'їхалися виконавці зі всієї України. Їхні виступи оцінювало зіркове журі в складі Павла Зіброва, Каті Бужинської, Олександра Василенка, Миколи Свидюка, Віктора Павліка. Я спостерігав за виступами конкурсантів, а ще більше за тим, із яким захопленням вони заходили в приміщення комплексу «Карпати», оглядали сучасні холи з вертикальними фонтанами, концертну залу, милувалися парком «Підгір'я». Для мене позитивна реакція людей, їхні захоплені погляди, намагання неодмінно сфотографуватися на фоні рукотворної краси – бальзам на душу. Та не це основне. Мета «Трускавецької фієсти» – під-

*«Барви Карпат» – народний
ансамбль санаторію «Карпати».*

тримати українську пісню!

До речі, коли свою стурбованість «вторинністю» нашої пісні в своїй же державі висловила моя дружина Мирослава, я вирішив – зробимо свій фестиваль. Адже українська пісня, як не дивно, навіть через 25 років незалежності досі не захищена. У своєму ж домі. Парадоксальна і загрозлива ситуація.

Музичний фестиваль отримав «прописку» в «Карпатах» ще й тому, що я багато років дружу з митцями – скульпторами, художниками, музикантами, письменниками. Вони тягнуться до мене, я – до них... Чимало з них, приїжджаючи в Трускавець, досі місцем свого перебування тут обирають улюблений санаторій «Карпати».

...Колись я навіть не мріяв, що подружся, скажімо, з Оксаною Білозір, Павлом Зібровим, Катєю Бужинською, Іваном Поповичем, Віктором Павліком, багатьма іншими митцями! А тепер часто з ними спілкуюся. Я отримую від того великий заряд творчості, який мені конче необхідний! Кожен із друзів-митців надихає на прекрасне, на творчі дії. Ці люди присвятили своє життя збереженню та примноженню величезного скарбу – української пісні, доля якої завжди була нелегкою.

З цього приводу досить влучно висловився український поет Микола Гриценко:

*Народна артистка України Надія Шестак
із Галиною Грицак.*

*З народними артистами України
В. Павліком, В. Данильцем.*

*Перший фестиваль сучасної української пісні «Трускавецька фієста», що проходив на базі санаторію «Карпати». 2016 рік.
З митцями: Миколою Свидюком, Віктором Герасимовим, Павлом Зібровим.*

«Рятуймо, люди, пісню і себе!

Себе – як пісню! Пісню – як себе!».

М. С. Гриценко – президент Благодійного фонду сприяння ініціативам газети «День», письменник, тележурналіст (автор дев'яти книг прози, поезії, публіцистики) активний громадський діяч. Ми з ним дружимо багато років відтоді, як він став одним з перших гостей новозбудованого корпусу санаторію «Карпати». У якості автора сценарію М. Гриценко зробив кілька документальних фільмів про Трускавець. Часто відвідує наше місто, бо тут, як він говорить, добре пишеться... Літературний запис цієї книги я запропонував зробити саме йому. І вдячний, що він погодився й поставився до роботи дуже творчо й щиро! Микола Семенович, як поет-пісняр, був і в складі журі нашого першого фестивалю «Трускавецька фієста-2016» поряд з ще одним поетом і радіожурналістом, моїм другом Віктором Герасимовим, головою журі.

... Так ми по можливості долучаємося до благородної справи порятунку нашої рідної пісні, рідного слова. Сподіваюся, завдяки в тому числі і нашому внеску українська пісня нарешті посяде гідне місце у вітчизняному телерадіоэфірі. Думаю, не лише мені набила оскому дешева російська попса.

Мої добрі друзі.

Лікарі В. Чуба та Б. Куцик.

Вітання від Болеслава Петровського.

*Із В. Павлишиним
та О. Лобиком.*

*Тост від близького товариша
В. Тімченка (другий зліва).*

Моя родина, друзі, колеги.

Двадцять перша віть. Горіхова

*Ой ти, дівчино, з горіха зерня,
Чом твоє серденько – колюче терня?
Чом твої устонька – тиха молитва,
А твоє слово остре, як бритва?*

(Іван Франко)

26 серпня 2016 року, в переддень 160-річчя від дня народження Івана Яковича Франка, у Трускавці нарешті відкрили сучасний бронзовий пам'ятник Каменяреві. Бюст І. Франкові стояв і раніше. Але його мистецька й матеріальна цінність аж ніяк не відповідали статусу українського генія. Пам'ятник, встановлений далекого 1955 року напередодні 100-річчя від дня народження І. Я. Франка, був виготовлений із бетону, покритий під позолоту, яка щораз лущилася на сонці. Тоді ці матеріали вважалися цілком прийнятними, але не тепер.

Проте навіть цей скромний бюст І. Я. Франка для декого послужив об'єктом цинічних спекуляцій. Почалося з того, що кілька років тому частину площі біля пам'ятника міськрада Трускавця відвела одному забудовнику з Дніпропетровщини, який перепродав ділянку. Нові господарі задумали розширити свою територію під готель. Прилеглий сквер із бюстом Каменяра й мав стати тією «зоною розширення».

Далі події розвивалися наступним чином: одного ранку перехожі помітили, що бюст Франка лежить на землі...

Трускавецька міськрада надсилає офіційного запита до «експертів» Дрогобицької міськради, аби ті провели експертизу й з'ясували, чому впав бюст Франка? Я, до речі, тоді сказав, щоб звернули увагу на чіткі сліди фізичного

повалення бюста, адже це видно неозброєним оком. Яким же було моє (і не лише моє) здивування, коли «експерти» після обстеження місця зазначили у своєму висновку, що пам'ятник упав... сам, «від старості».

Ми підняли шум у пресі. Та комунальні служби міськради замість того, щоб підняти бюст І. Франка на п'єдестал, вивезли його на технічний двір і кинули в болото, обличчям донизу. Журналісти зафіксували і цей (уже другий) випадок вандалізму, вчинений цього разу працівниками комунальної служби міста. Як же в цій ситуації повівся тодішній міський голова?! Він через пресу висловив роздратування: чому це, мовляв, Грицак ходить по якихось технічних дворах і щось там вишукує?! Може, він сам того пам'ятника й «завалив»?!

Цими спекулятивними припущеннями міський голова фактично відвертав увагу громадськості від суті проблеми, не відповівши на конкретні запитання: хто ж усе-таки повалив бюст і чому його не встановлено на місце? Навіть людині, не обізнаній у подібних справах, було зрозуміло: хтось шукав «компроміс» із забудовниками, які прагнули розширити територію за рахунок скверу І. Франка. Тепер чекали реакції громадськості. І якби люди мовчки «проковтнули» це неподобство – межі будівельного майданчика якоїсь ночі просто «розширилися» б самі.

Щоб привернути увагу до цього акту вандалізму, я заявив тоді, що знайду можливості й фінанси для спорудження нового, гідного пам'ятника поету в Трускавці й готовий виставити його проект для громадського обговорення... Реакція місцевої влади була блискавичною! Аби запобігти такому розвитку подій, тодішній міський голова Трускавця Р. Козир дає вказівку негайно «відмити» бюст Франка, покрити черговою «позолотою» й поставити на попереднє місце. Добре, що постамент іще не встиг «упасти... від старості». Але цинізм на цьому не закінчився. Оскільки вже «пахло» новими виборами, організовується ціле «дійство» з... «урочистого відкриття пам'ятника І. Франку». Святі отці, не моргнувши оком, «освячують», діти кладуть кошики квітів, через гучномовці лунає «невмируще слово Каменяра»! Лицемірство, яке не має меж! Мети начебто досягнуто: навіщо тепер Трускавцю другий пам'ятник Франкові?!

Я б, можливо, не згадував у деталях події кількарічної давнини, якби вони не стосувалися святого – пам'яті українського генія Івана Франка, до висоти якого нам усім рости й рости.

Тоді ми все-таки наполягли на своєму й на території, що належала одній із церковних громад, виставили новий пам'ятник для громадського обговорення. Але міський голова не вигадує нічого кращого, як волонтаристським рішенням змушує комунальників міста прибрати цей пам'ятник і вивезти в

невідомому напрямку. По-суті, вкрасти. До речі, вартість виготовленого бронзового пам'ятника І. Франкові на той час становила близько 100 тисяч гривень.

Ми – в міліцію. Там безпомічно розводять руками: мовляв, вказівка міської влади, а ми – «люди маленькі»... Усе ж я добився відкриття кримінальної справи. Її закрили тільки тоді, коли нам повернули викрадений пам'ятник.

...Минув час. Вляглися політичні пристрасті, й містобудівельна рада Трускавця напередодні відзначення 160-річчя від дня народження Івана Франка повертається до розгляду питання щодо пам'ятника Каменяреві. Тут навздогін надходить і «альтернативна» пропозиція від «команди Козира». Але фахівці їхній проект відхилили, надавши перевагу нашому.

І ось – урочистий день 26 серпня 2016 року. Велелюдна церемонія з нагоди відкриття нового пам'ятника Каменяреві в Трускавці. Зійшлося багато людей, приїхали делегації зі Львова, Києва, прибув правнук І. Я. Франка Рональд Франко. Сучасний бронзовий пам'ятник Каменяреві постав на місці, де колись розгорталися «баталії» зі старим погруддям.

...Коли впало біле покривало, незримою хвилею прокотилося людське схвалення. Я гордий із того, що причетний до появи цього красивого монумента. Як бачимо, час усе розставляє на свої місця.

Разом із людьми під час урочистої церемонії ми із сином Ярославом також піднесли кошик квітів до гранітного підніжжя... І мені як людині, громадянину, батьку стало так солодко на душі, що справедливість таки восторжествувала і Трускавець належним чином пошановує геніального поета. І що поруч – мої сини, Ярослав і Юрій, які беруть у цьому участь і виховуються на простих і зримих вчинках.

Тепер розумієте, чому фінальна, двадцять перша новела моєї книги освячена словами Івана Франка та має назву – Горіхова?! Бо й сам Франко, попри

*Сучасний пам'ятник І. Франку
в Трускавці.*

«горіховий ліричний образ дівчини», є Міцним Горіхом. Крім високого таланту, він продемонстрував найвищу пробу людської мужності, вірності та непокори злу. Ми ще довго розгадуватимемо й відкриватимемо для себе сторінки творчості і глибину таланту цього велета духу.

Дрогобиччина – земля Івана Франка. Він завдячував їй своїм народженням, а тепер вона завдячує своєму синові в славі. Колись Франко влучно назвав цей райський куточок на Землі «золотодайною Колхídoю», а ще – «благословенним Підгір'ям». Усе це через унікальність наших краєвидів, повітря, води, що вкупі виглядає ніби дарунок від самого Господа всім нам: беріть, оздоровлюйтеся, міцнійте духом і тілом!

Тому не одне десятиліття до Дрогобича та рідного села Івана Франка Нагуєвичів їдуть і їдуть люди. З усієї планети. Важко назвати відомого громадського діяча, політика, депутата, художника чи письменника, хто хоча б один раз тут не побував.

Нам, місцевим, це видається звичним, адже – поруч... Велике ж, як відомо, бачиться на відстані. Зате зблизька так гірко дивитися на розбиті дороги нашого краю. Лише до цьогорічного ювілею Каменяра вони набули пристойної якості. А скільки літ до Нагуєвичів через страшенні вибоїни навіть важко було доїхати. Звісно, люди все одно їхали, не могли не їхати. Бо це – Франко!

Відчуваючи постійний борг перед постаттю Каменяра, я також у міру своїх сил і можливостей намагаюся долучатися до благородних справ, пов'язаних з увічненням його пам'яті. 24 серпня 2006 року, до 150-річчя від дня народження І. Я. Франка, ми з відомим громадським діячем, інженером-будівельником від Бога В. М. Кушніром відкрили на території санаторію «Карпати» символічну стежку «Зів'яле листя» за творами любовної лірики поета.

Автор дерев'яних композицій, які розташовано вздовж звивистої кам'яної стежки, – Дарій Грабар. До речі, свого часу він брав активну участь в оздобленні інтер'єрів спального корпусу санаторію «Карпати». Обабіч стежки «Зів'яле листя» розмістилися одна за одною (згори донизу) сім скульптур – «Сурмачі», «Горда панна», «Якби знав я чари», «Тричі мені являлася любов...», «Як почуєш вночі...», «Червона калино...». Завершує композицію скульптура з відомими на весь світ словами «Ой ти, дівчино, з горіха зерня...».

Поетична стежка Івана Франка гармонійно вписалася в ландшафт, стала невід'ємною частиною паркового комплексу «Підгір'я». Вона ніколи не пустеє. Люди по ній ідуть повагом, вдумливо, адже під кожною дерев'яною скульптурою-сюжетом на граніті викарбувано слова Каменяра. Отже, наша стежка – ще й просвітницька. Вона популяризує творчість І. Я. Франка в такий оригінальний спосіб.

До унікальної роботи з облаштування стежини «Зів'яле листя» долучилися

Стежка Івана Франка «Зів'яле листя».

Зеновій Хом'як, Микола Валькович, Микола Скоропада, Іван Довган, Степан Михайлюк. Натхненником проекту став В. М. Кушнір. Велика їм дяка від тисяч відпочивальників «Карпат», гостей Трускавця, місцевих мешканців.

Кількома роками раніше В. М. Кушнір утілював подібний проект у Нагуєвичах, де Франко народився. Ця ідея, як він розповідав, виникла в нього під час перебування в Литві, де його вразила символічна «дорога Чурльоніса» – видатного литовського поета.

«Стежка Франка» в Нагуєвичах стала реальністю за сприяння тодішнього директора Дрогобицького лісгоспзагу Ігоря Чайківського, виконана колективом Львівського державного інституту прикладного і декоративного мистецтва (нині – Львівська академія мистецтв). На «Стежці Франка» розмістилося два десятки скульптур, які розповідають про життя й творчість Каменяра від дитинства до останніх його земних днів...

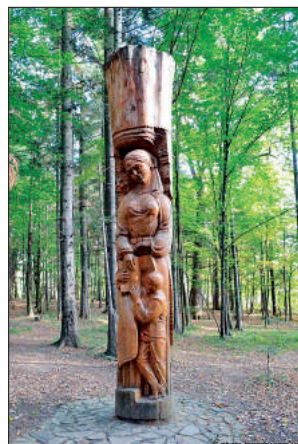
Іван Франко спонукає багатьох людей до творчості й жертвності. Спонукає він і мене своїм бунтарським, непокірним норовом, гарячим вогнем патріотизму й любові до всього свого, рідного...

І. Я. Франко був навдивовижу працьовитий. Коло його художніх, наукових, політичних інтересів вражає. Франко – митець-реформатор, письменник, літературознавець, мовознавець, перекладач, етнограф-історик, бібліограф, педагог-публіцист, громадсько-політичний діяч. А ще – один із за-

*Стежка Івана Франка в
Нагуєвичах.*

*Дерев'яні скульптури героїв
різних творів І. Франка.*

сновників радикальної партії Галичини, редактор «Етнографічного збірника», журналів «Світ», «Дзвін», «Літературно-науковий вісник». Він – автор десяти тисяч творів, написаних українською, російською, польською, чеською, німецькою мовами. Повне зібрання його творів заведве охоплюють сто томів, тоді як видано з написаного ним – лише п'ятдесят. Здається, із суто енергетичних, фізичних, розумових можливостей людського організму стільки зробити неможливо. Франко зміг! Через те йому така шана і всесвітнє визнання.

Невипадково і в оздобленні корпусів трускавецького санаторію «Карпати» використано сюжети з творів Івана Яковича Франка. Зокрема, кована решітка в холі спального корпусу виконана талановитим майстром Олегом Бонь-

На святкуванні Франкової річниці в с. Нагуєвичах (зі Степаном Хмарою).

*Біля пам'ятника Т.Г. Шевченку.
Колективне фото в день святкування 180-річчя м. Трускавеця. В центрі – світлої
пам'яті владика Самбірської та Дрогобицької єпархії Юліан Вороновський.*

ковським на тему поезії «Земле моя, всеплодющая мати», а погруддя І. Я. Франка у вестибюлі центрального корпусу санаторію авторства Романа Романовича – відомого скульптора, автора пам'ятника Тарасу Шевченку в Трускавці.

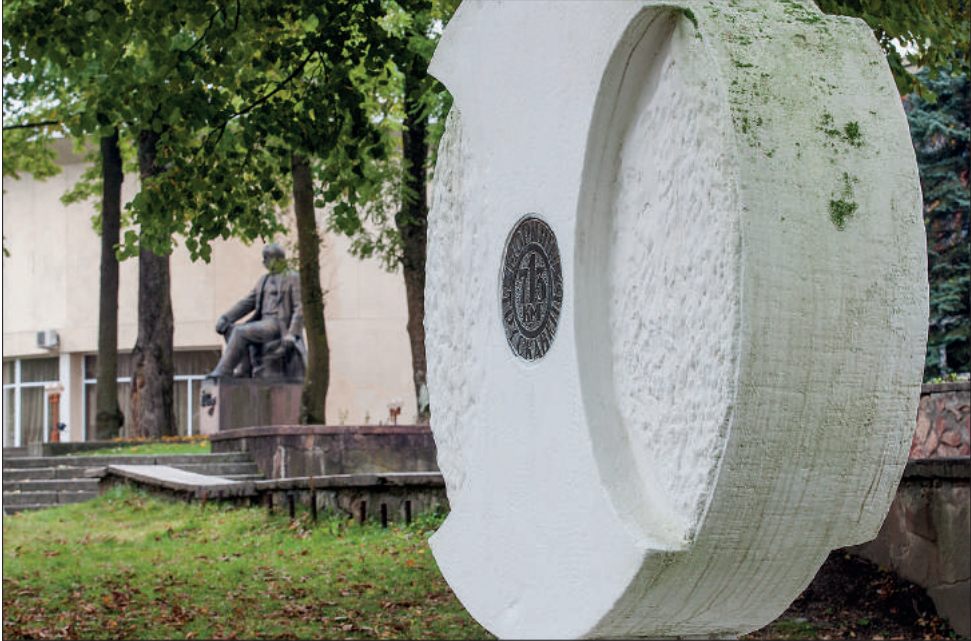
Недавно в одній із книг-досліджень про І. Я. Франка я натрапив на вірш Петра Шкраб'юка, в якому є такі рядки:

*«...Як часто-густо тищу раниць грім!
Та кличуть Нагуєвичі звияжно –
І – Моринці відгукуються їм».*

Так, це ті самі Моринці, в яких народився Тарас Григорович Шевченко. Отак два села, віддалених між собою на сотні кілометрів, зустрілися. В космічному вимірі. Бо Україну й світ уже не можна уявити без Тараса Шевченка та Івана Франка.

* * *

...На одному із центральних майданів Трускавця, перед палацом культури ім. Т. Г. Шевченка стоїть скромний, але дуже щирий пам'ятник – «Шевченків верстовий стовп». Споруджений він на зорі нашої незалежності з ініціативи та

Верстовий стовп.

коштом колективу мого рідного санаторію «Карпати» (автор – Р. Петрук). Пам'ятник є стилізованим хрестом із білого пісковика, на лицьовій стороні якого вказана відстань – 713 кілометрів від Трускавця до села Моринці (нинішня Черкаська область), батьківщини Тараса Шевченка. Нижче викарбувано слова Кобзаря:

*«І оживе добра слава,
Слава України!..».*

А з другого боку «Верстового стовпа» зазначено ще одну відстань від цього місця до Нагуєвичів, села, в якому народився Іван Франко, – 20 кілометрів та викарбувано звернення Каменяря до свого народу:

*«Підеш ти у мандрівку століть
З мого духа печаттю».*

...Два поети. Два світи. А між ними – вся Україна. Багатостраждальна, нескорена земля наша, яку й досі в кривавих окопах Донбасу захищають її вірні сини.

Підводячи незриму риску під цією документальною оповіддю, хочу низько вклонитися пам'яті двох наших геніїв – Тараса Шевченка та Івана Франка, пам'яті всіх українських героїв, які поклали свої життя на олтар Батьківщини!

Також доземно вклоняюся предкам своїм трудящим, батькам, родині, всім добрим людям, які траплялися й, Богу дякувати, трапляються на моєму життєвому шляху.

А всім нам укупі хочу нагадати напутні слова великого нашого земляка Івана Франка про те, що «...нам пора для України жити».

Давно пора!

*Скульптурна композиція
за творчістю І. Франка в санаторії «Карпати».*

ЗМІСТ

Філософія плоду	
Замість передмови	3
Перша віть. Вербова	
Про Тарасову вербу на Прикарпатті, в Сибіру й Казахстані та шану Великому Кобзареві	6
Друга віть. Березова	
Про квітучі сади дитинства, моїх дідів Адріана Грицака і Євстахія Березу та головне Дерево нашого роду	10
Третя віть. Ясенова	
Про рідний Чортків, руїни старої фортеці, село Озеряни, друзів дитинства та відчайдушну мрію – літати	26
Четверта віть. Дубова	
Про людей-дерева, школу та перше кохання	42
П'ята віть. Яблунева	
Про свята мого дитинства та розстріляний вертеп	48
Шоста віть. Черешнева	
Розмова з рідною матусею	54
Сьома віть. Яворова	
Про виховання творчістю й патріотизмом, наше з батьком захоплення містом Лева	71
Восьма віть. Калинова	
Про дядька Лева, на честь якого мене назвали, українських героїв та відомих земляків	84
Дев'ята віть. Тернова	
Про крутий віраж у виборі професії, «тернове» місто, студентські роки та уроки людяності	89
Десята віть. Каштанова	
Про славний медичний інститут, неповторні студентські роки, друзів та викладачів і професора-поета	96
Одинадцята віть. Тополина	
Про романтичний вибір першого місця роботи та бар'єри на шляху працевлаштування	106

Дванадцята віть. Вільхова

Про чарівну Волинь, оновлену «Лісову пісню» й перші справи,
схожі на власноруч виплекані дерева 114

Тринадцята віть. Кленова

Про Шацькі озера, цікаві бувальщини та рецепт найсмачнішої
рибної юшки 124

Чотирнадцята віть. Соснова

Про недовгу роботу в Луцьку, переїзд до Трускавця, зміну медичного
халата на будівельну спецівку, будівництво санаторію «Карпати» 134

П'ятнадцята віть. Бузова

Про унікальні особливості санаторію «Карпати»,
важку дорогу до успіху та перше міжнародне визнання 146

Шістнадцята віть. Букова

Про польоти уві сні й наяву, небезпечний пілотаж та висадку
на Північний полюс 160

Сімнадцята віть. Ялинова

Про історію Трускавця та перші роки мого головування в місті 172

Вісімнадцята віть. Акацієва

Про те, що вдалося зробити на посаді Трускавецького міського голови,
нереалізовані плани та політичні перипетії... 184

Дев'ятнадцята віть. Липова

Про те, якою брудною буває боротьба за владу, та одкровення
з приводу пам'ятника Степанові Бандері в Трускавці 198

Двадцята віть. Горобинова

Про сьогоднішній день оновленого санаторію «Карпати»,
мою велику родину та нові «дерева», які вже вирости, і ті,
які ще треба зростити... 206

Двадцять перша віть. Горіхова 228

Про автора 239

Лев Ярославович Грицак народився 25 січня 1952 року в місті Чорткові Тернопільської області в сім'ї лікарів.

Після закінчення у 1969 році Чортківської СШ № 1 вступив до Тернопільського державного медичного інституту, який закінчив у 1975 році (спеціальність «лікувальна справа»).

З 1975 по 1986 рр. працював на різних посадах Волинського обласного об'єднання міжколгоспних оздоровниць, зокрема головним лікарем санаторію «Лісова пісня».

У 1986 році переїжджає до Трускавця на посаду головного лікаря санаторію «Карпати».

З 1998 року – депутат Львівської обласної ради.

2002-го року громада м. Трускавця обирає його на посаду міського голови. Очільником міста працює дві каденції (з 2002-го по 2010-й рр.).

За цей час місто Трускавець неодноразово здобувало перші місця в рейтингу серед міст обласного значення в галузях медицини та освіти. Двічі нагороджене Почесними грамотами Львівської обласної державної адміністрації як переможець конкурсів у номінації «Місто найкращого благоустрою», в 2004 році визнане першим у конкурсі «Краща самоврядна громада».

У 2010 році Лев Грицак повертається в готельно-курортний комплекс «Карпати», де працює донині на посаді генерального директора.

Заслужений лікар України.

Лауреат Державної премії України з будівництва та архітектури за будівництво санаторію «Карпати» (1994 р.).

Нагороджений орденами: «За мужність», Христа Спасителя «За віру і вірність», Архистратига Михаїла «За ревну працю для добра Церкви і України», «Козацькі мечі», Володимира Великого; відзнакою «Зірка патріота України»; медалями: «За трудову доблесть», «60 років Української Головної Визвольної Ради» та однією з найвищих нагород Республіки Польща – «Золотий Хрест Заслуги».

Лауреат Всеукраїнського рейтингу «Особистість – 2006» у номінації «Державні та громадські діячі», Міжнародного конкурсу «Гран-Прі». Відзначений Почесною відзнакою Папи Римського та Почесною нагородою Асоціації ділових кіл України.

Життєве кредо: «Твори добро і воно повернеться до тебе сторицею».

Літературно-документальне видання

**Грицак
Лев Ярославович**

Дерева моєї долі

Документальна повість у новелах

Мова українська

Літературний запис та упорядкування Миколи Гриценка

Технологічний супровід ПП «Видавництво «СЛОВО»
Відповідальний Ю. Іщенко

Художнє оформлення, дизайн та верстка С. Козицька
Літературне редагування Д. Крохмалюк
Коректор П. Лотоцька

Для художнього оформлення книги
використано фото М. Кравціва, С. Козицької,
ілюстративні матеріали з архівів Л. Грицака, його друзів та Інтернет-ресурсів.

На 1-му форзаці подано фото міста Чорткова, на 2-му – міста Трускавця.

Підписано до друку 05.12.2016. Папір офсетний. Офсетний друк.
Формат 70х100/16. Фіз. друк. арк. 15. Ум. друк. арк. 19,4.
Наклад 1000. Замовлення № 216-068.

Видавництво ТОВ «Основа»

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру видавців ДК №1981 від 21.10.2004 р.
01032, м. Київ-32, вул. Жилянська, 87/30.
Тел.: (044) 584-38-97, т/ф: 584-38-95, 584-38-96.

Надруковано ТОВ «Основа-Принт»

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру видавців ДК №2072 від 25.01.2005 р.

*Папір та поліграфічні матеріали цього видання мають
санітарно-епідеміологічний висновок згідно із санітарним законодавством України*